

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
BIZNESA, VADĪBAS UN EKONOMIKAS FAKULTĀTE
FINANŠU UN GRĀMATVEDĪBAS NODAĻA

LATVIJAS EKSPORTA PREČU TIRGUS DAĻU ANALĪZE

Analysis of Latvian export market shares

BAKALaura DARBS

Ekonomikas bakalaura studiju programma

Finanšu un kredīta apakšprogramma

Autors: Jānis Druvenieks

Studenta apliecības nr.: jd16024

Darba vadītājs: profesore Svetlana Saksonova

RĪGA 2019

ANOTĀCIJA

Bakalaura darba tēma ir "Latvijas eksporta preču tirgus daļu analīze".

Latvija nav bagāta ar dabas resursiem, un valsts iekšējais patēriņš ir ierobežots iedzīvotāju skaita samazināšanās un zemo ienākumu dēļ, savukārt eksports ir labs instruments ekonomikas izaugsmes kāpināšanai.

Bakalaura darba mērķis ir izpētīt un ar statistiskām metodēm novērtēt Latvijas preču eksporta tirgus daļu pasaules preču importā. Mērķa sasniegšanai izvirzīti vairāki uzdevumi - izskatīt ārējās tirdzniecības teoriju, izanalizēt Latvijas eksporta attīstību un to ietekmējošus faktorus, kā arī novērtēt Latvijas preču eksporta tirgus daļu un izmaiņu cēloņus.

Bakalaura darbs sastāv no ievada, trīs nodaļām, secinājumiem un priekšlikumiem.

Bakalaura darba pamatteksts ir izklāstīts uz 67 lapaspusēm un ilustrēts 23 attēlos, 2 tabulās un 3 pielikumos.

Atslēgvārdi: eksports, tirgus daļas, ārējais pieprasījums, tehnoloģiskā specializācija.

ABSTRACT

The subject of the bachelor thesis is “Analysis of Latvian export market shares”.

Latvia is not rich in natural resources country and domestic demand is limited due to declining population low income level. While export is a good tool for boosting economic growth.

The aim of bachelor thesis is to investigate and evaluate the market share of Latvian goods in world imports. To achieve the thesis aim there was performed analysis of foreign trade theoretical aspects, development of Latvian goods exports, and Latvia’s export market shares in world imports and influencing factors.

The bachelor thesis consists of introduction, three chapters, conclusions and proposals.

The contents of bachelor thesis is laid down on 67 pages. The thesis contains 23 figures, 2 tables and 3 appendices.

Key words: export, market shares, foreign demand, technological specialization.

SATURA RĀDĪTĀJS

Ievads	5
1. ĀRĒJĀS TIRDZNICĪBAS JĒDZIENS UN TO IETEKMĒJOŠIE FAKTORI	8
1.1. Starptautiskās tirdzniecības teoriju attīstība	8
1.2. Eksportu ietekmējošie faktori.....	16
2. EKSPORTA LOMA TAUTSAIMNIECĪBAS ATTĪSTĪBĀ ES UN PASAULĒ	24
2.1. Eksporta loma pasaules tautsaimniecības attīstībā	24
2.2. Eksporta attīstība kā makroekonomikas nesabalansētības rādītājs Eiropas Savienībā	29
3. EKSPORTA ANALĪZE LATVIJĀ	36
3.1. Latvijas eksporta dinamika un loma tautsaimniecības attīstībā	36
3.2. Latvijas preču eksporta analīze.....	41
3.3. Latvijas preču eksporta tirgus daļa pasaules importā	47
3.4. Latvijas eksportu ietekmējošo faktoru analīze	566
Secinājumi	60
Priekšlikumi.....	645
Izmantotā literatūra un avoti.....	667
Pielikumi	722
<i>1.pielikums</i>	722
Apstrādes rūpniecības nozaru iedalījums saskaņā ar NACE klasifikācijas 2.redakciju	722
<i>2.pielikums</i>	733
Latvijas eksporta 20 lielākie noieta tirgi 2018.gadā	733
<i>3.pielikums</i>	744
Importa pieauguma temps laikā periodā no 2000.-2020.gadam.....	744

Ievads

Eksports ir viens no ekonomikas attīstības dzinējspēkiem. Taču eksportu ietekmē daudz un dažādi faktori, un samērā grūti noteikt vienu vienīgo ietekmējošo faktoru. Šis jautājums ilgstoši un pastāvīgi ir aktuāls gan akadēmiskajās, gan politikas izstrādē iesaistītajās aprindās. Liela uzmanība atkal tiek pievērsta eksporta izaugsmi noteicošajiem faktoriem, piemēram, eirozonas dalībvalstīs galvenais uzsvars ir uz "kā", jo dažas valstis ir pārvarējušas krīzi, palielinot neto tirdzniecības pozitīvo devumu. Tomēr jāatzīmē, ka šāda situācija vērojama galvenokārt bagātākajās eirozonas valstīs, kā Vācija un Nīderlande, kamēr Latvijā ārējā tirdzniecības bilance, izņemot atsevišķus gadus, ir negatīva kopš neatkarības atjaunošanas. Protekcionalisma diskursam atkal pastiprinoties, šim jautājumam pasaules mērogā ir fundamentālāka, pat politiska nozīme. To labi varēja novērot, kad 2018.gadā ASV ieviesa importa muitas tarifus tēraudam un alumīnijam no ES un Ķīnas, un Ķīnas atbildes reakcija bija, ieviešot muitas tarifus pārtikas produktiem no ASV. Tas bija pamats visām starptautiskām institūcijām samazināt ārējās tirdzniecības prognozes un pārskatīt arī pasaules ekonomikas izaugsmi. Savu, bet, jāsaka, maznozīmīgu, lomu pasaules ārējā tirdzniecībā spēlē arī Latvija. Taču tieši Latvijas tautsaimniecības attīstības kontekstā eksports ir svarīgs faktors.

Eksports ir viens no veidiem, kā uzņēmums var palielināt savu darbību, apgrozījumu un potenciāli arī peļņas apjomu. Savukārt tādai valstij kā Latvija, kura nav bagāta ar dabas resursiem un kur valsts iekšējais patēriņš ir ierobežots iedzīvotāju skaita samazināšanās un zemās pirktspējas dēļ, eksports ir labs instruments uzņēmuma attīstībai un ekonomikas izaugsmes kāpināšanai kopumā. Eksportam, kas ir viena no iekšzemes kopprodukta sastāvdaļām, ir neierobežotas attīstības iespējas, kas var būtiski veicināt ekonomisko izaugsmi. Papildus tam eksports ir ārvalstu valūtas avots, kas var būt izmantojams importēto preču iegādei, ko Latvija pati nespēj saražot.

Pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā 2004.gadā valstij ir radušās jaunas iespējas, jo viena no galvenajām ekonomiskajām brīvībām ES ir brīva un neierobežota preču kustība. Tādējādi viens no galvenajiem Latvijas ekonomikas sasniegumiem pēc pievienošanās ES bija ievērojams preču ārējās tirdzniecības apjoma pieaugums. Preču eksporta pieauguma temps pēc iestāšanās ES dubultojies un laikā periodā no 2004.-2007.gadam vidēji veidoja 26,2% gadā. Tajā pašā laikā, ņemot vērā, ka Latvijā ir maza ekonomika, tā vienlaikus ir atkarīga no ārējos tirgos notiekošajiem procesiem, kas vienlaicīgi rada gan iespējas, gan draudus. Viens no tādiem ārējiem šokiem notika 2009.gadā, kad pasaules ekonomikas un finanšu krīze būtiski ietekmēja Latvijas tautsaimniecību. Par to liecina gan straujais un ilgstošais iekšzemes kopprodukta samazinājums, gan nodarbinātības un iedzīvotāju ienākumu kritums. Savukārt kopējais

eksports 2009.gadā samazinājies par 16,7% gada griezumā, kas ir straujākais kritums kopš statistikas uzskaites sākuma jeb no 1995.gada. Šie notikumi skaidri parādīja neilgtspējīgo ekonomikas attīstības ceļu, ko Latvija bija gājusi līdz 2008.gadam, attīstību, kas balstījās uz iekšējo patēriņu un aizņemtiem līdzekļiem, nevis uz eksporta pieaugumu.

Lai arī pēdējos gados Latvijas eksporta izaugsme paātrinājusies, tomēr eksporta vērtība joprojām atpaliek gan no Igaunijas, gan no Lietuvas līmeņa. Lielas eksporta svārstības pēdējos desmit gados un fakts, ka Latvijas preču eksporta tirgus daļa pasaules preču importā ir zemākā Baltijas valstīs, ir pamats bakalaura darba tēmas aktualitātei. Lai nodrošinātu ilgspējīgu eksporta izaugsmi un palielinātu eksporta tirgus daļas pasaules importā, ir nepieciešams noskaidrot būtiskākos eksporta svārstības iemeslus un formulēt priekšlikumus eksporta vērtības stabilizēšanai.

Bakalaura darba mērķis ir izpētīt un ar statistiskām metodēm novērtēt Latvijas preču eksporta tirgus daļu pasaules preču importā.

Bakalaura darba mērķa sasniegšanai tiek izvirzīti uzdevumi:

- izpētīt zinātnisko literatūru par ārējās tirdzniecības teorijām;
- novērtēt eksporta lomu ekonomikas attīstībā ES un pasaulē kopumā;
- izpētīt Latvijas preču eksporta dinamiku, struktūru un to ietekmējošos faktoros;
- apkopot pieejamos preču eksporta datus un veikt aprēķinus par tirgus daļu attīstību pasaules preču importā;
- izanalizēt preču eksporta tirgus daļu izmaiņu cēloņus;
- izstrādāt secinājumus un izteikt priekšlikumus par nepieciešamajiem pasākumiem Latvijas eksporta konkurētspējas veicināšanai.

Bakalaura darbs sastāv no trīs daļām. Darba pirmajā daļā, balstoties uz zinātnisko literatūru, aprakstītas ārējās tirdzniecības teorijas un eksportu ietekmējošie faktori. Darba otrajā daļā analizēta eksporta nozīme pasaules ekonomikas attīstībā kopš 1960.gada. Papildus tam analizēti makroekonomiskie nelīdzsvarotības uzraudzības pamatprincipi Eiropas Savienībā, kā arī izpētīti Agrās brīdināšanas mehānismi ar eksportu saistītajos un ietekmējošajos rādītājos, padziļināti analizējot tos, kuri Latvijas gadījumā norāda uz nesabalansētību.

Darba trešajā daļā analizēta Latvijas preču eksporta struktūra un dinamika kopš 2000.gada, kā arī eksporta nozīmē valsts tautsaimniecībā. Papildus tam, tiek analizētas preču eksporta izmaiņas sadalījumā pa preču grupām 2018.gadā. Trešajā daļā tiek veikta analīze arī par Latvijas preču eksporta tirgus daļām pasaules preču importā un salīdzinājums ar pārējām Baltijas valstīm, kā arī tiek raksturoti Latvijas preču eksporta tirgus daļu ietekmējošie faktori.

Pētījuma periods. Bakalaura darbā ir analizēti Latvijas preču eksporta rādītāji laika periodā no 2000. līdz 2018. gadam. Pētījuma perioda izvēle ir saistīta ar to, ka analizēta preču eksporta dinamika, tās izmaiņas un ietekmējošie faktori, līdz ar to tika izvēlēta pietiekoši gara eksporta rādītāju dinamika. Bakalaura darbā tiek izmantoti aktuālākie darba izstrādes laikā pieejamie statistikas dati.

Izstrādājot bakalaura darbu, izmantotas vispārpieņemtās zinātnisko **pētījumu kvalitatīvās un kvantitatīvās metodes, tajā skaitā** grupēšanas, salīdzināšanas, dinamikas rādītāju analīze un vispārināšanas metodes. Darbā tiek izmantota grafiskā metode, lai vizualizētu sakarību starp dažādiem ekonomiskajiem rādītājiem. Par pamatu empīriskai metodei tika izmantota publiski pieejamo zinātnisko un citu rakstu informācija, kā arī statistikas datu bāzes. Aprēķini veikti, izmantojot datorprogrammu nodrošinājumu *Microsoft Excel*.

Bakalaura darba teorētiskais un metodoloģiskais pamats ir Latvijas Republikas plānošanas dokumenti, literatūra par ekonomikas tēmām, Centrālās Statistikas pārvaldes, Latvijas Republikas Finanšu ministrijas, Latvijas Republikas Ekonomikas ministrijas, Eiropas Komisijas, Eiropas Savienības Statistikas biroja *Eurostat*, Pasaules Bankas, Pasaules Tirdzniecības organizācijas dati, kā arī internetā publicētie materiāli.

1. ĀRĒJĀS TIRDZNICĪBAS JĒDZIENS UN TO IETEKMĒJOŠIE FAKTORI

1.1. Starptautiskās tirdzniecības teoriju attīstība

Pati vecākā starptautisko ekonomisko attiecību forma ir tirdzniecība, ar ko cilvēki nodarbojās jau senatnē. Šīs tirdzniecības nepieciešamību nosaka valsts klimatiskās atšķirības, nodrošinātība ar dabas resursiem, dažāds ražošanas tehnoloģiskais līmenis un potenciāls, kā arī citi faktori. Starptautiskā darba dalīšana un ārējā tirdzniecība palīdz katrai valstij pilnīgāk izmantot savas potenciālās iespējas. Izvēsta ārējā tirdzniecība dod iespēju pilnīgāk nodrošināt cilvēkus ar daudzveidīgām precēm un pakalpojumiem, bet ražošanu ar izejvielām, mūsdienīgu tehniku un tehnoloģiju.¹

Jau vairākus gadu tūkstošus aktīvi attīstās tirdzniecība starp pasaules valstīm, taču tikai kopš 16.-17.gs. paralēli ar faktisko tirdzniecību sāka attīstīties arī ārējās tirdzniecības teorijas, mēģinot zinātniskā līmenī izskaidrot starptautiskās tirdzniecības ieguvumus, ietekmējošos faktoros, kā arī ierobežojumus. Starptautiskās tirdzniecības teorijas sniedz priekšstatu par to, kas ir šīs ārējās tirdzniecības ieguvuma pamatā vai kas nosaka starptautiskās tirdzniecības plūsmu virzienu. Pastāv daudz zinātnisku teoriju, kas pēc dažādiem kritērijiem, piemēram, no uzņēmējdarbības vai no politikas skatu punkta, izskaidro starptautiskās tirdzniecības ietekmi gan uz valsts, gan pasaules attīstību kopumā. Tomēr visas starptautiskās tirdzniecības teorijas var iedalīt divās grupās pēc to attīstības perioda, proti, klasiskās un modernās starptautiskās tirdzniecības teorijas.

Šajā apakšnodaļā raksturotas nozīmīgākās starptautiskās tirdzniecības teorijas, kas atstājušas būtisku ieguldījumu starptautiskās tirdzniecības attīstībā kā ekonomiski zinātniskā virzienā. Par vienu no pirmajām klasiskajām starptautiskās tirdzniecības teorijām tiek atzīta merkantilisma teorija.

Merkantilisms

Merkantilisms – buržuāziskās politiskās ekonomijas virziens, kurš attīstījies 16.-17.gs. periodā. Vispilgtāko izpausmi merkantilisms guva Francijā karaļa Luija XIV valdīšanas laikā. Par merkantilisma teorijas un prakses kaldinātāju tiek uzskatīts Francijas karalistes finanšu ministrs Žans Batists Kolbērs (*J. B. Colbert*). Francijas karalistes finanšu ministriju viņš vadīja no 1665.-1683.gadam. Būtisku ieguldījumu šīs teorijas attīstībā veica arī angļu ekonomisti un politiķi, kā Čārlzs Devinats (*C. Davenant*) un Viljams Pettī (*W. Petty*), kuri savu profesionālo darbību veica 17.gs. otrajā pusē. Zīmīgi, ka teorijas nosaukumu – merkantilisms, ieviesa skotu

¹ Saulītis J., Šenfelde M. Ievads makroekonomikā. RTU Izdevniecība. Rīga, 2003. 134. lpp.

ekonomists Ādams Smits 18.gs vidū, krietni vēlāk nekā dzīvoja un strādāja šīs teorijas pamatlicēji.

Merkantilisma piekritēji atzina ārējās tirdzniecības lielo nozīmi valsts attīstībā un stiprināšanā. Pastāvēja uzskats, ka valsts var kļūt bagāta, galvenokārt tirgojoties un nodrošinot zelta un citu bagātību pieplūdumu, tādēļ valstij jābūt militāri spēcīgai. Merkantilisma teorijas atbalstītāji uzskatīja, ka valsts labklājība ir atkarīga no tās kapitāla, proti, no valsts pieejamajiem un uzkrātajiem zelta un sudraba apjomiem. Lai iegūtu pēc iespējas vairāk dārgmetāla, bija nepieciešams pēc iespējas vairāk valstī saražoto preču eksportēt un pēc iespējas mazāk importēt jau patēriņam gatavas preces. Noteicošais bija tas, lai ārējā tirdzniecības bilance būtu pēc iespējas ar lielāku pārpalikumu. To varēja sasniegt, attīstot pašmāju rūpniecību, taupot preces un dārgmetālus, iegūstot aizjūras kolonijas, kam jāapgādā metropole ar dārgmetāliem un izejvielām. Tāpēc jau 16. gs. un it īpaši 17. gs. valstis un to valdnieki sāka pastarpināti iejaukties ekonomiskajā dzīvē, lai sasniegtu pozitīvu importa un eksporta bilanci.²

Merkantilisma teorijas piekritēji uzskatīja, ka valstij jāveic šādi pasākumi:

- jāīsteno stingru ārējās tirdzniecības plūsmu uzraudzība, ieviešot kvotas un tarifus;
- jāierobežo izejvielu eksports, ja tas nepieciešamas konkrētajai valstij, bet jāstimulē to izejvielu imports, kuru nav valstī;
- jāaizliedz kolonijām ražot gatavo produkciju un tirgoties ar citām valstīm bez metropoles starpniecības, tādējādi padarot tās par izejvielu piegādātāju metropolei.

Teorijas atbalstītāji uzskatīja, ka ekonomika funkcionē nepilnas nodarbinātības apstākļos, kuras rezultātā papildus zelta pieplūdums savienosies ar papildus nenodarbinātajiem darbaspēkiem, tādā veidā palielinot produktivitāti.³ Realizējot merkantilisma politiku, Francijā attīstījās manufaktūras, divkārt pieauga valsts ieņēmumi un tika izbūvēti jauni ceļi. Taču vienlaikus pārmērīgās taupības dēļ pieauga tautas nabadzība, bagātības koncentrējās Francijas ekonomiskās un politiskās elites rokās. Pieauga valsts ārējie parādi un pagrīma lauksaimniecība.

Hjūma teorija

Viens no pirmajiem, kas sāka kritizēt merkantilisma teoriju, bija skotu ekonomists Deivids Hjūms (*D. Hume*). Viņa kritika balstījās uz “*price-specie-flow*” jeb “cenu-zelta-plūsma” izstrādāto modeli. Šī modeļa galvenā atziņa bija tāda, ka ārējās tirdzniecības nelīdzsvarotības var pašregulēties un pielāgoties saskaņā ar zelta standartu. D. Hjūms ticēja, ka valsts nevar pastāvīgi uzkrāt zeltu, jo zelta pieplūdums valstī rada papildu naudas pārpalikumu,

² Krugman P. R., Obstfeld M. *International Economics: theory and policy*. New York: Addison-Wesley Publishing Company, fifth edition, 2000. 444-446 p.

³ Turpat, 444-446 p.

tādējādi tas negatīvi ietekmē preču cenas, būtiski palielinot tās. Savukārt zelta aizplūde no valsts rada pretēju ekonomisko efektu. Tādējādi naudas piedāvājuma apjoms ietekmē eksporta un importa vērtību, proti, palielinoties cenām, eksports samazinās, bet imports palielinās. Līdz ar to valsts nevar vienmēr uzturēt pozitīvu ārējo tirdzniecības bilanci. Zelta kustība starp valstīm ir automātiskais regulators, kas izlīdzina to eksportu un importu.⁴

Absolūtās un salīdzinošās priekšrocības teorija

Nākamās ārējās tirdzniecības teorijas pēc to attīstības perioda ir cieši saistītas viena ar otru, tā ir Ādama Smita (*A. Smith*) absolūtās priekšrocības teorija un Devida Rikardo (*D. Ricardo*) salīdzinošās priekšrocības teorija. Tās ir klasiskas ekonomikas un starptautiskās tirdzniecības teorijas, kuras ielika pamatus brīvā tirgus redzējuma attīstībā. Šī virziena piekritēji ticēja, ka starptautiskā ražošana būtu jāizplata pēc konkurences priekšrocības teorijas. Valstīm jāspecializējas tās produkcijas ražošanā, kura būtu izdevīgāka. Līdz ar to starptautiskie uzņēmumi darbojas kā instrumenti preču un pakalpojumu ražošanas izplatīšanai izdevīgākajos pasaules reģionos.⁵

Ā. Smits atzina, ka valsts labklājība ne tik lielā mērā ir atkarīga no sakrātā zelta, kā no tās spējas ražot produktus. Valstij ir izdevīgi pārdot preces, kuru ražošanā tai ir absolūtas priekšrocības jeb spēja saražot tās ar zemākām izmaksām nekā citā valstī. Absolūtas priekšrocības nosaka valsts ģeogrāfiskais stāvoklis, klimatiskie apstākļi, ražošanas resursu pieejamība, tehnoloģija.⁶ Ā. Smita absolūtās priekšrocības teorijas paredzēja, ka valstij var būt izdevīgs ne tikai eksports, bet arī imports. Galvenais ir noteikt preces importa vai eksporta izdevīgumu. Ārējās tirdzniecības pārpalikums palielina naudas piedāvājumu, līdz ar to tas palielina patēriņa cenas iekšējā tirgū, tādējādi cenu ziņā eksports kļūst mazāk konkurētspējīgs, salīdzinot ar importu. Šī teorija parādīja darba dalīšanas priekšrocības ne tikai nacionālā, bet arī starptautiskā līmenī. Taču tā neatbildēja uz jautājumu, kāpēc tirgojas valstis, ja šo absolūtu priekšrocību nav.

Ā. Smita absolūtās priekšrocības teorijas nepilnības nedaudz vēlāk, 18.gs. beigās un 19.gs. sākumā, novērsa cits angļu ekonomists D. Rikardo, izstrādājot salīdzināmās (relatīvās) priekšrocības teoriju. Viņš pierādīja, ka starptautiskajā tirdzniecībā ir izdevīgi iesaistīties arī tajā gadījumā, kad valstī nav absolūtās priekšrocības noteiktu preču ražošanā. Atbilstoši šīs teorijas būtībai, ja valstij neviena produkta ražošanā nav absolūto priekšrocību, starptautiskā

⁴ Hume D. *Essays. Moral, political, and literary*. Printed for A. Milliar, London, 1777. 309-315 p. Pieejams: Library of Congress Cataloging in Publication Data: <http://oll.libertyfund.org/titles/hume-essays-moral-political-literary-lf-ed> (skatīts 18.01.2019.)

⁵ Hill C.W.L. *International business, Competing in the Global Marketplace*. 6th ed. Boston: McGraw-Hill/Irwin, 2007. 226 p.

⁶ Šenfelde M. *Makroekonomika*. RTU Izdevniecība. Rīga, 2012. 194. lpp.

tirdzniecība būs izdevīga, ja tai ir relatīvās priekšrocības, kuru pamatā ir vienas preces izmaksu attiecība pret citu preču izmaksām vienā valstī salīdzinājumā ar šīs preces izmaksas attiecību pret citu preču izmaksām citā valstī. Citiem vārdiem, ja aprēķinātu preces *A* izmaksu attiecību pret citu preču izmaksām vienā valstī un tā būtu mazāka nekā tādas pašas preces *A* izmaksu attiecība pret citu preču izmaksām citās valstīs, tad dotajai valstij preces *A* ražošanā ir relatīvas priekšrocības.⁷

Priekšrocības, ko gūst no specializācijas un starptautiskās tirdzniecības, ir iespaidīgas un par to atbalstītāju pulku nevajadzētu žēloties, tomēr Ā. Smita un D. Rikardo teoriju pamatā ir vienāršots pasaules ekonomikas modelis. Pirmkārt, pilnīgi brīva tirdzniecība arī 21. gs. daļēji ir labu nodomu līmenī. Pastāv dažādi ierobežojumi un barjeras, kas ļauj ražot tādas preces, kam nav salīdzināmas priekšrocības. Otrkārt, starptautiskās transporta izmaksas var būt visai augstas, un tā rezultātā lētāk ražot pašiem nekā importēt. Šinī sarakstā var būt gan atsevišķi lauksaimniecības produkti, gan arī būvmateriāli. Treškārt, realizējot relatīvās priekšrocības, jāizvairās no pārspīlējumiem. Nevajadzētu visu likt uz vienas kārts. Mūsdienu dinamiskajā pasaulē izmaiņas ekonomiskajās struktūras ir neizbēgamas, kas var izmainīt salīdzināmo priekšrocību skalu, tāpēc nepieciešama valsts ekonomisko mērķu un pūļu diversifikācija. Lai piemērotos pasaules pārmaiņu procesiem, jāiegūst nopietnas zināšanas ekonomisko un tehnisko procesu izpratnē.⁸

Pēc Ā. Smita un D. Rikardo izstrādātajām teorijām, gan 19. gs., gan 20. gs. periodā vēl daudzi pētnieki mēģināja izskaidrot ārējās tirdzniecības fenomenu. Ārējās tirdzniecības pētījumu virziens kļuva it īpaši nozīmīgs pasaules ekonomikā pēc Otrā Pasaules kara beigām. Teorētiskie pētījumi par eksporta jautājumiem ir radījuši plašāku un dziļāku izpratni par ekonomiskās darbības principiem un tajos iesaistīto subjektu savstarpējo mijiedarbību, abos, gan mikro, gan makro līmenī, tādējādi radot jaunus pētniecības virzienus ekonomiskajā teorijā kopumā. Katra jauna teorija gan papildinājusi iepriekšējās ar jauniem elementiem, gan izteica kritisko viedokli par noteiktiem aspektiem. Darba apjoma ierobežojuma dēļ apskatītas tikai to pētnieku izstrādātās teorijas, kuras sniedza nozīmīgu ieguldījumu ārējās tirdzniecības kā pētnieciska virziena attīstībā.

Hekšera – Olina koncepcija

20.gs. attīstījās ražošanas faktoru teorijas, un tās sāka pielietot arī starptautiskā tirdzniecībā. Pie šādām starptautiskām tirdzniecības teorijām var attiecināt arī Hekšera – Olina koncepciju. Zviedru ekonomisti E.Hekšers (*E. Heckscher*) un 1977. gada Nobela prēmijas laureāts ekonomikā B. Olins (*B. Ohlin*) nāca klajā ar teoriju, kas izskaidroja eksporta un importa

⁷ Šenfelde M. Makroekonomika. RTU Izdevniecība. Rīga, 2012. 195. lpp.

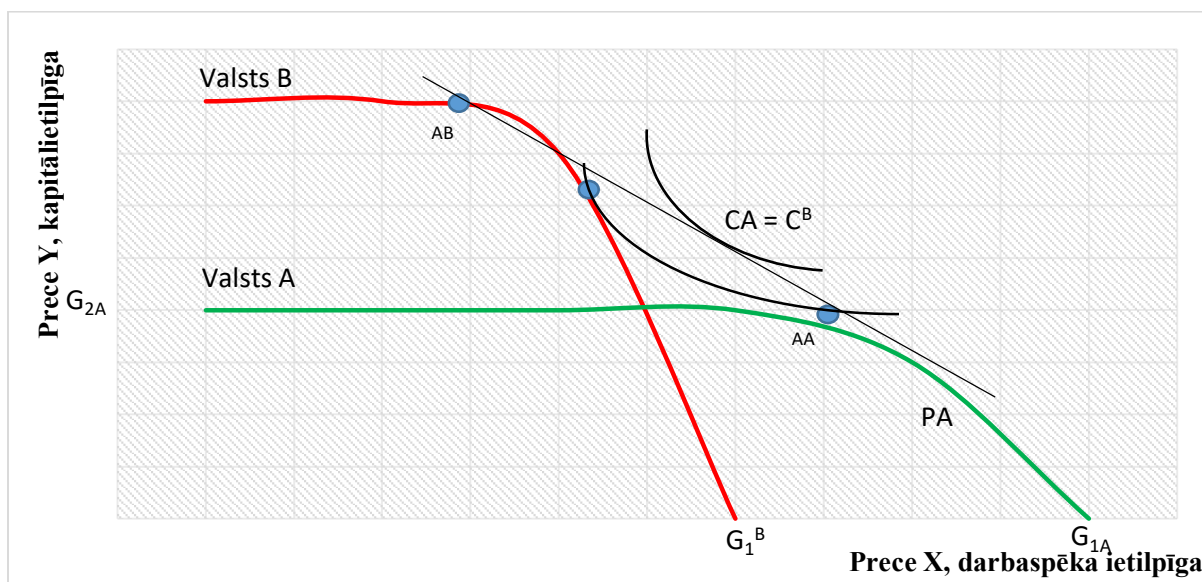
⁸ Gods U. Makroekonomika. Rīga: Biznesa augstskola Turība SIA, Rīga, 2004. 274. lpp.

attīstību preču starpvalstu tirdzniecībā ar šo preču ražošanā izmantojamo faktoru attiecību. Pēc Hekšera – Olina koncepcijas valstis eksportē preces, kuru ražošanai nepieciešami faktori, ar kuriem valsts ir nodrošināta relatīvi vairāk. Šī teorija būtībā padziļina absolūto un relatīvo priekšrocību teoriju izpratni un tās pamato. Saskaņā ar Hekšera – Olina teoriju valsts eksportē to preci, kuras ražošanā tiek intensīvi izmantots valstī relatīvi pieejamākais un relatīvi lētākais ražošanas resurss, un importēs to preci, kuras ražošanā tiek intensīvi izmantots valstī relatīvi nepieejamais un relatīvi dārgākais ražošanas resurss.⁹

Hekšera – Olina teorija balstās uz diviem pieņēmumiem. Pirmkārt, dažādu preču ražošanā izmanto nevienādas ražošanas faktoru proporcijas. Otrkārt, valstu nodrošinātība ar ražošanas faktoriem ir dažāda un var būt īstenota šādi:

- ja konkrēta resursa un pārējo resursu daudzuma attiecība valstī ir augstāka nekā pārējā pasaulē, tad šo resursu uzskata par konkrētās valsts relatīvo pārpalikumu;
- ja konkrēta resursa un pārējo resursu daudzuma attiecība valstī ir zemāka nekā citās valstīs, tad šo resursu uzskata par deficītu.¹⁰

Hekšera – Olina modeli var attēlot grafiski. 1.1. attēlā tiek atspoguļota divu valstu savstarpējā tirdzniecība un tās izmaiņas atkarībā no tirdzniecības nosacījumiem. Ja starp divām valstīm A un B nav savstarpējas tirdzniecības, tad valsts A atradīsies pie līdzsvara punkta A^A , savukārt valsts B pie līdzsvara punkta A^B .

1.1.att. Hekšera – Olina koncepcija¹¹

⁹ Oļevskis G. *Starptautiskā tirdzniecība*. Rīgas Starptautiskā ekonomikas un biznesa administrācijas augstskolā, 2003. 56.-57.lpp.

¹⁰ Leamer E. *The Heckscher-Ohlin model in theory and practice*. Princeton University. Princeton studies in international finance, No.77, 1995. 2-3 p. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/5072851_The_Heckscher-Ohlin_Model_in_Theory_and_Practice (skatīts 20.01.2019.)

¹¹ Staiger R. *Heckscher-Ohlin theory and non-competitive markets*. National bureau of economic research, Working paper No. 2515, 1988. 3-5 p. Pieejams: <http://www.nber.org/papers/w2515> (skatīts 25.01.2019.)

Produkta G1 relatīvā cena ir augstāka valstī B, savukārt produkta G2 relatīvā cena ir zemāka nekā valstī A. Gadījumā, ja abu valstu iedzīvotāji uzsāks savstarpējo tirdzniecību, tad valstij B ir izdevīgāk importēt produktu G1 no valsts A, nevis ražot vietējā tirgū. Savukārt valstij A ir izdevīgāk pirkt jeb importēt produktu G2 no valsts B. Pieprasījuma izmaiņas ietekmēs arī katra reģiona ražošanas struktūras izmaiņas, pa ražošanas iespēju līkni palielinot pārpalikuma faktora izmantošanas intensitāti līdz tam brīdim, kamēr produkta cenas abās valstīs sasniegs noteikto līdzsvara stāvokli, attēlā 1.1. tā ir taisna līnija $PB - CA - PA$.

Autors atzīmē, ka Hekšera – Olina koncepcija papildina salīdzināmas priekšrocības teoriju. Koncepcija atzīst, ka starptautiskas tirdzniecības pamatā ir ne tikai salīdzināmās priekšrocības, bet arī nosaka salīdzināmo priekšrocību cēloņus.

Ļeontjeva paradokss

Otrā pasaules kara beigas izraisīja zinātniskās sabiedrības interesi par savstarpēji izdevīgas starpvalstu tirdzniecības problēmām. Zinātnieku uzmanību piesaistīja tajā laikā modernā Hekšera – Olina koncepcija. Ar statistikas datu palīdzību tā tika vairākkārt pārbaudīta uz vairāku valstu piemēra, vai tiešām valsts eksportēs preces, kuru ražošanā tiek izmantots relatīvā pārpilnībā esošais ražošanas resurss. Un otrādi – importēs preces, kas tiek ražotas, izmantojot relatīvi deficītus.¹²

Hekšera – Olina koncepciju praksē pārbaudīja Nobela prēmijas laureāts ekonomikā, ASV dzīvojošs PSRS izcelsmes ekonomists Vasīlijs Ļeontjevs (*W. Leontief*). Rezultāti, ko V. Ļeontjevs ieguva, testējot Hekšera – Olina teoriju, tika nosaukti par Ļeontjeva paradoksu (*Leontief paradox*). 1953.gadā V. Ļeontjevs publicēja pētījumu par Amerikas Savienoto Valstu tautsaimniecību, izmantojot 1947.gadā starpnozaru izmaksas un izlaides bilanču datus.

Zinātnieks mēģinājis aprēķināt divu ražošanas resursu – darba un kapitāla - kopējās izmaksas, ko veikuši amerikāņu eksportētāji, no vienas puses, un ASV importētās produkcijas ražotāji, no otras puses.¹³ V. Ļeontjevs pieļāva, ka saskaņā ar Hekšera – Olina teoriju amerikāņu eksportam 1947.gadā bija jābūt orientētam uz kapitālietilpīgu, bet importam – uz darbietilpīgu produkciju. Ļeontjeva paradoksa būtība ir šāda - praksē valstis, kurās ir darba resursu pārpilnība, eksportē kapitālietilpīgu produkciju, bet valstis, kurās ir kapitāla pārpilnība – ražo darbietilpīgus izstrādājumus.

V. Ļeontjevs, cenšoties pierādīt iegūto rezultātu augsto precizitāti, 1956.gadā veica atkārtotus aprēķinus, izmantojot 1951.gada statistikas datus, jo šis gads tika uzskatīts par ASV ekonomikas pēckara atjaunošanas noslēguma gadu. Izrādījās, ka arī 1951.gadā amerikāņu

¹² Leontief W. *Domestic Production and foreign trade; The American capital position re-examined*. Proceedings of the American Philosophical Society, Vol. 97, No. 4, 1953. 332 – 335 p. Pieejams: http://www.jstor.org/stable/3149288?seq=1#page_scan_tab_contents (skatīts 25.01.2019.)

¹³ Turpat, 337 – 338 lpp.

eksporta darbietilpības līmenis bija nedaudz augstāks par ASV importējamo preču darbietilpības līmeni. Paradoksa mērogs samazinājās, bet neizzuda.

Hekšera – Olina koncepcija izvirzīta 1935.gadā. Tas, salīdzinot ar mūsdienām, bija cits laikmets, kuru nevarētu uzskatīt par zinātniski tehniskā progresa laikmetu. Mūsdienās straujš tirdzniecības attīstības temps ir pasaules attīstītajās valstīs ar līdzīgu resursu nodrošinājumu, tāpat notiek tirdzniecība ar līdzīgām precēm. Šos piemērus grūti saskaņot ar Hekšera – Olina teoriju. Šī laika kontekstā jāpiemin M. Portera (*M. Porter*) koncepcija, kas izklāstīta autora darbā “Starptautiskā konkurence”. Norādot uz D. Rikardo un Hekšera – Olina teorijas pozitīvo nozīmi starptautiskās tirdzniecības struktūras izpētē, vienlaikus M. Porters uzsver, ka mūsdienās šīs teorijas ir zaudējušas savu praktisko nozīmi, jo izmainījušies konkurētspējas nosacījumi. Kaut arī M. Porters norāda, ka konkurētspēja ir atkarīga no noteikta apjoma un kvalitātes ražošanas faktoriem, tomēr tiešā sakarība starp konkurētspēju un galveno resursu esamību valstī nepastāv. Konkurētspēju formē vesela virkne faktoru: gan iekšzemes pieprasījums, tā apjomi un kvalitatīvie parametri, radniecīgu konkurētspējīgu nozaru esamība, firmas stratēģija un struktūra, iekšējā tirgus konkurences raksturs.¹⁴

Paralēli starptautiskas tirdzniecības teoriju attīstībai laika gaitā attīstījās zinātniskas teorijas arī par ārvalstu tiešajām investīcijām. Autors uzskata, ka starp starptautisko tirdzniecību un ārvalstu investīcijām pastāv cieša sakarība, it īpaši mūsdienās, kad produktivitātes un efektivitātes paaugstināšanas meklējumos ražošana var būt pārcelta uz citu valsti vai sadalīta starp vairākām valstīm. Tādējādi autors uzskata, ka ir lietderīgi aprakstīt vismaz vienu ārvalstu tiešo investīciju teoriju no starptautiskās tirdzniecības aspekta.

Produkta dzīves cikla teorija

Viena no ekonomiski zinātniskām teorijām, kurā starptautiska tirdzniecība pārklājas ar ārvalstu tiešām investīcijām, ir produkta dzīves cikla teorija. Reimonda Vernona (*R. Vernon*) 1966.gadā izstrādātajā teorijā par produktu dzīves ciklu par pētniecisko pamatu bija paņemtas ASV veiktās ārvalstu tiešās investīcijas pēc Otrā Pasaules kara Rietumeiropas rūpniecības nozarē. Pēc Otrā Pasaules kara Eiropas valstīs būtiski palielinājās rūpniecības preču importu no ASV. Līdz ar to ASV uzņēmumi kāpināja eksporta apjomu, jo viņiem bija gan ekonomiska, gan tehnoloģiska priekšrocība salīdzinājumā ar ekonomiski vāju un sadalītu Eiropu. R. Vernons apgalvoja, ka pastāv 4 produkta dzīves cikli: inovācija, attīstība, briedums un lejupslīde. Pēc R. Vernona uzskatiem, pirmajā ciklā ASV transnacionālas korporācijas ražoja jaunus, inovatīvus produktus iekšējam tirgum, savukārt pārpalikumu eksportēja uz citiem tirgiem, galvenokārt uz Eiropu. Ar laiku Eiropas uzņēmumi sāka kopēt šī tipa preces (tas jau ir otrs cikls – attīstība) un,

¹⁴ Gods U. Makroekonomika. Rīga: Biznesa augstskola Turība SIA, Rīga, 2004, 275. lpp.

lai nepazaudētu tirgus daļu paaugstinātas konkurences apstākļos, ASV uzņēmumi bija spiesti mazināt ražošanas izmaksas, pārvietojot ražošanas jaudu uz Eiropas valstīm, tuvāk noieta tirgum. Brieduma stadijā produkts sasniedz savu pārdošanas apjoma maksimumu, tas ir plaši izplatīts un labi zināms patērētājiem. Tirgū pastāv augsta konkurence, tāpēc produkta cena ir zema. Uzņēmumi cenšas modificēt produktu, lai tādējādi piesaistītu vēl vairāk patērētāju, kā arī palielina mārketinga izdevumus.¹⁵

Kopumā šī teorija izskaidro preču eksportu un ienākošas ārvalstu tiešas investīcijas Rietumeiropā no ASV laika periodā no 1950.-1970.gadiem. Šī teorija atspoguļo, kā mainās eksporta un investīciju apjoms un ģeogrāfija atkarībā no produkta dzīves cikla, sākot no produkta izgudrojuma, eksporta un beidzot ar ražošanas uzņēmumu dibināšanu mērķa valstī.

Valūtas kursa svārstības teorija

Viens no faktoriem, kurš ietekmē ārējās tirdzniecības aktivitāti, ir valūtas kursu uzvedība. Valūtas kurss ir nacionālās valūtas cena ārvalstu valūtas izteiksmē. Šīs teorijas ietvaros ir svarīga gan valūtu savstarpējā attiecība, gan to svārstību koridors, jo tas ietekmē ārējās tirdzniecības plūsmu gan ģeogrāfiski, gan apjomu ziņā. Jāatzīmē, ka šī teorija ir cieši saistīta ne tikai ar eksportu un importu, bet arī ar tiešajām ārvalstu investīcijām. Ražošanas procesa optimizācijas dēļ uzņēmums var pārcelt ražošanu uz citu valsti un veikt preču eksportēšanu jau no tās valsts. Taču šajā gadījumā uzņēmumam vispirms vajag veikt ārvalstu investīcijas, tādējādi valūtas kursa svārstības teorija tiek skatīta caur ārējās tirdzniecības un tiešo ārvalstu investīciju prizmu, neatrauti viena no otras.

Deivids Kašmens (*D. Cushman, 1985*) bija viens no pirmajiem ekonomistiem, kurš analizēja valūtas kursu svārstību ietekmi uz ĀTI aktivitāti. D. Kašmena empīriskais pētījums balstījās uz ASV dolāra attiecību pret piecām¹⁶ industriāli attīstīto valstu valūtām, un viņš secināja, ka ASV reālā valūtas kursa pieaugums pret šīm valūtām mazināja ĀTI apjomu uz ASV no šīm valstīm.¹⁷ Jāprecizē, ka šajā gadījumā ASV dolārs kļuvis mazāk konkurētspējīgs attiecībā pret šīm valūtām, līdz ar to imports no šīm valstīm kļuvis izdevīgāks cenu ziņā. Būtisks vēl arī tas fakts, ka tikai nozīmīgas un ilgstošas valūtas kursu svārstības var ietekmēt investora lēmumu par investīciju veikšanu.

¹⁵Vernon, R. *International investment and international trade in the product cycle*. Quarterly Journal of Economics, Vol.80 Iss:2, 1966. 197-207 p. Pieejams:

<http://bev.berkeley.edu/ipe/readings/International%20Investment%20and%20International%20Trade%20in%20the%20Product%20Cycle.pdf> (skatīts 27.01.2019.)

¹⁶Pētījumā bija analizēti šādu valstu valūtas: Liebrītanijas sterliņu mārciņa, Francijas franks, Vācijas marka, Kanādas dolārs un Japānas jēna

¹⁷ Cushman, O.D. *Real Exchange Rate Risk, Expectations, and the Level of Direct Investment*. The Review of Economics and Statistics, Vol. 67 Iss: 2, 1985. 303-304 p. Pieejams:

http://www.researchgate.net/publication/24094336_Real_Exchange_Rate_Risk_Expectations_and_the_Level_of_Direct_Investment (skatīts 27.01.2019.)

Viena darba ietvaros nav iespējams aprakstīt visas pastāvošās gan ārējās tirdzniecības teorijas, gan citas makroekonomikas teorijas, kuras tieši vai netieši ietekmē ārējo tirdzniecību. Var secināt, ka nav viena vienota teorētiska skaidrojuma, kas izklāstītu ārējās tirdzniecības būtību, plūsmu un motivāciju. Katra teorija piedāvā savus ārējās tirdzniecības motivējošos iemeslus un ietekmējošos faktorus. Neviena no teorijām neizskaidro visus iespējamus ietekmējošos faktorus, bet sniedz priekšstatu par vispārējiem teorētiskiem skaidrojumiem.

1.2. Eksporta ietekmējošie faktori

Ekonomika ir atvērta sistēma. Katras valsts ekonomika ir saistīta ar pārējām valstīm, tās ir sarežģītu starptautisku tirdzniecisku un finansiālu attiecību tīkls. Ekonomisko attiecību kopumu, kas veidojas valstu starpā, sauc par starptautisko ekonomisko attiecību sistēmu. Tā sevī iekļauj preču, pakalpojumu un kapitāla eksportu un importu, starptautiskas valūtas attiecības, kā arī darbaspēka kustību no vienas valsts uz otru.¹⁸

Atvērtā ekonomika ir pasaules integrētā ekonomika, kur uzņēmumi tirgo ar precēm, pakalpojumiem un finanšu aktīviem starptautiskajos tirgos. Šajā gadījumā tautsaimniecības attīstībā, tajā skaitā eksporta un importa, izmaiņas būs atkarīgas gan no valsts iekšējiem faktoriem, kā, piemēram, tehnoloģiska attīstība un darbaspēka izmaksas, gan arī no ārējā pieprasījuma. Savukārt ārējais pieprasījums ir atkarīgs no valūtas kursa, no citu valstu ekonomiskās attīstības, nodokļu, finanšu un ārējās tirdzniecības regulēšanas politikas.

Viens no visbiežāk lietotajiem rādītājiem, lai atspoguļotu pārmaiņas valsts ārējā konkurētspējā, ir reālā valūtas kursa jēdziens. Ja nominālo valūtas kursu koriģē ar patēriņa cenu indeksu, tad var aprēķināt reālo valūtas kursu. Reālais valūtas kurss izsaka ārvalstu preču cenas attiecībā pret vietējo preču cenām, un to var aprēķināt pēc [1.1.] formulas:

$$q = \frac{EP^*}{P} \quad [1.1.]^{19}$$

kur q – reālais valūtas kurss;

E – nominālais valūtas kurss;

P^* - cenu līmenis ārvalstīs;

P – nacionālais cenu līmenis.

Valūtas kursa ietekmes analīze uz ārējo tirdzniecību parasti izmanto reālo efektīvo valūtas kursu, jo tas atspoguļo nacionālās valūtas vidēji svērto kursu attiecībā pret valsts galveno tirdzniecības partnervalstu valūtām, to var aprēķināt pēc [1.2.] formulas:

¹⁸ Šenfelde M., Nikitina V., Kulleša I. *Makroekonomika*. Rīga: Kamene 2002. 157. lpp

¹⁹ Krugman P. R., Obstfeld M. *International Economics: theory and policy*. New York: Addison-Wesley Publishing Company, fifth edition, 2000. 438-439 p.

$$REER = \frac{P}{\prod_{i=1}^n (E_i * P_i)^{W_i}} \quad [1.2.]^{20}$$

kur REER – reālais efektīvais valūtas kurss;

P – cenu indekss valstī;

E_i – nominālais valūtas kurss attiecībā pret i valsti;

P_i – cenu indekss i valstī;

W_i – i valsts īpatsvars kopējā ārējās tirdzniecības apgrozījumā.

Jāatzīmē, ka gadījumā, ja reālā efektīvā valūtas kursa aprēķinātā vērtība palielinās, tad tas norāda uz reālā valūtas kursa pieaugumu, tādējādi uz valsts konkurētspējas pasliktināšanos attiecībā pret tām tirdzniecības partnervalstīm, kuru valūtas bija izmantotas formulā. Savukārt reāla efektīva valūtas kursa vērtības samazinājums norāda uz valsts eksporta konkurētspējas uzlabošanos attiecībā pret valstīm, kuru valūtas bija izmantotas formulā. Tādējādi, ja reālais efektīvais valūtas kurss palielinās, tad tas negatīvi ietekmē valsts eksportu, jo prece vai pakalpojums tirdzniecības partneriem kļūst dārgāks. Savukārt, ja reālais efektīvais valūtas kurss samazinās, valsts eksporta produkcija vai pakalpojumi kļūst lētāki un citas valstis varētu vairāk iegādāties šīs preces un pakalpojumus, līdz ar to tas veicina ārējo pieprasījumu.

Cits makroekonomikas rādītājs, kurš tiešā veidā ietekmē eksporta attīstību, ir darbaspēka vienību izmaksas. Darbaspēka vienības izmaksas nominālā izteiksmē – to var definēt kā darbaspēka izmaksu attiecību pret darba produktivitāti, kur darbaspēka izmaksas ir darbinieku atalgojuma attiecība pret darbinieku skaitu. Savukārt darba produktivitāte ir iekšzemes kopprodukta attiecība pret kopējo nodarbinātību.²¹

Darbaspēka vienības izmaksas ietekmē gan konkrētas tautsaimniecības nozares specifiskie rādītāji, kā, piemēram, darba samaksas līmenis un produktivitāte, gan reālais valūtas kurss. Ja uzskata, ka darbaspēks ir vienīgais ražošanas faktors divās dažādās valstīs un pārējie ražošanas faktori abās valstīs ir vienādi, tad, izmantojot darbaspēka izmaksas, var izteikt vienas valsts konkurētspēju pret citu. Ja *w* ir darba samaksa un *e* ir valūtas kurss, vidējās ražošanas izmaksas ir vienādas ar darbaspēka vienības izmaksām jeb *a_iw_i*. Ārvalsts darbaspēka vienības izmaksas vietējā valūtās izteiksmē var izteikt, kā *a_i*w_i*e*. Tādējādi sektora *i* starptautiskā konkurētspēja ir atkarīga no relatīvajām darbaspēka vienības izmaksām *c_i*. Šī attiecība tiek izteikta [1.3.] formulā:

$$c_i = \frac{a_i w_i}{a_i^* w_i^* e} \quad [1.3.]$$

²⁰Bitāns M. *Reālais valūtas kurss Latvijā 1994-2001*. Latvijas Banka, 2002. 5.lpp. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/sites/default/files/realkurss.pdf> (skatīts 30.01.2019.)

²¹Eurostat. Nominal unit labour cost. Macroeconomic imbalance procedure. Methodology. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/macroeconomic-imbalance-procedure/methodology> (skatīts 30.01.2019.)

Valsts ekonomikas attīstībai izdevīgākā situācija ir tad, kad darba samaksas pieaugums atbilst produktivitātes pieaugumam. Taču svarīgi arī tas, lai pieaugot produktivitātei, palielinātos arī nodarbinātības līmenis vai vismaz nesamazinātos. Bieži vien uzņēmumi, lai celtu ražotas produkta kvalitāti vai optimizētu izmaksas, iegulda jaunās iekārtās vai tehnoloģiskajās mašīnās, tādā veidā paaugstinot produktivitāti. Taču šo procesu rezultātā fizisks darbaspēks var tikt aizstāts ar iekārtām, līdz ar to darbinieku skaits varētu samazināties. Darba samaksas kāpumam jāatbilst produktivitātes pieaugumam, pretējā gadījumā valsts konkurētspēja ārējos tirgos samazināsies, tas savukārt negatīvi ietekmes eksporta apjomus. No makroekonomikas teorijas skatupunkta, viens no veidiem, kā var samazināt algu kāpumu, kas neatbilst produktivitātei, ir nacionālās valūtas vērtības samazinājums. Tomēr valstu pieredze liecina, ka šāda pieeja ir izdevīga tikai īstermiņā, taču ilgtermiņā tas nedod ieguvumus.²²

Cenu un izmaksu konkurētspējas rādītāji plaši atspoguļoti politikas diskusijās par konkurētspējas uzlabošanu. Taču izrādās, ka vienīgi uz tradicionālajiem, uz cenām un izmaksām balstītajiem makroekonomiskajiem rādītājiem orientēta analīze nespēj sniegt neseno tirdzniecības norišu visaptverošu skaidrojumu. Tāpat panākta tikai neliela vienprātība par aplūkojamiem atbilstošiem cenu un izmaksu konkurences rādītājiem, jo katram relatīvajam cenu rādītājam piemīt konceptuālas un statistiskas priekšrocības un trūkumi.²³

Kopumā pastāv daudz faktoru, kas tiešā un netiešā veidā ietekmē eksporta attīstību. Tomēr eksporta izmaiņas, vismaz īstermiņā, lielā mērā nosaka tieši ārējais pieprasījums. Ārējā pieprasījuma saistība ar valsts eksporta attīstību balstās uz likumsakarību, ka valstī, kur imports pieaug straujāk, pieprasīs lielāku preču un pakalpojumu apjomu no savām importa partnervalstīm. Ārējais pieprasījums raksturo preču un pakalpojumu daudzumu, ko ārvalstu patērētāji kādā noteiktā laika periodā pie noteikta cenu līmeņa spēj un vēlas iegādāties. Šis pieprasījums tiek sadalīts starp attiecīgajā valstī pašu saražoto un to, ko piedāvā šis valsts tirdzniecības partnervalstis. Ja pieprasījums strauji aug kādā ģeogrāfiskā ziņā attālā valstī, uz kuru uzņēmēji neeksportē vai eksportē maz, uzņēmējs var mēģināt paplašināt noieta tirgus, bet tas prasa laiku, turklāt ne vienmēr ir ekonomiski izdevīgi. Savukārt, ja pieprasījums pieaug lielākajos noieta tirgos, tad tas būtiski var palielināt eksporta apjomus. Ārējā pieprasījuma analīze balstās uz ideju, ka valstis, kur imports pieaug straujāk, sāk pieprasīt lielāku preču un

²² Edwards L., Golub S.S. *South Africa's International Cost Competitiveness and Exports in Manufacturing*. World Development, Vol.32 Iss: 8, 2004. 1327-1328 p. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X04000804> (skatīts 30.01.2019.)

²³ Beņkovskis K., Bobeica E. *Eksporta tirgus daļu dinamika (empīriskā analīze, izmantojot Beijesa modeļu svērumu)*. Latvijas Banka, 2017. 6. lpp. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/petijums-eksporta-tirgus-dalu-dinamika-empiriska-analize-izmantojot-beijesa-modeļu-sverumu> (skatīts 30.01.2019.)

pakalpojumu apjomu, kas tirdzniecības partnervalstīm nozīmē iespēju palielināt eksportu. Attīstoties ekonomikai, attīstās arī ražošana, kurai savukārt nepieciešamas iekārtas un izejvielas, un tas veicina importu. Līdzīgi pieprasījumu var veicināt iedzīvotāju pirktspējas pieaugums. Valsts konkurētspēju un eksporta/importa struktūru var ietekmēt arī citi ar ārējo pieprasījumu saistītie faktori (piemēram, globālais cenu kāpums, ekonomikas krīze atsevišķās valstīs vai reģionā, jaunu tehnoloģiju ieviešana ražošanā u.tml.), kā rezultātā mainās patērētāju paradumi, saasinās konkurence un mainās starpvalstu tirdzniecības konkurētspējas spēku samēri.

Vērtējot eksporta plūsmas, jāņem vērā arī tas, ka, attīstoties resursu, darbaspēka un investīciju mobilitātei, nereti produkts tiek saražots, dažādus ražošanas procesa posmus veicot atšķirīgās valstīs, un atsevišķa valsts ir tikai posms no globālās vērtību ķēdes. Eksporta galapatērētājs var atrasties pavisam citā valstī, nevis tajā, uz kuriem tiek virzīts sākotnējais eksports, līdz ar to produkta pieprasījums var būt atkarīgs no citas (galapatērētāja) valsts, nevis tās, uz kuriem tiek eksportētas sagataves kāda produkta ražošanai.²⁴

Attiecībā uz Latviju - Latvijā ir maza un atvērta ekonomika, kuras iekšzemes izaugsmi lielā mērā ietekmē eksporta attīstība. Piemēram, 2018.gadā preču un pakalpojumu eksporta vērtība veidoja 58,9% no Latvijas IKP faktiskajās cenās. Domājot par eksportu, svarīgi ir ne tikai, ko uzņēmumi Latvijā prot un spēj saražot, bet arī, kas būs šo preču un pakalpojumu noieta tirgi. Jāspēj ne tikai saražot, bet arī pārdot. Šeit eksporta attīstībā lielu lomu spēlē tieši ārējais pieprasījums.

Jāatzīmē, ka eksporta attīstība un starptautiskā konkurētspēja arvien mazāk ir atkarīga no tādiem tradicionāliem konkurētspējas faktoriem kā piekļuve dabas resursiem un lētam darbaspēkam. Tā vietā ekonomikas attīstība tiek balstīta uz zināšanām, inovācijām un finanšu resursu pieejamību. Tas ir process, kurā jaunās zinātniskās, tehniskās, sociālās, kultūras vai citas jomas izstrādnes un tehnoloģijas tiek īstenotas tirgū pieprasītā un konkurētspējīgā produktā vai pakalpojumā.

Starptautiskā tirdzniecība būtiski ietekmē tautsaimniecības attīstību, radot gan pozitīvas, gan arī negatīvas sekas. Tādēļ katra valsts, ņemot vērā ārējās tirdzniecības nepieciešamību un izdevīgumu, kā arī iespējamās problēmas, veido savu ārējās tirdzniecības politiku, kas tai nodrošinātu vēlamos eksporta samērus. Ārējās tirdzniecības politiku ietekmē un tās raksturu nosaka valstu ekonomiskās un politiskās intereses. Galvenie ārējās tirdzniecības politikas virzieni ir brīvā tirdzniecība un protekcionisms.²⁵ Zināmā mērā tos var uzskatīt par ārējās

²⁴ Opmane I. Ārējais pieprasījums – kas tas ir un ko dara. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/arejais-pieprasijums-kas-tas-ir-un-ko-dara> (skatīts 02.02.2019.)

²⁵ Šenfelde M. Makroekonomika. RTU Izdevniecība. Rīga, 2012. 201. lpp.

tirdzniecības politikas pretējiem variantiem. Mūsdienās valstis, veidojot savu politiku, izmanto abu variantu elementus, kuru kombinācija ir atkarīga no konkrētās ekonomiskās un politiskās situācijas.²⁶

Eksportu ietekmējošie faktori, kuri darbojas brīvā tirdzniecībā (darbaspēka izmaksas, cenas, valūtas svārstības), aprakstīti šīs apakšnodaļas sākumā. Tagad uzmanību tiks pievērsta ārējās tirdzniecības ierobežojošajiem faktoriem.

Protekcionisms ir valsts ekonomiskā politika, kas vērsta uz nacionālās ekonomikas aizsargāšanu pret ārvalstu konkurenci. To realizē, palielinot nacionālās ražošanas apjomu, eksportu un ierobežojot importu. Protekcionisma politika tiek īstenota, ieviešot noteiktus starptautiskās tirdzniecības ierobežojumus: muitas tarifus, importa kvotas, ārpustarifa barjeras, brīvprātīgus eksporta ierobežojumus.

Muitas tarifi ir noteiktas nodokļu likmes precēm un pakalpojumiem, kas tiek vesti pāri valsts robežai. Valdība nosaka muitas tarifus importam un eksportam, kā arī tranzītprecēm, kas tiek vestas uz citu valsti. Importa precēm muitas tarifus nosaka, lai tie kalpotu šādiem nolūkiem: kontrolētu importu, palielinātu valsts budžeta ieņēmumus, aizsargātu vietējos ražotājus no ārvalstu konkurences.²⁷

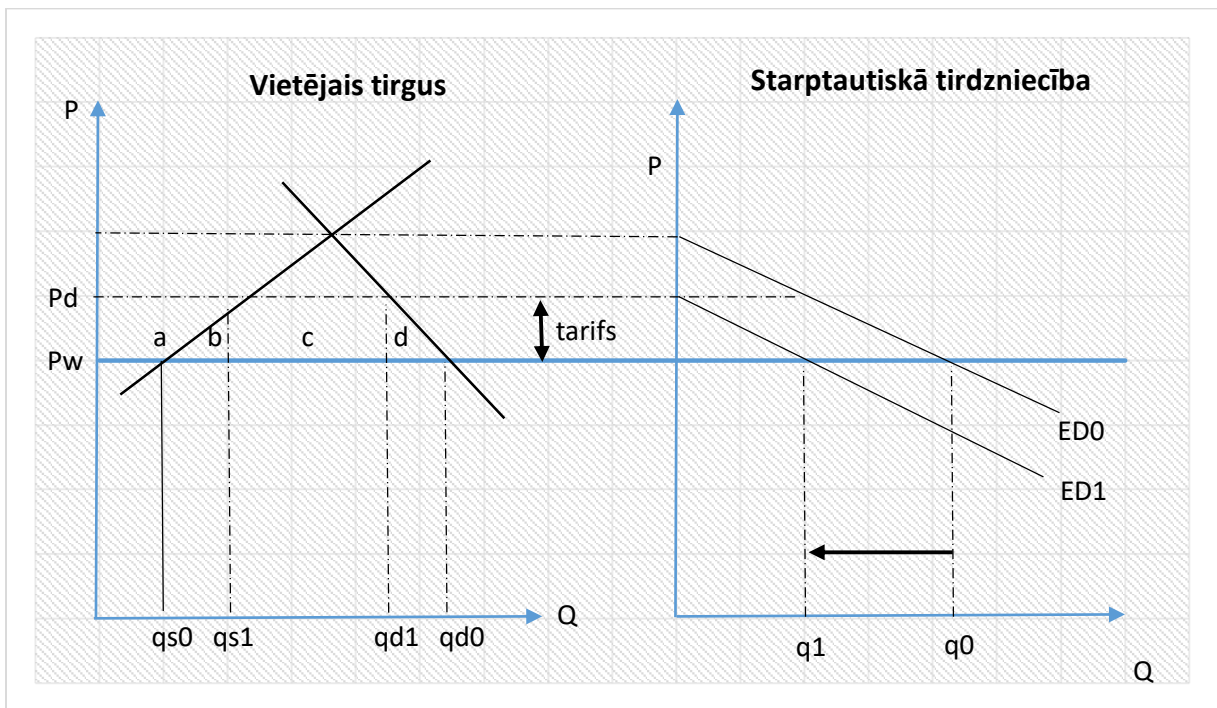
Tā kā protekcionisma politikā galvenokārt tiek praktizēts importa tarifs, 1.2. attēlā ir atspoguļota importa tarifa ietekme uz valsts iekšējo tirgu un starptautisko tirdzniecību. Fiksētā tarifa gadījumā pārpalikuma pieprasījuma līkne ED0 pārvietojas uz leju, jo cenas vietējā tirgū pieaug no P_w līdz P_d un importēto preču daudzums samazinās no q_0 līdz q_1 . 1.2. attēlā kreisajā pusē uz laukuma a, b, c, d bāzes var veikt sabiedrības labklājības analīzi:

- 1) vietējie ražotāji palielina ražošanas apjomu no q_{s0} līdz q_{s1} un tā rezultātā iegūs ienākumu (a) laukuma apjomā;
- 2) pieaugot cenām, patērētāji zaudēs $-(a + b + c + d)$;
- 3) valdība tarifa rezultātā iegūs (c), tas ir, nodokļi no importētājiem;
- 4) summējot visus ieguvumus un zaudējumus, fiksēta tarifa ietekmē sabiedrība kopumā zaudēs $-(d + b)$.²⁸

²⁶ Turpat, 201. lpp.

²⁷ Bikse V. Ekonomikas teorijas pamatprincipi. Izdevējs SIA "Izglītības solī", 2007. 440. lpp.

²⁸ Gods U. Makroekonomika. Rīga: Biznesa augstskola Turība SIA, Rīga, 2004. 281. lpp.

1.2.att. Fiksēta importa tarifa ietekmes analīze²⁹

Tātad sabiedrības tīros zaudējumus reprezentē “b” un “d”. Laukums “b” pārstāv tarifa negatīvo ražošanas efektu, jo cenu pieaugums stimulē neefektīvu jeb augstu izmaksu ražošanu, turpretī “d” raksturo tarifa negatīvo patēriņa efektu, tas ir, labklājības kritumu patēriņa apjoma samazināšanās rezultātā. Līdz ar to importa tarifs pārdala importa produkcijas patērētāju ienākumus par labu vietējam ražotājam un valstij. Uzsverot sabiedrības tīros zaudējumus tarifa dēļ, tomēr papildus jānorāda uz divām iezīmēm. Pirmkārt, vietējā ražošanas apjoma pieaugums var uzlabot nodarbinātību valstī un dot iedzīvotājiem ienākumus. Otrkārt, no valsts budžeta ieguvumi var atgriezties atpakaļ pie patērētāja dažādu sociālo transfertu formā.³⁰

Vēl viens ārējo tirdzniecību ietekmējošs instruments ir kvotas. Kvotas ir noteiktas preces, kas tiek ieviesta valstī vai no tās izvesta, ierobežojums. Kvotas var noteikt absolūtās vienībās, nosakot preču daudzumu, kas var tikt importēts vai eksportēts noteiktā laika periodā. Tās var noteikt arī vērtības izteiksmē, nosakot preču vērtību, kuru var importēt vai eksportēt noteiktā laika periodā. Kā arī kvotas var noteikt procentos no valstī pārdotās produkcijas daudzuma. Kvota ierobežo noteiktu preču importu un ārvalstu konkurenci, ar kuru saskaras konkrētās nozares.

Salīdzinājumā ar aizsargātajiem muitas tarifiem, importa kvotas ir efektīvāks ierobežošanas līdzeklis vairāku apstākļu dēļ. Pirmkārt, valsts garantē, ka importa precēm cenas nepieaugs pat tad, ja ārvalstu konkurence kļūtu spēcīgāka. Līdz ar to vietējais ražotājs tiek

²⁹ Gods U. Makroekonomika. Rīga: Biznesa augstskola Turība SIA, Rīga, 2004. 280. lpp.

³⁰ Turpat, 281. lpp.

aizsargāts no ārvalstu konkurences, jo importa kvota ir garants tam, ka šo preču apjoms valstī netiks palielināts. Otrkārt, kvotas var izmantot tajā gadījumā, ja atbilstoši starptautisko tirdzniecības līgumu prasībām tiek reglamentēta tarifu likmju paaugstināšana. Lai aizsargātu vietējos ražotājus no ārvalstu konkurences, valdībai daudz vienkāršāk ir noteikt atsevišķām precēm stingrākas importa kvotas.

Citi ārējo tirdzniecību ietekmējošie instrumenti ir saistīti ar preču licencēšanas un kvalitātes standartu noteikšanu, kā arī ar birokrātiskām muitu procedūrām. Savukārt brīvprātīgais eksporta ierobežojums ir salīdzinoši jauna tirdzniecības ierobežošanas forma un pašreiz maz izplatīta.

Lai iekārotu ārējo tirgu, valsts var realizēt tā saucamo “uzbrūkošo” protekcionismu, kad ar valsts subsīdijām, eksporta garantijām vai eksporta kredītiem rada iespēju eksporta firmām iziet pasaules tirgū. Eksporta subsīdijas dod iespēju pārdot preces lētāk, salīdzinot ar iekšējā tirgus cenām, jo valsts ir ieinteresēta saņemt tā saucamo “cieto” valūtu. Valdība parasti subsidē ekonomiski svarīgu nozaru attīstību, to preču ražošanu eksportam, kuru realizācijai vietējais tirgus ir kļuvis par šauru, vai arī lai saglabātu darba vietas, nepieļautu augstu bezdarba līmeni valstī. Savukārt, dodot eksportcenu garantijas vai kreditējot eksportu, valsts samazina uzņēmēja riska pakāpi. Bez tādām garantijām uzņēmēji, iespējams, neiesaistītos eksporta darbībā. Ja prece ārējā tirgū tiek pārdota par zemāku cenu kā iekšējā tirgū, tad tiek realizēts preču dempings.³¹

Kopumā var secināt, ka par protekcionisma politikas ievērošanu ārējā tirdzniecībā uzstājas tās valstis, kuru ekonomiskās politikas mērķis ir nacionālas ražošanas strauja izaugsme un iekšējā tirgus stabilizācija. Kā klasiskāku piemēru var minēt Japānu un Dienvidkoreju. Šajās valstīs viens no ekonomiskā uzplaukuma cēloņiem bija stingra protekcionisma politika. Turklāt mūsdienās arī industriāli attīstītās valstis stingri aizsargā savu iekšējo tirgu no citu attīstīto valstu pārmērīgas iespīšanās tajā.³² Kā piemēru var minēt ASV, kura ieviesa muitas tarifu tēraudam, alumīnijam un citām atsevišķām precēm no ES, Ķīnas 2018.gadā un 2019.gada sākumā.

Pastāv viedokļi, kas runā par labu protekcionismam. Pirmkārt, lai aizsargātu un nostiprinātu nozares, kuras ražo stratēģiskas nozīmes preces un materiālus, kuri nepieciešami valsts aizsardzībai. Otrkārt, jaunu nozaru aizsargāšana industrializācijas sākumā. Nozare spēs konkurēt ar līdzīgām nozarēm ārvalstīs tikai tad, ja tai tiks dota iespēja attīstīties. Tāpēc ir jāizmanto iespējamie šķēršļi un stimuli, lai jaunas nozares atbalstītu. Treškārt, ekonomikas diversifikācijas atbalstīšana. Tas nozīmē, ka šauras ražošanas specializācijas vietā (lai gan no

³¹ Saulītis J., Šenfelde M. Ievads makroekonomikā. RTU Izdevniecība. Rīga, 2003. 137. lpp.

³² Bikse V. Ekonomikas teorijas pamatprincipi. Izdevējs SIA “Izglītības solī”, 2007. 440. lpp.

ierobežoto resursu efektīvas izmantošanas viedokļa tā ir pareiza rīcība) vajadzētu atbalstīt tādu ražošanas apvienību veidošanu, kuru ietvaros ir attīstīta daudznozaru ražošana (konglomerāts). Tas ir tāpēc, lai dažādotu valsts ekonomiku, nodrošinātu tās stabilitāti un pasargātu to no iespējamām neveiksmēm ārējā tirgū.

Ceturtkārt, lai saglabātu darba vietas savas valsts iedzīvotājiem, ir jāstimulē vietējā ražošana un jāierobežo imports. Industriāli attīstītas valstis cenšas aizsargāties no lētā ārzemju darbaspēka pakalpojumiem. Piektkārt, protekcionisma pasākumus izmanto kā reakciju pret citu valstu līdzīgu rīcību.

2. EKSPORTA LOMA TAUTSAIMNIECĪBAS ATTĪSTĪBĀ ES UN PASAULĒ

2.1. Eksporta loma pasaules tautsaimniecības attīstībā

Starptautiskā tirdzniecība ir pati vecākā starptautisko ekonomisko attiecību forma. Ārējā tirdzniecība ir viena no galvenajām formām, kas uztur valsts nacionālo labklājību. Ar to saistīti divi svarīgi jēdzieni, kas tajā skaitā ietekmē valsts ekonomikas izaugsmi – tas ir eksports un imports. Mūsdienās starptautiskās tirdzniecības aprītē ir ne tikai preces, bet arī informācija, apdrošināšanas un transporta pakalpojumi, kā arī citi komerciālie pakalpojumi. Jebkura valsts nacionālā ekonomika var būt aplūkojama kā objekts pasaules saimniecības sistēmā. Mūsdienās neviena tautsaimniecība nav neatkarīga no pārējās pasaules, jo to starpā pastāv cieši ekonomiski sakari.³³ Savukārt mazās valstīs ar atvērtu tautsaimniecību ārējai tirdzniecībai ir ļoti liela nozīme, turklāt - jo atvērtāka tautsaimniecība, jo būtiskāka ir ārējās tirdzniecības attīstības ietekme uz kopējo tautsaimniecības attīstību. Šajā apakšnodaļā analizētas pasaules eksporta attīstības tendences un to loma pasaules tautsaimniecībā, balstoties uz Pasaules Bankas oficiālajiem statistikas datiem par preču un pakalpojuma eksporta vērtību pasaulē. Dati ir pieejami no 1960.gada līdz 2017.gadam.

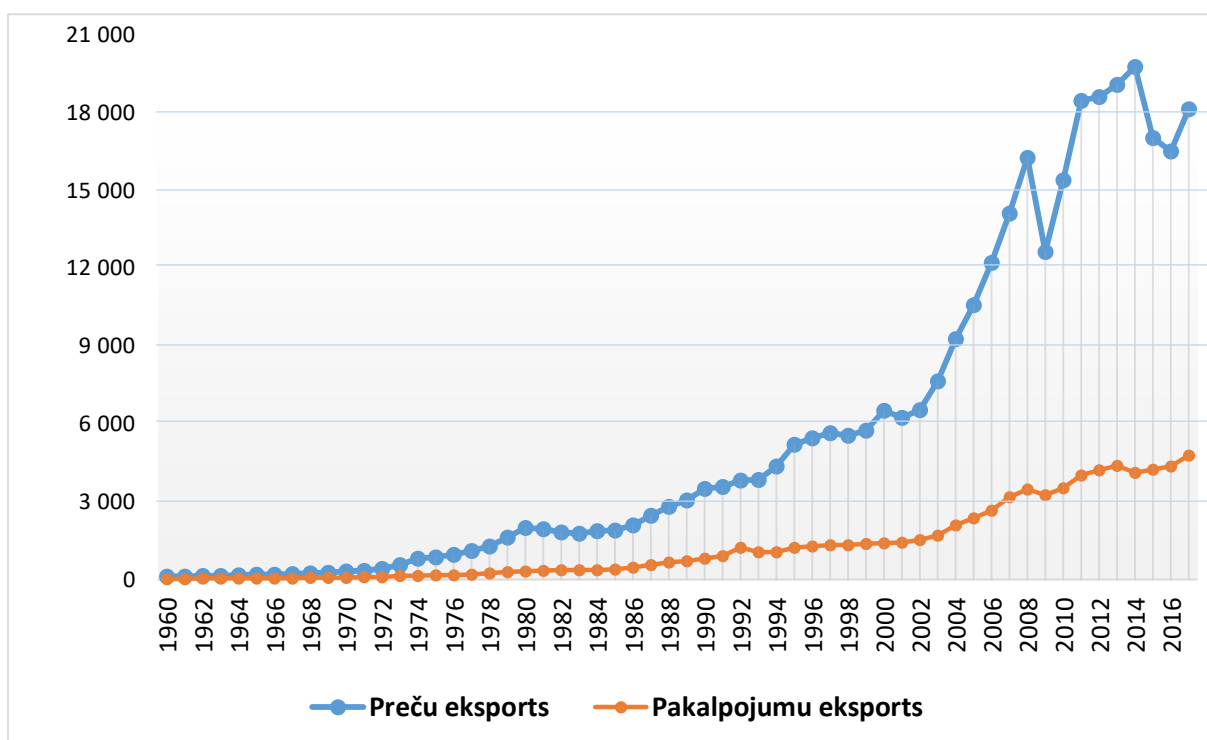
Valstis ir tirgojušās savā starpā kopš seniem laikiem, taču nekad ārējās tirdzniecības vērtība starp pasaules valstīm nav pieaugusi tādos straujos tempos kā sākot ar 20.gs. beigām līdz pat mūsdienām. Globalizācijas ērā un pēdējos piecdesmit gados, kad vērojama jauno muitas un ekonomikas savienību izveidošana, tirdzniecības un investīciju politikas liberalizācija, brīvāka darbaspēka migrācija, tehnoloģiju inovācijas, kā arī laikā, kad lielākajai daļai pasaules valstu pārsvarā ir tirgus ekonomikas struktūra, rodas apstākļi, kuri veicina ārējo tirdzniecību.

Lai arī 2018.gads bija zīmīgs ar protekcionalisma pieaugumu pasaules tirdzniecībā, saistībā ar ASV ieviestiem importa muitas tarifiem tēraudam, alumīnijam un citām atsevišķām precēm no ES, Ķīnas un pārējām pasaules valstīm un šo valstu atbildes reakciju, ieviešot muitas tarifu atsevišķām precēm no ASV, pasaules ārējā tirdzniecība turpināja attīstību, tikai nedaudz samazinot pieauguma tempu.

Ja 1960.gadā kopējā pasaules eksporta vērtība bija 157,1 miljardu ASV dolāros faktiskajās cenās, tad uz 2017.gada beigām eksporta vērtība palielinājusies 146 reizes, līdz 22,9 triljoniem ASV dolāriem faktiskajās cenās, skatīt 2.1. attēlu. Zīmīgi, ka šajā laikā būtiski pieaudzis gan preču, gan pakalpojumu eksports. 2017.gadā pasaules preču eksporta vērtība faktiskajās cenās veidoja 18,1 triljonus ASV dolāru, savukārt pakalpojumu eksports 4,8 triljonus ASV dolāru. Pakalpojumu eksporta īpatsvars kopējā eksportā ir svārstīgs, taču

³³ Bikse V. Ekonomikas teorijas pamatprincipi. Izdevējs SIA "Izglītības solī", Rīga, 2007. 370. lpp.

pastāvīgi pārsniedz 20% robežu. Kopš 2000.gada pakalpojumu eksporta īpatsvars nedaudz pieauga un vidēji veido 23% kopējā pasaules eksportā. Iespējams, tas ir saistīts ar straujāko tautsaimniecības izaugsmi, it īpaši ASV un ES dalībvalstīs. 2017.gadā pirmo reizi šajā desmitgadē pilnīgi visām ES dalībvalstīm bija fiksēts pozitīvs iekšzemes kopprodukta pieaugums, tādējādi palielinot ES kopējo IKP pieaugumu līdz 2,4%, kas arī ir straujākais pēdējos desmit gados. Savukārt IKP pieaugums ASV 2017.gadā veidoja 2,3%. Jāatzīmē, ka ASV un ES kopējais eksports 2017.gadā veidoja 47,2% no kopējā pasaules preču un pakalpojuma eksporta vērtības, tādējādi tautsaimniecības attīstības situācija šajās valstīs diezgan būtiski ietekmē ārējo tirdzniecību.

2.1.att. Preču un pakalpojumu eksports faktiskajās cenās pasaulē laika periodā no 1960.-2017.gadam triljonos ASV dolāru

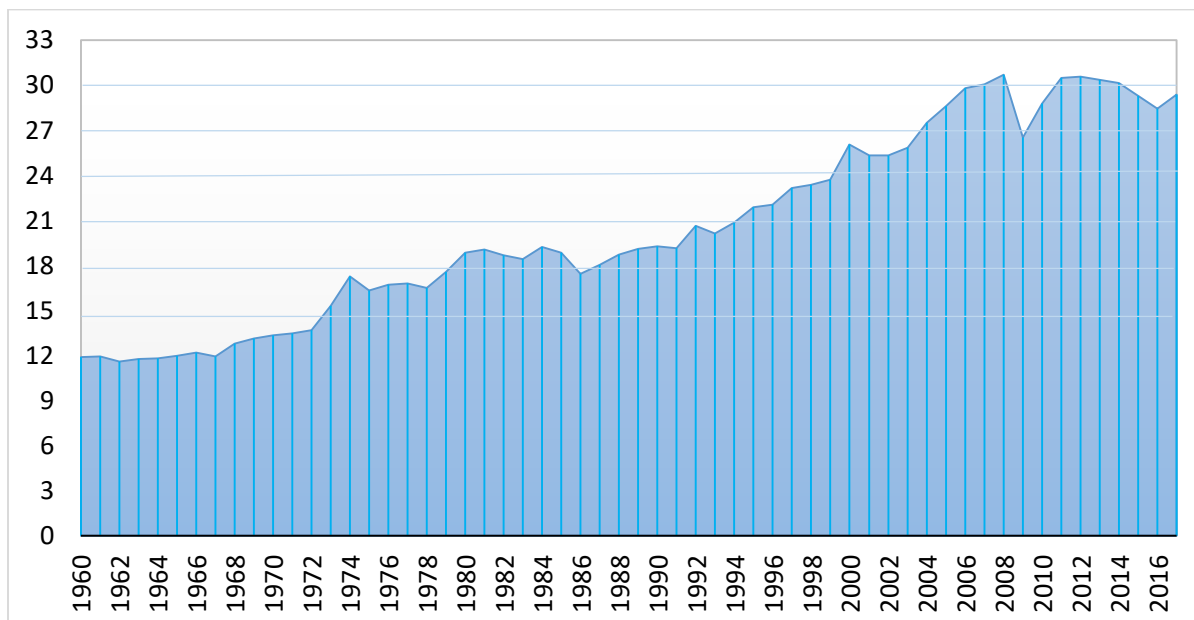
Avots: Autora veidots attēls, izmantojot Pasaules Bankas datus³⁴

Kopējā pasaules preču un pakalpojumu eksporta vērtība faktiskajās cenās 2017.gadā pieauga par 9,8%. Taču ievērojamu daļu no šī visai straujā kāpuma nodrošināja preču un pakalpojumu cenu pieaugums. Ja ņem vērā tikai fizisko apjomu, izslēdzot cenu ietekmi, tad reālais preču un pakalpojumu eksports 2017.gadā pieaudzis par 5,4%. Kā jau bija atzīmēts iepriekš, ASV pērn ieviesa muitas tarifus metālam un alumīnijam no Ķīnas un ES un piedraudēja paplašināt preču sarakstu, ja nebūs pārskatīti iepriekš noslēgtie tirdzniecības līgumi. Ķīna atbildēja ar pretpasākumiem un ieviesa muitas tarifus pārtikas produktiem no

³⁴The World Bank. Indicators. Exports of goods and services (current \$). Pieejams: <https://data.worldbank.org/indicator/ne.exp.gnfs.cd> (skatīts 20.02.2019.)

ASV. Tādējādi divu lielāko ekonomiku pasaulē tirdzniecības kari negatīvi ietekmēja pasaules tirdzniecību kopumā, palēninot reālo preču un pakalpojumu pieaugumu 2018.gadā līdz 3,5%. Detalizētāki dati sadalījumā pa precēm un pakalpojumiem vēl nav pieejami.

Attīstoties ārējai tirdzniecībai, pieauga arī eksporta loma nacionālajā ekonomikā. Pēdējos gados preču un pakalpojumu eksporta īpatsvars pasaules IKP svārstījies ap 30%, skatīt 2.2. attēlu. Savukārt tieši 2017.gadā eksporta īpatsvars pasaules ekonomikā veidoja 29,3%.

2.2.att. Pasaules preču un pakalpojumu eksporta īpatsvars pasaules IKP laika periodā no 1960.-2017.gadam, %

Avots: Autora veidots attēls, izmantojot Pasaules Bankas datus³⁵

Kā jau bija minēts, globalizācijas un ekonomikas procesi pozitīvi ietekmēja eksporta attīstību pēdējos piecdesmit gados, tādējādi palielinot to nozīmīgumu pasaules ekonomikā. Atšķirībā no iekšējā patēriņa, eksportam pastāv diezgan daudz virzienu un darbības sfēru, kuras ar investīciju atbalstu var būt ekonomiski izdevīgas, it īpaši tādai mazai valstij kā Latvija. Valsts iekšējais patēriņš ir ierobežots un atsevišķos gadījumos var būt pat stagnējošs, piemēram, iedzīvotāju skaita samazinājuma dēļ. Savukārt, ja valsts iedzīvotāju ienākumi ir relatīvi nelieli, piemēram, kā Baltijas valstīs vai Austrumeiropas valstīs, salīdzinājumā ar ASV, Vāciju vai Japānu, tad iekšējais privātais patēriņš nevar kļūt par ekonomikas attīstības dzinējspēku. Par to liecina arī eksporta īpatsvars valsts ekonomikā bagātās un relatīvi nabadzīgās valstīs. Piemēram, eksporta daļa ASV un Japānas IKP pēdējos piecos gados vidēji veidoja attiecīgi 12% un 17%, bet Latvijā vidējais līmenis svārstās ap 60%, skatīt 2.1. tabulu. Šo situāciju labi atspoguļo arī Bulgārijas un Ungārijas dati. Šajās valstīs ir viens no zemākajiem IKP uz vienu iedzīvotāju ES, bet eksporta īpatsvars ir viens no augstākajiem. Tādējādi eksports ir labs

³⁵The World Bank. Indicators. Exports of goods and services (% of GDP). Pieejams: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?view=chart> (skatīts 20.02.2019.)

instrumentu ekonomikas izaugsmes kāpināšanai. Papildus tam, ieņēmumi no eksporta ir vienīgais ārvalstu valūtas, galvenokārt ASV dolāru, avots.

2.1.tabula

IKP uz vienu iedzīvotāju, preču un pakalpojumu eksports un tā īpatsvars IKP atsevišķās pasaules valstīs

Valsts	IKP uz vienu iedzīvotāju (ASV dolāru)	Preču un pakalpojumu eksports (miljardi ASV dolāru)	Eksporta īpatsvars valsts IKP (%)
ASV	59 927.9	2 287.1	12.1
Vācija	44 665.5	1 930.6	47.0
Japāna	38 430.3	1 047.3	17.7
Francija	38 484.2	906.2	30.9
Lielbritānija	39 953.6	862.6	30.1
Latvija	15 684.6	19.2	61.1
Bulgārija	8 228.0	39.9	67.4
Ungārija	14 278.9	150.3	88.2

Autora veidota tabula³⁶

Eksporta attīstību pasaulē veicināja arī Pasaules Tirdzniecības organizācija (turpmāk PTO), kas veido globālās tirdzniecības noteikumus, to administrēšanu un piemērošanu. PTO tika izveidota 1995. gadā Urugvajes sarunu raunda rezultātā. Līdz ar PTO izveidošanu tika noslēgti virkne daudzpusēju PTO līgumu – par precēm, pakalpojumiem, intelektuālo īpašumu un strīdu izšķiršanu. Līdz PTO izveidošanai daudzpusējās tirdzniecības attiecības regulēja 1947. gada Vispārējā vienošanās par tirdzniecību un tarifiem (*General Agreement on Tariffs and Trade - GATT*), kas uzsāka daudzpusējās tirdzniecības liberalizāciju un tarifu barjeru samazināšanu. PTO galvenais mērķis ir brīva un atvieglota tirdzniecība, balstīta uz vienlīdzīgiem noteikumiem, vienlaikus ņemot vērā jaunattīstības valstu iespējas. Pašlaik PTO ir 162 dalībvalstis, 19 atrodas iestāšanās procesā.³⁷

Iestājoties PTO, valsts uzņemas saistības tirgus pieejamības jomā. Tirdzniecībai ar precēm tiek noteikts ievadmitas tarifu maksimālais līmenis jeb "griesti". Vienlaikus PTO līgums paredz elastīgu pieeju tirgus aizsardzībai, kas nozīmē, ka, nepārsniedzot noteiktu līmeni, valsts var piemērot tik lielu ievadmitu, cik nepieciešams, lai netiktu apdraudēta vietējā ražošana.

Valsts uzņemas saistības lauksaimniecības subsīdiju jomā, kas nenozīmē subsīdiju atcelšanu, bet gan atbilstību noteikumiem, kādā veidā subsīdijām paredzētā nauda tiek izlietota.

³⁶ The World Bank. Indicators. GDP per capita, (current US \$). Exports of goods and services (% of GDP). Export and services (constant 2010 US \$). Pieejams: <https://data.worldbank.org/indicator> (skatīts 21.02.2019.)

³⁷ Latvijas Republikas Ārlietu ministrija. Pasaules Tirdzniecības organizācija. 2015. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/arpolitika/starptautiskas-organizacijas/44696-pasaules-tirdzniecibas-organizacija-pto> (skatīts 23.02.2019.)

Subsīdijas nedrīkst pārsniegt noteiktu līmeni kāda viena noteikta produkta atbalstam, jeb, citiem vārdiem, nav iespējams tērēt līdzekļus tikai viena vai dažu produktu pārmērīgai subsidēšanai. Valsts uzņemas noteiktas saistības pakalpojumu tirdzniecībā, kas paredz ārvalstu ieguldītāju nediskrimināciju attiecībā pret vietējiem ieguldītājiem, ieguldot vietējā pakalpojumu industrijā, kā arī tiesības piegādāt pakalpojumus pāri robežai.³⁸

Latvija iestāšanās procesu PTO noslēdza 1998.gadā, pēc 6 gadus ilgušām iestāšanās sarunām. Oficiāli par PTO dalībvalsti Latvija kļuva 1999.gada 10.februārī, kad bija izpildītas visas nepieciešamās ratifikācijas procedūras. Līdz ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā (ES) 2004.gada 1.maijā mainījās kārtība, kādā Latvija īstenoja savu dalību PTO. Līdz ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā, sākotnēji saskaņā ar Eiropas Kopienas dibināšanas līguma 133.pantu, vēlāk atbilstoši Līgumam par Eiropas Savienības darbību 207.pantu par kompetenci ES ārējās tirdzniecības politikas jomā, Latviju PTO kopā ar pārējām ES dalībvalstīm pārstāv Eiropas Komisija (EK). ES dalībvalsts statusā Latvija turpina pilnvērtīgi īstenot savu dalību PTO ciešā sadarbībā ar EK. Dalība tiek īstenota galvenokārt ar ES Padomes Tirdzniecības politikas komitejas starpniecību, kas, saskaņā ar Līguma par Eiropas Savienības dibināšanu 207.panta 3.apakšpunktu izveidota kā īpaša konsultatīva komiteja, kurā tiek pārstāvētas visas ES dalībvalstis. ES Padomes Tirdzniecības politikas komitejā Latviju pārstāv Ārlietu ministrija.³⁹

Latvijai kā mazai valstij, kuras ietekme uz globāliem ekonomiskiem un politiskiem procesiem ir niecīga, ir izdevīgi būt lielas ekonomiskas organizācijas dalībvalstij, tādējādi iegūstot lielāku ietekmi dažādu domstarpību un strīdu risināšanā, kas var rasties tirdzniecībā un ar tirdzniecību saistītajos jautājumos. Būt daļai no pasaules lielākā vienotā tirgus Latvijas uzņēmumiem nozīmē ievērojamus ietaupījumus, kā arī labi sakārtotu un funkcionējošu vidi, ko nodrošina tirdzniecības līgumi, ļaujot Latvijas uzņēmumiem eksportēt viņu saražotās preces un pakalpojumus. Tajā pašā laikā tirdzniecības līgumi paredz, ka ārzemju kompānijām, kuras vēlas eksportēt savas preces uz Latviju, jāatbilst tikpat augstiem standartiem kā vietējām kompānijām, kas izslēdz negodīgas konkurences iespēju no trešo valstu uzņēmumu puses, cenšoties apiet vietējos likumus.

³⁸ Latvijas Republikas Ārlietu ministrija. Pasaules Tirdzniecības organizācija. 2015. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/arpolitika/starptautiskas-organizacijas/44696-pasaules-tirdzniecibas-organizacija-pto> (skatīts 23.02.2019.)

³⁹ Turpat

2.2. Eksporta attīstība kā makroekonomikas nesabalansētības rādītājs Eiropas Savienībā

Pasaules ekonomikas un finanšu krīze apliecināja, ka Eiropas Savienībai vajadzīgs mehānisms, kas ne tikai koncentrējas uz valsts budžeta politiku, bet arī uz makroekonomisko nesabalansētību. Turklāt, neskatoties uz ārēji veselīgiem fiskālajiem rādītājiem vairākās valstīs, nesabalansētība citos ekonomikas sektoros nesa līdzi arī nozīmīgus riskus fiskālajam sektoram. Lai gan abas - fiskālā un makroekonomiskā - uzraudzība ir preventīva jeb profilaktiska rakstura, tomēr makro uzraudzība var dot ātrāku risku identificēšanu.⁴⁰

Eiropas Savienībā 2011. gada beigās tika pieņemta likumdošanas pakete jeb sešpaka, kuras mērķis bija stiprināt Stabilitātes un izaugsmes pakta funkcionēšanu un papildus budžeta uzraudzībai paplašināt fiskālās un makroekonomiskās nelīdzsvarotības monitoringu ES dalībvalstīs un eirozonā. Sešpaka (angļu valodā *Six-pack*) stājās spēkā 2011. gada 13. decembrī un attiecas uz ES dalībvalstīm ar dažiem specifiskiem noteikumiem attiecībā uz eirozonas dalībvalstīm, galvenokārt attiecībā uz finanšu sankcijām.⁴¹ Uz Latviju kā ES dalībvalsti attiecas Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 16. novembra regula Nr.1176/2011, kurā atrunāta makroekonomiskās nelīdzsvarotības novēršanas un koriģēšanas kārtība un, sākot ar 2014. gada 1. janvāri (pēc Latvijas pievienošanās eirozonai) Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 16. novembra regula Nr.1174/2011 par izpildes pasākumiem pārmērīgas makroekonomiskās nelīdzsvarotības koriģēšanā eirozonā. Regula par makroekonomikas nelīdzsvarotības koriģēšanu eirozonā paredz finanšu sankcijas makroekonomiskās disciplīnas pārkāpšanas gadījumā. Regulā ir atrunātas arī iespējamās finanšu sankcijas tām eirozonas valstīm, kurās netiek novērsta konstatētā pārmērīgā makroekonomiskā nelīdzsvarotība. Soda sankcijas veido ikgadēja soda nauda vai procentus nesošs depozīts, kas ir 0,1% no attiecīgās dalībvalsts iepriekšējā gada IKP. Ir atrunāti arī tie gadījumi, kuros EK soda naudu vai procentus nesošo depozītu var samazināt vai atcelt pēc nepieciešamo korekciju veikšanas, pēc eirozonas valsts pieprasījuma vai ārkārtas ekonomiskās situācijās.⁴² Jāuzsver, ka kopš regulas par makroekonomikas nelīdzsvarotības ieviešanu Latvijai nav bijis precedentu soda naudas maksāšanā.

⁴⁰Bērziņa S. *Sabalansētāka pēckrīzes ekonomika Latvijā – Eiropas Komisijas atzinums*. 2012. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/sabalansetaka-peckrizes-ekonomika-latvija-eiropas-komisijas-atzinums> (skatīts 01.03.2019.)

⁴¹Finanšu ministrija. *Stabilitātes un izaugsmes pakts, 2017*. Pieejams: http://www.fm.gov.lv/lv/sadalas/tautsaimniecibas_analize/fiskala_politika/stabilitates_un_izaugsmes_pakts/ (skatīts 01.03.2019.)

⁴²Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. Eiropas Parlamenta un Padomes regula (ES) Nr.1174/2011, 2011. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011R1174&from=LV> (skatīts 02.03.2019.)

Makroekonomisko nelīdzsvarotību uzraudzības un analīzes rezultāti tiek apkopoti ikgadējā Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojumā, kas ir makroekonomiskās nelīdzsvarotības procedūras sākumpunkts Eiropas Semestra ietvaros. Ziņojumā analizēta ekonomiskā situācija un indikatoru sistēmā iekļauto rādītāju izpilde. Agrās brīdināšanas ziņojuma mērķis ir savlaicīgi identificēt un apzināt ES makroekonomikas nesabalansētības. Ekonomiskās situācijas izvērtēšanā EK ņem vērā vispusīgu ekonomikas stāvokli – mehāniska rādītāju neizpilde nav viennozīmīgs iemels padziļinātas ekonomikas izpētes veikšanai.

Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojuma pamatā ir divas rādītāju grupas – 14 pamata rādītāji un 28 papildu rādītāji. Papildu rādītājiem ir informatīvs raksturs, un to galvenais uzdevums ir veicināt ekonomiskās situācijas daudzpusēju un pilnvērtīgu analīzi. Pamata rādītājiem ir definēti pieļaujamās svārstību robežas, kuru pārsniegšana var būt par iemeslu attiecīgās valsts Padziļinātās izpētes ziņojuma izstrādei. Svarīgi būtu atzīmēt to, ka lēmums par attiecīgās valsts ekonomikas padziļinātās izpētes procedūras uzsākšanu var tikt pieņemts, pamatojoties uz izvērstu, fundamentālu ekonomiskās situācijas un saistīto risku analīzi, kā arī ņemot vērā rādītāju sagaidāmo dinamiku. Pamata rādītāju grupā ietverta tekošā konta bilance, neto starptautisko investīciju bilance, mājokļu cenu izmaiņas, privātā sektora kredītu plūsma, privātā sektora parāds, vispārējās valdības sektora parāds, finanšu sektora saistības, reālais efektīvais valūtas kurss, eksporta tirgus daļa, darbaspēka vienības izmaksas. Jādomā, pēdējie trīs rādītāji tiešā veidā ietekmē eksporta attīstību un konkurētspēju. Pamatojoties uz arvien pastāvošo sociālo spriedzi un mērenu makroekonomikas atgūšanos pēc globālās ekonomiskās krīzes, 2015. gadā tika pieņemts lēmums pamata makroekonomikas nesabalansētību indikatīvos rādītājus papildināt ar trīs jauniem sociāliem rādītājiem, tādējādi paplašinot pamata rādītāju grupu līdz 14. Trīs jaunie indikatori ir saistīti ar bezdarba līmeni.

Ņemot vērā bakalaura darba tēmu un ierobežoto apjomu, analizēti tikai tie Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojuma rādītāji, kuri ietekmē eksportu.

Pēc Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojuma rezultātu analīzes tiek pieņemts lēmums par Padziļinātās izpētes ziņojumu izstrādi. Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojumā, kā arī nākamajā posmā - Padziļināto izpētes ziņojumu - izstrādes galvenais uzdevums ir, pamatojoties uz pilnvērtīgu ekonomiskās situācijas analīzi, identificēt tās dalībvalstis, kurās pastāv makroekonomiskā nesabalansētība.⁴³

Kā liecina EK publicētais Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojums 2019.gadā, kurā tiek atspoguļota rādītāju analīze līdz 2017.gadam, Latvija pārsniedz tikai divu pamata statistikas

⁴³European Commission. Macroeconomic imbalance procedure. In-depth reviews. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/macroeconomic-imbalance-procedure/depth-reviews_en (skatīts 05.03.2019.)

rādītāju robežvērtības - neto starptautiskās investīciju bilancē (NIIP, % no IKP) un darbaspēka vienības izmaksās (3 gadu vidējās procentu izmaiņas). Starp eksportu ietekmējošiem rādītājiem noteikto robežvērtību pārsniedz tikai viens - darbaspēka izmaksas. Taču analizēta arī divu pārējo ar eksportu saistīto rādītāju dinamika.

Viens no rādītājiem, kura vērtību Latvija sistemātiski pārsniedz un kurš ietekmē Latvijas ārējo konkurētspēju un eksporta attīstību, ir darbaspēka vienības izmaksas. 2014. gada 1. janvārī kļūstot par eirozonas dalībvalsti, mainījās šī rādītāju noteiktā robežvērtība, kļūstot vēl stingrākam, robežvērtība samazinājās no 12% līdz 9%. Samazinoties darbaspēka vienības izmaksu pieļaujamajai amplitūdai periodā no 2014. līdz 2017. gadam, bija stipri pārsniegta attiecīgā rādītāja robežvērtība. Trīs gadu vidējā vērtība šajā laika periodā attiecīgi bija 16,3%, 17,5%, 16,2% un 14,7%, skatīt 2.2. tabulu. Jāatzīmē, ka pat tad, ja nenotiktu piemērojamās robežvērtības samazinājums, saistībā ar iestāšanos eirozonā 2014.gadā, faktiskais rādītājs pārsniegtu noteikto sliekšni jebkurā gadījumā.

2.2. tabula

Agrās brīdināšanas mehānisma bezdarba rādītāju dinamika Latvija⁴⁴

Rādītājs	Robežvērtības	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Reālais efektīvais valūtas maiņas kurss - 42 tirdzniecības partneri (3 gadu % izmaiņas)	±5%	-2,4	-8,6	-1,7	0,4	2,6	4,9	1,7
Eksporta tirgus daļa % no pasaules eksporta (5 gadu % izmaiņas)	-6%	26,7	7,9	5,9	11,1	12,5	9,4	7,8
Nominālās darbaspēka vienības izmaksu indekss (2010=100) (3 gadu % izmaiņas)	9%	-21	-6,9	8,1	16,3	17,5	16,2	14,7

Vērtējot rādītāja dinamiku, jāatzīmē, ka, no vienas puses, tā pieaugums labvēlīgi ietekmē iedzīvotāju neto ieņēmumus, bet, no otras puses, tas negatīvi ietekmē nacionālās ekonomikas konkurētspēju, palielinot ražošanas izmaksas. Darbaspēka vienības izmaksas mēra vidējās darbaspēka izmaksas uz vienu saražoto produkcijas vienību. Latvijā, darbaspēka izmaksu pieaugumam pārsniedzot darba ražīguma kāpumu, tas ir atspoguļojies darbaspēka vienības izmaksu pieaugumā. Ja vien darbaspēka izmaksu kāpums netiek kompensēts ar citu izmaksu samazinājumu, izmaksu konkurētspēja ārējos tirgos mazinās.

⁴⁴European Commission. Statistical Annex of Alert Mechanism Report 2019. 2018, 106 p. Pieejams: <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2019-european-semester-alert-mechanism-report-statistical-annex.pdf> (skatīts 10.03.2019.)

Jāuzsver, ka darbaspēka izmaksu pieaugums Latvijā atspoguļo cenu un ienākumu konvergenci uz ES vidējo līmeni. Algu pieaugums, kas ir pamatā darbaspēka izmaksu pieaugumam, saistīts arī ar sarūkošajiem darbaspēka resursiem Latvijā, kas rada uzņēmumiem nepieciešamību konkurēt par darbiniekiem. Latvijas attīstības mērķis ir iedzīvotāju labklājības pieaugums, un tas nav sasniedzams bez darba samaksas kāpuma, tomēr jāizvairās no pārmērīgi strauja un produktivitātei neatbilstoša pieauguma.

Viens no Agrās brīdināšanas mehānisma rādītājiem ir reālais efektīvais valūtas kurss. Šis rādītājs mēra cenu konkurētspējas tendences, līdz ar to ietekmē arī eksporta attīstību. Ņemot vērā, ka 2014.gadā Latvija pievienojās eirozonai, valsts oficiālā valūta kļuva eiro, līdz ar to vispirms raksturotas eiro svārstības pēdējos gados. Laikā periodā no 2014.-2016.gadam inflācijas līmenis eirozonā svārstījies ap nulli. Zema inflācija veicinājusi cenu konkurētspējas saglabāšanu, kas tiek atspoguļota reāla efektīva valūtas kursa svārstībās; kurss bija diezgan stabils pēdējos gados. 2015.gadā eiro vērtība kļuva mazāka, 2016.gadā eiro zonas valstu nacionālās valūtas vērtība pret citām pasaules valstu valūtām palielinājās. Taču, neskatoties uz to, reāla efektīva valūtas kursa pozīcijas joprojām bija konkurētspējīgas, it īpaši salīdzinot ar pirmskrīzes periodu. Savukārt 2017.gadā vairākām eirozonas dalībvalstīm reālais efektīvais valūtas kurss samazinājies, ko galvenokārt noteica starptautiski netirgojamu produktu relatīvās cenas samazinājums un pieaugošo starptautiski tirgojamu produktu īpatsvars ekonomikā, vairojot uz eksportu balstītas izaugsmes dinamikas potenciālu. Tomēr dažās valstīs, īpaši Austrijā, Igaunijā un Lietuvā, reālais efektīvais valūtas kurss ir tuvu iepriekšējiem maksimālajiem līmeņiem vai pat lielāki par tiem.⁴⁵

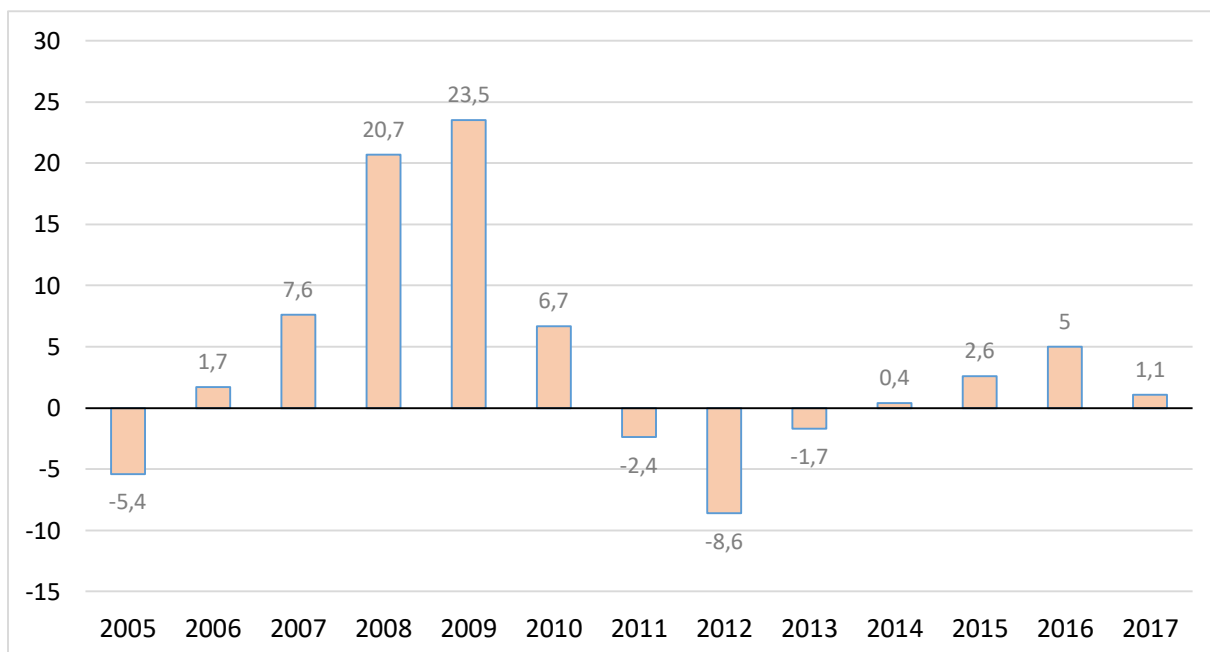
Attiecībā uz Latviju, jāuzsver, ka kopš 2000.gada Latvijā bija vērojamas lielas makroekonomiskās svārstības un akumulētajai iekšējai un ārējai nelīdzsvarotībai, kuru radīja ilgtermiņā neuzturama strauja ekonomiskā izaugsme, sekoja krasa ekonomiskā lejupslīde un šīs nelīdzsvarotības korekcijas. Arī reālais efektīvais valūtas kurss bija pakļauts lielām svārstībām, sākot no paaugstināšanās uzplaukuma gados līdz tai sekojošām korekcijām recesijas laikā.

2000.gadu sākumā reālais efektīvais valūtas kurss Latvijā reālajā izteiksmē saruka zemākas iekšzemes inflācijas dēļ. To noteica vājš iekšzemes pieprasījums pēckrīzes situācijā 1998.gadā, stagnācija Rietumeiropas valstu tautsaimniecībā un attiecīgi neliela importētā inflācija, naftas cenu lejupslīde pēc 2001. gada 11. septembra notikumiem un spiediena trūkums uz administratīvi regulējamām cenām. Laika periodā no 2006.-2008.gadam reālais efektīvais valūtas kurss Latvijā paaugstinājās, (skatīt 2.3. attēlu), jo lielās kapitāla ieplūdes un īslaicīgi spēcīgais iekšzemes pieprasījums strauji paaugstināja iekšzemes cenas. Tomēr Latvijas preču

⁴⁵ European Commission. Alert Mechanism Report 2019. 2018, 16 p. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0758&from=EN> (skatīts 10.03.2019.)

kvalitātes uzlabojumi un vairāki piedāvājuma puses faktori vēl vairāk pastiprināja cenu kāpumu.⁴⁶

2008. gada beigās sākās ekonomikas krīze, iekšzemes pieprasījums kļuva vājāks un valdība īstenoja iekšējās korekcijas stratēģiju ar mērķi atjaunot Latvijas tautsaimniecības cenu konkurētspēju. 2009. gadā, būtiski samazinoties darbaspēka izmaksām, saruka arī cenas un attiecīgi sāka pazemināties reālais efektīvais valūtas kurss. Šis samazinājums turpinājies līdz pat 2013.gadam. Lai arī kopš 2014.gada atsācies Latvijas reāla efektīva valūtas kursa pieaugums, taču kāpums ir mērens un krietni mazāks nekā fiksētais kāpums līdz 2009.gadam. Reāla efektīva valūtas kursa svārstības pēdējos piecos gados veicina augoša darba samaksa.

2.3.att. Latvijas reālais efektīvais valūtas kurss laika periodā 2005.-2017.gadam, procentuālās izmaiņas 3 gadu laikā

Autora veidots attēls, izmantojot Eiropas Komisijas datus⁴⁷

Jāatzīmē, ka līdz 2014.gadam Latvijas nacionālā valūta bija Latvijas lats. Iestājoties ES, Latvija uzsāka gatavošanos arī dalībai Ekonomikas un monetārai savienībai un eiro ieviešanai. Viens no galvenajiem Ekonomikas un monetāras savienības iestāšanās nosacījumiem bija Māstrihtas kritēriju izpilde. Savukārt viens no Māstrihtas kritērijiem paredzēja divus gadus ilgu dalību Valūtas kursa mehānismā II (VKM II). Saskaņā ar VKM II kritēriju vismaz divus gadus pirms Eiropas vienotās valūtas ieviešanas nacionālajai valūtai jābūt piesaistītai eiro un

⁴⁶ Ajevskis V., Rimgailaite R., Rutkaste U., Tkačevs O. Lata reālā kursa līdzsvara stāvokļa novērtējums. Latvijas Banka, 2012, 14.lpp. Pieejams: https://www.bank.lv/images/stories/pielikumi/publikacijas/petijumi/Pet_4-2012_ajevskis.pdf (skatīts 10.03.2019.)

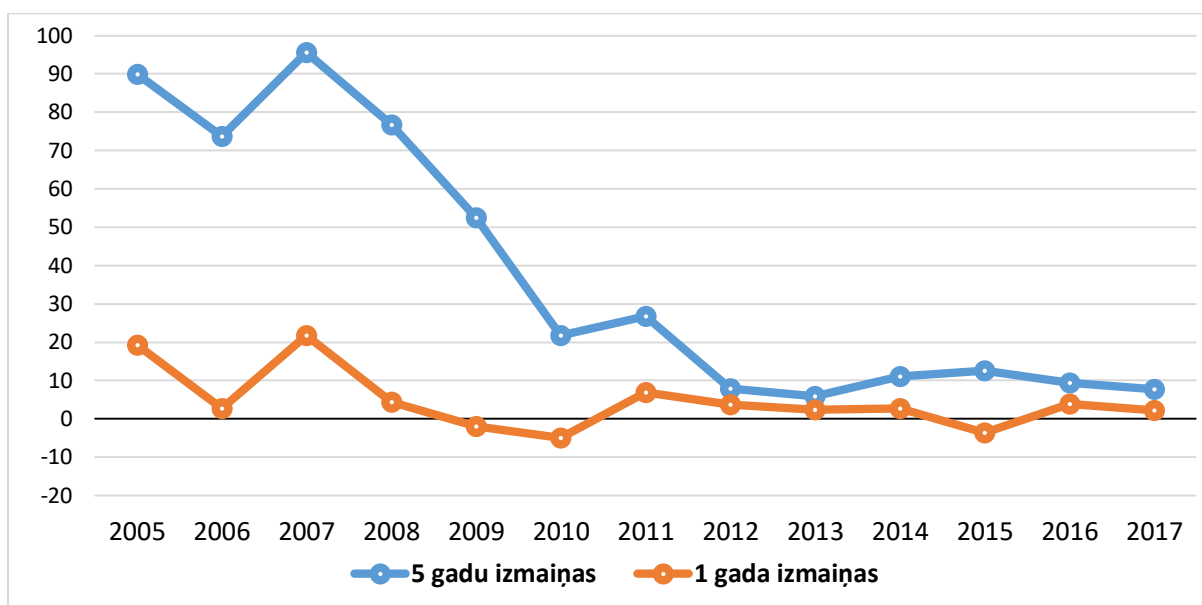
⁴⁷ European Commission. Statistical Annex of Alert Mechanism Report 2019. 2018, 48 p. Pieejams: <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2019-european-semester-alert-mechanism-report-statistical-annex.pdf> (skatīts 10.03.2019.)

svārstībām jābūt ne lielākām par $\pm 15\%$ attiecībā pret piesaistes kursu. 2004. gada novembrī Latvijas Bankas padome pieņēma lēmumu par lata piesaisti eiro. 2004. gada 30. decembrī Latvijas Banka noteica lata piesaistes kursu eiro (1 EUR = Ls 0.702804) un 2005. gada maijā ar šādu kursu pievienojās VKM II. Savukārt svārstību koridors ap noteikto kursu bija noteikts $\pm 1\%$.⁴⁸ Jāatzīmē, ka šāds pārejas kurss bija saglabāts līdz 2013.gada beigām. Tādējādi lata nominālā kursa svārstības pret eiro bija ierobežotas, un nominālais valūtas kurss neradīja būtisku ietekmi uz Latvijas tirdzniecību ar eirozonas valstīm, kuras ir svarīgākais Latvijas ārējās tirdzniecības partneris.

Analizējot valsts eksporta attīstību un konkurētspēju, svarīgs rādītājs ir eksporta tirgus daļas pārmaiņas pasaules importā. Ja valsts eksporta daļa pasaules importā pieaug, tas nozīmē, ka valsts eksporta attīstība ir straujāka par pasaules importa pieaugumu. Tas liecina, ka valsts eksporta nozīme pasaules tirdzniecībā palielinās. Taču, Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojumā tiek vērtēts valsts eksporta tirgus daļas pasaules eksportā piecu gadu izmaiņās. Lai precīzi atspoguļotu valsts eksporta nozīmīgumu un attīstību, tomēr to jāattiecina pret pasaules importu, nevis eksportu, jo tieši tirgus daļa pasaules importā atspoguļo valsts konkurētspēju un vietu pasaules tirdzniecībā. Valsts eksporta attīstībai ir svarīgs ārējais pieprasījums jeb citu valstu importa apjoms, nevis eksporta apjoms. Latvijas valsts eksporta tirgus daļa pasaules importā analizēta darba trešajā daļā, taču šajā daļā analizēti Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojumā iekļautie rādītāji. Lai minimizētu eksporta tirgus daļu īstermiņa svārstības, kā arī identificētu konkurētspējas pozīciju zaudējumu ārējos tirgos saistībā ar strukturālām izmaiņām, kas var uzkrāties ilgākā laika periodā, Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojumā eksporta tirgus daļas pasaules eksportā tiek analizēta piecu gadu periodā. Analīzē uzsvērtas arī eksporta tirgus daļas izmaiņas pasaules eksportā viena gada ietvaros. Šie divi rādītāji ir atspoguļoti 2.4. attēlā.

Latvijas eksporta tirgus daļas pasaules eksportā pēdējos gados ir stabilizējušās. Tomēr darbaspēka vienību izmaksu būtisks kāpums apdraud to turpmāko attīstību vidējā termiņā. Par to liecina arī 2017.gada rezultāti, kad eksporta tirgus daļas pasaules eksportā (5 gadu izmaiņas) kāpums nedaudz samazinājies - no 9,4% 2016.gadā līdz 7,8% 2017.gadā. Uz to norāda arī viena gada datu izmaiņas, kad rādītāja pieaugums attiecīgajā periodā samazinājies no 3,9% līdz 2,3%.

⁴⁸ Bērziņa S. Praktiski apsvērumi saistībā ar lata/eiro pārejas kursu. 2013. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/praktiski-apsverumi-saistiba-ar-lataeiro-parejas-kursu> (skatīts 15.03.2019.)

2.4.att. Latvijas eksporta tirgus daļas procentuālās izmaiņas pasaules eksportā laika periodā 2005.-2017.gadam, procentuālās izmaiņas 5 un 1 gada laikā

Autora veidots attēls, izmantojot Eiropas Komisijas datus⁴⁹

Vērtējot situāciju ES kopumā, var secināt, ka eksporta tirgus daļu pieaugums ir reģistrēts lielākajā daļā ES valstu, bet šā pieauguma temps kļūst gausāks. Kopējās eksporta tirgus daļas izmaiņas piecos gados, kas reģistrētas 2017.gadā, uzrāda pozitīvas vērtības lielākajā daļā ES dalībvalstu, un tikai vienā valstī (Grieķijā) eksporta tirgus daļu zudumi pārsniedza rādītāju kopsavilkuma robežvērtību. Jaunākie dati rāda atšķirīgu ainu, jo pārsvarā joprojām reģistrēti pieaugumi, bet 2017.gadā tie kļuvuši mērenāki, ņemot vērā eiro vērtības pieaugumu un to, ka izejvielu cenu dinamika kļuvusi nelabvēlīgāka. Vienlaikus, lai gan ES valstu eksporta rādītāji 2017.gadā turpināja uzlaboties, citu valstu eksporta rādītāju pieaugums 2017.gadā bija tuvs tam, ko ES panāca 2017.gadā, un pieauguma paātrinājums bijis straujāks salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem. Iepriekšējo vispārējo pozitīvo tendenci ES eksporta tirgus daļu ziņā ir veicinājis ES iekšējā eksporta pieprasījuma un konkurētspējas pieaugums, kā izklāstīts iepriekš. Tirgus daļas pieaugums kopumā bija vairāk izteikts neto debitorvalstīs un Centrāleiropas un dažās Austrumeiropas valstīs, kas nozīmē, ka straujāks konkurētspējas pieaugums šajās valstīs sekmēja ieguvumus, kas saistīti ar iekļūšanu eksporta tirgos.⁵⁰

Nākošajā bakalaura darba daļā analizēta Latvijas eksporta attīstība, iedziļinoties preču eksporta dinamikā un struktūrā, galvenajos noieta tirgus un eksporta tirgus daļās pasaules importā.

⁴⁹ European Commission. Statistical Annex of Alert Mechanism Report 2019. 2018, 50 p. Pieejams: <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2019-european-semester-alert-mechanism-report-statistical-annex.pdf> (skatīts 15.03.2019.)

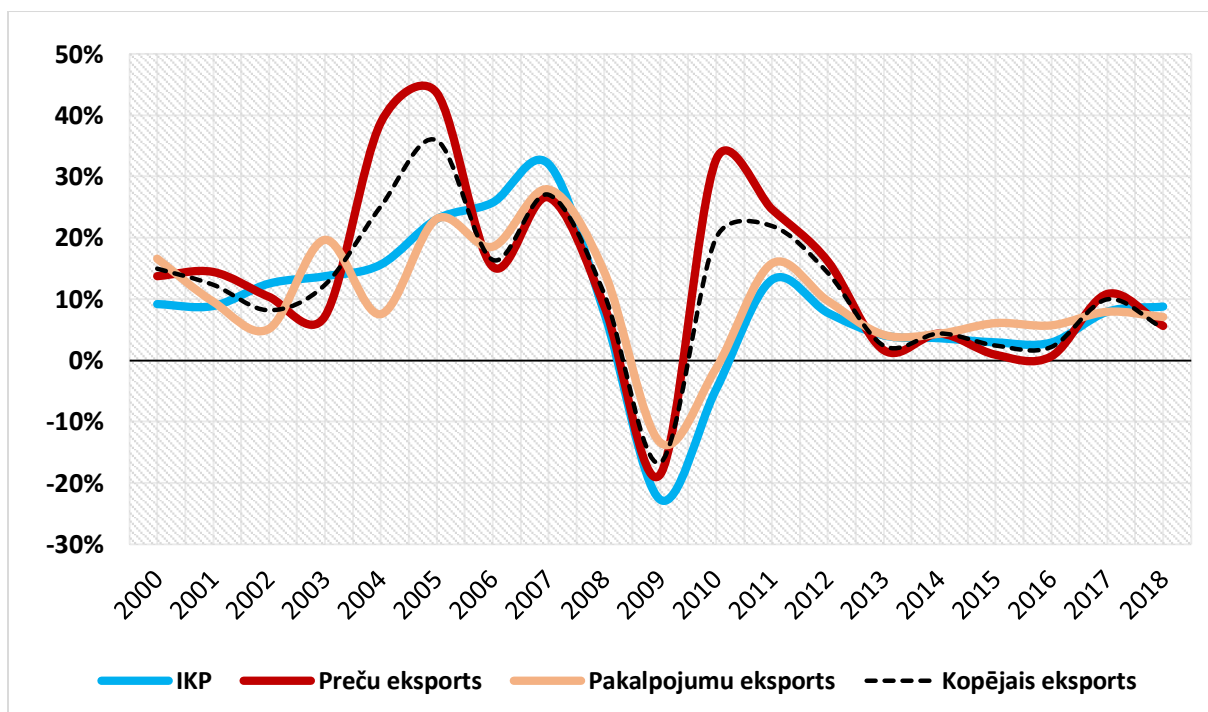
⁵⁰ European Commission. Alert Mechanism Report 2019. 2018, 17 p. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0758&from=EN> (skatīts 15.03.2019.)

3. EKSPORTA ANALĪZE LATVIJĀ

3.1. Latvijas eksporta dinamika un loma tautsaimniecības attīstībā

Latvijā ir maza un atvērta ekonomika, kurai eksporta attīstība ir viens no svarīgākajiem ilgtspējīgu izaugsmi nodrošinošajiem faktoriem. Tāpēc tās analīze ir ļoti nozīmīga efektīvas ekonomiskās politikas veidošanai. Ņemot vērā, ka Latvija nav bagāta ar derīgiem izrakteņiem un cilvēku resurss arī ir ierobežots, šo faktoru pozitīva ietekme uz tautsaimniecības izaugsmi ir ierobežota. Savukārt eksportam, kas kopā ar privāto patēriņu, investīcijām un importu tiešā veidā ietekmē IKP apjomu, kopumā ir praktiski neierobežotas attīstības iespējas. Papildus tam eksports ir ārvalstu valūtas avots, kas var būt izmantojams importēto preču apmaksai, ko Latvija pati nespēj saražot. Tāpēc ir būtiski novērtēt Latvijas preču un pakalpojumu eksporta dinamiku, to ietekmējošos faktorus un būtiskākās izmaiņas.

Kopš 2000.gada gan Latvijas tautsaimniecība kopumā, gan eksports atsevišķi piedzīvoja ļoti strauju izaugsmi, tikpat strauju kritumu 2009.gadā saistībā ar pasaules finanšu un ekonomikas krīzes izraisītājam sekām un mēreno, bet noturīgo izaugsmi pēdējos piecos gados. Analizējot datus, var secināt, ka preču un pakalpojumu eksporta dinamika kopš 2000.gada bija līdzīga, izņemot divos periodos, laika periodā no 2004.-2005.gadam un no 2010.-2012.gadam, skatīt 3.1. attēlu.

3.1.att. Latvijas iekšzemes kopprodukta, preču eksporta un pakalpojumu pieauguma tempi faktiskajās cenās laika periodā no 2000.-2018.gadam, %

Autora veidots attēls, izmantojot Eurostat datus⁵¹

⁵¹Eurostat. Economy and finance. National accounts. GDP and main components. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (skatīts 25.03.2019.)

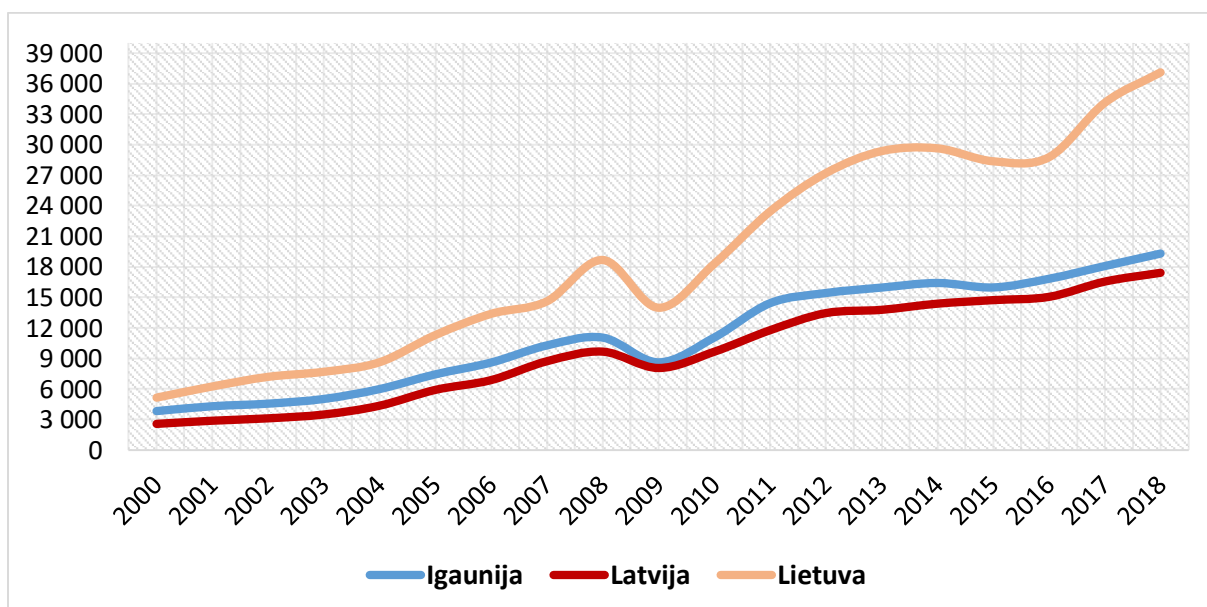
Ir būtiski atzīmēt, ka 2004.-2005.gadā preču eksporta vērtība palielinājās attiecīgi par 38,8% un 43,7%, (skatīt 3.1. attēlu), kas bija vieni no straujākajiem pieaugumiem ES. Pakalpojumu eksporta attīstība arī bija augšupejoša, taču būtiski zemāka salīdzinājumā ar preču eksporta pieaugumu. Tā pakalpojumu eksports 2004.-2005.gadā palielinājies attiecīgi par 7,6% un 23,1%.

Vērtējot eksporta ietekmi uz IKP pieauguma tempiem, novērojams, ka analizētajā laika periodā eksporta izaugsme vidēji bija straujāka par IKP, proti 12,1% pret 9,1%, kas nozīmē, ka tieši eksports bija viens no noteicošajiem faktoriem ekonomikas izaugsmei kopš 2000.gada. Taču jāatzīmē, ka laika periodā no 2006.-2008.gadam IKP kāpums ir bijis straujāks par eksporta pieauguma tempiem, kas liecina par to, ka šajā periodā Latvijas ekonomiku būtiski veicināja iekšējie attīstības faktori, it īpaši privātais patēriņš, ko noteica augošie iedzīvotāju ienākumi un investīcijas, ko noteica augoša būvniecības aktivitāte. Kā zināms, šajā laika posmā bija ekonomikas pārkaršana, kas rezultējās ekonomikas un finanšu krīzē. Savukārt laika periodā no 2010.-2012.gadam, pateicoties labvēlīgai ārējai konjuktūrai un Latvijas uzņēmēju eksportspējai, tieši eksports mazināja ekonomikas krīzes sekas un veicināja kopējo tautsaimniecības attīstību. Šajā laika periodā IKP kāpums vidēji bija 5,4%, kamēr eksporta vidējais kāpums bija 18,8%.

Viena no galvenajām ekonomiskajām brīvībām ES ir brīva un neierobežota preču kustība. Tādējādi viens no būtiskākajiem efektiem pēc Latvijas pievienošanās ES bija ievērojams ārējās tirdzniecības apjoma pieaugums. Tā kā jau kopš neatkarības atjaunošanas preču tirdzniecība Latvijā bija diezgan brīva, turklāt arī Latvijas tiesību aktu saskaņošana ar ES tika uzsākta ilgi pirms oficiālas pievienošanas 2004.gadā, pozitīvais tirdzniecības integrācijas efekts bija jūtams jau iepriekšējos gados. Tieši līdz ar oficiālo Latvijas pievienošanās ES bija fiksēts straujš ārējās tirdzniecības apgrozījuma kāpums. 2000.–2003. gadā Latvijas eksports uz ES valstīm palielinājās vidēji aptuveni par 12,9% gadā, bet nākamajos 4 gados, līdz ar pievienošanas vienotai ekonomiskai un tirdzniecības ES telpai, Latvijas eksporta kāpuma temps uz ES valstīm gandrīz dubultojās, sasniedzot vidēji 24,0% gadā. Svarīgi atzīmēt, ka eksporta ekspansija uz ES valstīm nenotika uz pārējo, ārpus ES esošo, valstu rēķina. Latvijas eksports uz citām valstīm pieauga pat straujāk nekā uz ES valstīm, jo pirms Latvijas pievienošanās ES eksports uz valstīm ārpus ES vidēji palielinājies par 13,8% gadā, bet pēc pievienošanās ES vidējais eksporta kāpuma temps uz ārpus ES esošajām valstīm pārsniedza 30%. Tādējādi pievienošanās ES ne tikai būtiski atviegloja savstarpējos tirdzniecības darījumus ar pārējām ES valstīm, bet deva iespēju Latvijai panākt labākus tirdzniecības nosacījumus arī darījumos ar citām valstīm, it īpaši ar NVS valstīm.

Pasaules ekonomikas un finanšu krīze 2007.-2008.gadā būtiski ietekmēja ne tikai Latvijas tautsaimniecības attīstību, bet arī Latvijas galvenos tirdzniecības partnerus, tādējādi, samazinoties ārējam pieprasījumam, jau 2008.gada beigās bija fiksēts eksporta samazinājums. Savukārt 2009.gadā kritums tikai pastiprinājās, un Latvijas preču un pakalpojumu eksporta vērtība faktiskajās cenās samazinājās attiecīgi par 18,6% un 13,4%. Tomēr jau 2010.gadā, stabilizējoties ekonomikas situācijai ES, kas veido aptuveni 70% no Latvijas preču eksporta noieta tirgū, preču eksports uzrādīja visai spēcīgu pieaugumu, palielinoties par 32,8%. Taču par spīti ievērojamam pieaugumam, preču eksporta vērtība joprojām bija mazāka nekā pirms ekonomikas krīzes perioda. Savukārt pakalpojumu eksports pozitīvo pieaugumu uzrādīja tikai 2011.gadā, kopumā par 15,8% gada griezumā. Pēdējos piecos gados preču un pakalpojumu eksporta pieaugums bijis svārstīgs, bet pozitīvs. Detalizētāka analīze par eksporta izmaiņām un ietekmējošiem faktoriem 2018.gadā aprakstīta bakalaura darbā nākošajā apakšnodaļā.

Pasaules ārējā tirdzniecībā visas Baltijas valstis tiek uztvertas kā vienots tirgus. Pirmkārt, tas ir saistīts ar tirgus apjomu, jo pat visu Baltijas valstu kopējais preču un pakalpojumu eksports ir būtiski zemāks nekā lielāko ES valstu ekonomikas eksports. Piemēram, 2018.gadā trīs Baltijas valstu kopējais eksports bija vairāk nekā 21 reizes mazāks nekā Vācijai. Otrkārt, visām trijām valstīm ir līdzīgs ģeogrāfiskais stāvoklis un vēsture. Papildus tam pasaules tirdzniecības ķēdēs un no ārvalstu investoru skatupunkta Baltijas valstis tiek uztvertas kā vienota ekonomiskā telpa. Taču dažādu faktoru dēļ ārējās tirdzniecības panākumi starp Baltijas valstīm diezgan būtiski atšķiras. Baltijas valstu eksporta dinamika ir atspoguļota 3.2. attēlā.

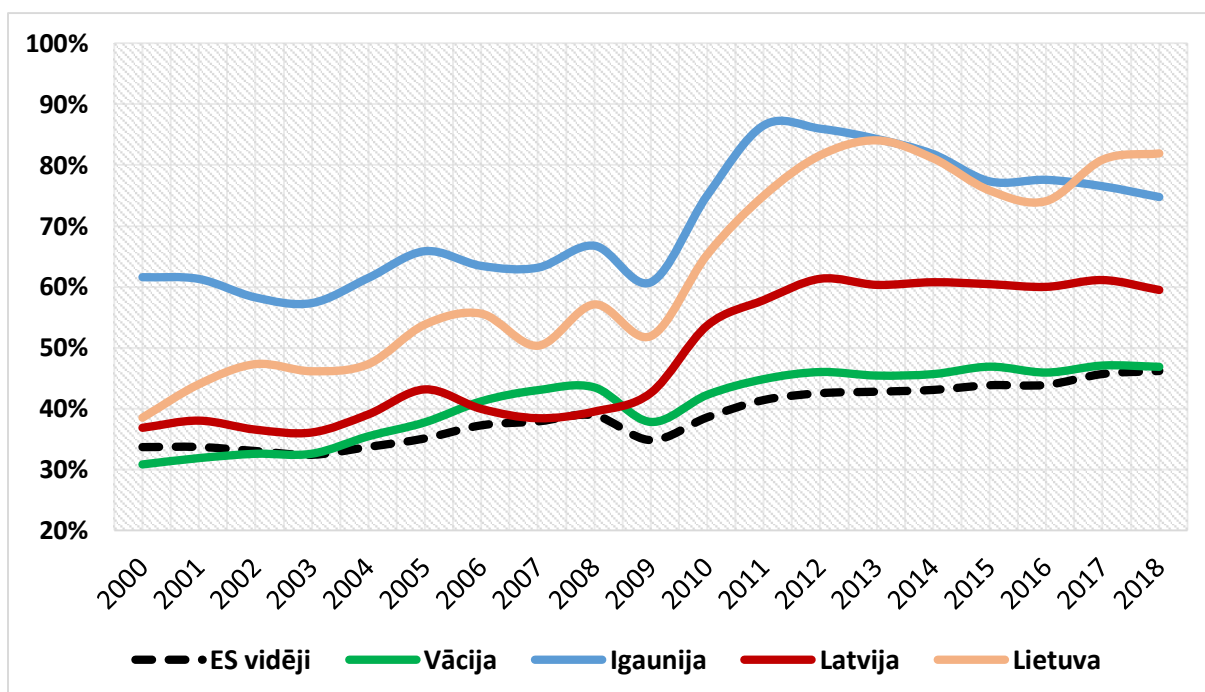
3.2.att. Preču un pakalpojumu eksporta vērtība Baltijas valstīs laika periodā no 2000.-2018.gadam, miljardu eiro⁵²

Autora veidots attēls, izmantojot Eurostat datus

⁵²Eurostat. Economy and finance. Annual national accounts. GDP and main components. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (skatīts 27.03.2019.)

2000.gadā Latvijas kopējā eksporta vērtība bija 2527 mld eiro, savukārt Igaunijā un Lietuvā attiecīgi 3803 mld eiro un 5153 mld eiro. Lai arī Latvijas ekonomika jeb iekšzemes kopprodukts gan 2000.gadā, gan arī turpmākajos gados vienmēr ir bijis augstāks nekā Igaunijas, tomēr absolūtā izteiksmē Igaunija spēja eksportēt vairāk nekā Latvija. Līdzīga proporcija saglabājas arī pērnajā gadā. 2018.gadā kopējā eksporta vērtība Latvijā bija 17382 mld eiro, bet Igaunijā un Lietuvā tā bija augstāka, attiecīgi 19305 mld eiro un 37125 mld eiro.

Eksporta nozīmīgumu valsts tautsaimniecībā un eksporta atvērtību raksturo eksporta īpatsvars iekšzemes kopproduktā. 2000.gadā eksports veidoja 36,9% no Latvijas IKP, 61,6% - Igaunijas un 38,5% - Lietuvas, skatīt 3.3. attēlu. Līdz 2018.gadam Lietuvai izdevās vairāk nekā dubultot eksporta īpatsvaru IKP un pērn tas veidoja 81,9%. Arī Latvijai izdevās palielināt eksporta īpatsvaru IKP līdz 59,5% 2018.gadā, taču joprojām tas ir zemāks, salīdzinot ar pārējām Baltijas valstīm, it īpaši salīdzinājumā ar Lietuvu.

3.3.att. Preču un pakalpojuma eksporta īpatsvars iekšzemes kopproduktā Baltijas valstīs, Vācijā un ES vidēji laika periodā no 2000.-2018.gadam, %⁵³

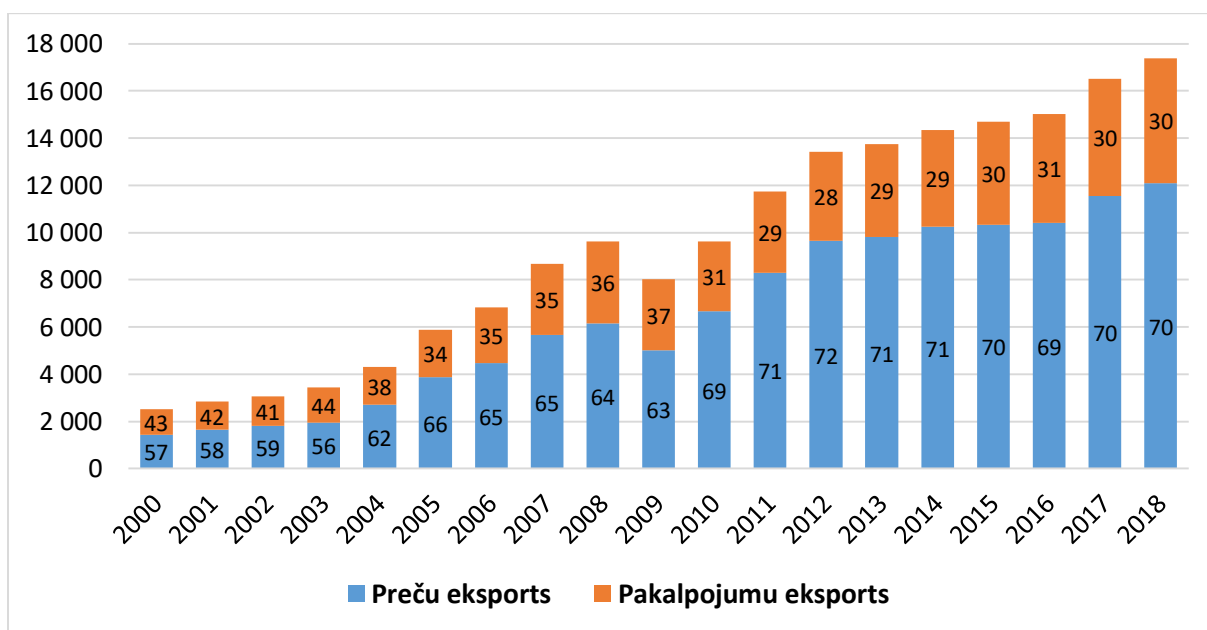
Autora veidots attēls, izmantojot Eurostat datus

Lai arī pēdējos gados eksporta īpatsvars lielākajā ES ekonomikā jeb Vācijā palielinājies un sasniedza 47%, tomēr vidējais īpatsvars kopš 2000.gada bija 40%, kas ir ļoti tuvu vidējam ES līmenim. Tas ir būtiski zemāk, salīdzinot gan ar Latviju (49%), un būtiski zemāk, salīdzinot ar Igauniju (71%) un Lietuvu (63%). Jāpiebilst, ka zemāks eksporta īpatsvars Vācijā nenozīmē, ka Vācijas eksports ir mazkonkurētspējīgs, salīdzinot, piemēram, ar Latviju. Vācijai ir cita

⁵³ Eurostat. Economy and finance. Annual national accounts. GDP and main components. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (skatīts 28.03.2019.)

ekonomikas struktūra, kas galvenokārt balstās uz iekšējo patēriņu, tādēļ ka tā ir valsts ar lielu iedzīvotāju skaitu ar augstiem ienākumiem. Taču fakts, ka eksporta īpatsvars Latvijas IKP ir būtiski zemāks nekā citās Baltijas valstīs, it īpaši salīdzinot ar Igauniju, nozīmē tieši pretējo, ka Latvijas eksports pasaules ārējā tirdzniecībā ir mazāk konkurētspējīgs. Tādējādi var secināt, ka kopš 2000.gada Lietuvai un Igaunijai izdevies labāk integrēties pasaules tirdzniecības ķēdēs un kāpināt eksporta vērtību. Vēl viens faktors, kas varētu izskaidrot augstāku eksportu kaimiņvalstīs, ir ražošanas un eksporta specializācija. Ja valsts ražo un pārdod ārvalstīs relatīvi lētāko produkciju - ar zemu pievienoto vērtību, tad ienākumi būs mazāki nekā eksporta ieņēmumi no produkcijas pārdošanas ar augstu pievienoto vērtību. Analīze par Latvijas eksporta specializāciju, tajā skaitā sadalījumā pa tehnoloģiskajiem līmeņiem, ir darba trešajā nodaļā.

Pēdējo desmit gadu periodā Latvijas eksporta proporcija praktiski nav mainījies, lielāko daļu kopējā eksporta veido preces jeb aptuveni 70%, savukārt pakalpojumu eksports vidēji veido 30%, skatīt 3.4. attēlu.

3.4.att. Latvijas preču un pakalpojuma eksporta vērtība faktiskajās cenās laika periodā no 2000.-2018.gadam, miljardos eiro un procentos⁵⁴

Autora veidots attēls, izmantojot Eurostat datus

Līdz 2008.gadam eksporta struktūra bija nedaudz sabalansētāka, jo pakalpojumu īpatsvars laika periodā no 2004.-2008.gadam bija 35%, bet līdz 2003.gadam īpatsvars vidēji veidoja 43% kopējā eksporta. Preču un pakalpojumu eksporta proporciju būtiski ietekmēja pasaules ekonomikas krīze. Lai arī 2009.gadā ievērojami samazinājusies gan preču, gan pakalpojumu eksporta vērtība, attiecīgi par 18,6% un 13,4%, taču jau 2010.gadā, atjaunojoties

⁵⁴ Eurostat. Economy and finance. Annual national accounts. GDP and main components. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (skatīts 28.03.2019.)

ārējam pieprasījumam ES, preču eksports gada griezumā pieauga par 32,8% un tādējādi pārsniedza pirms krīzes sasniegto preču eksportu vērtību. Pakalpojumu eksports pozitīvo pieaugumu uzradīja tikai 2011.gadā un tikai gadu vēlāk pārsniedza pirms krīzes sasniegto vērtību. Viens no skaidrojumiem atšķirīgai preču un pakalpojumu eksporta dinamikai pēc krīzes perioda varētu būt saistīts ar to, ka Latvijas preču eksports ir vairāk konkurētspējīgs, salīdzinot ar līdzvērtīgām eksporta precēm no citām valstīm, nekā Latvijas pakalpojumu eksports salīdzinājumā ar līdzīgiem pakalpojumiem, ko piedāvā citas valstis.

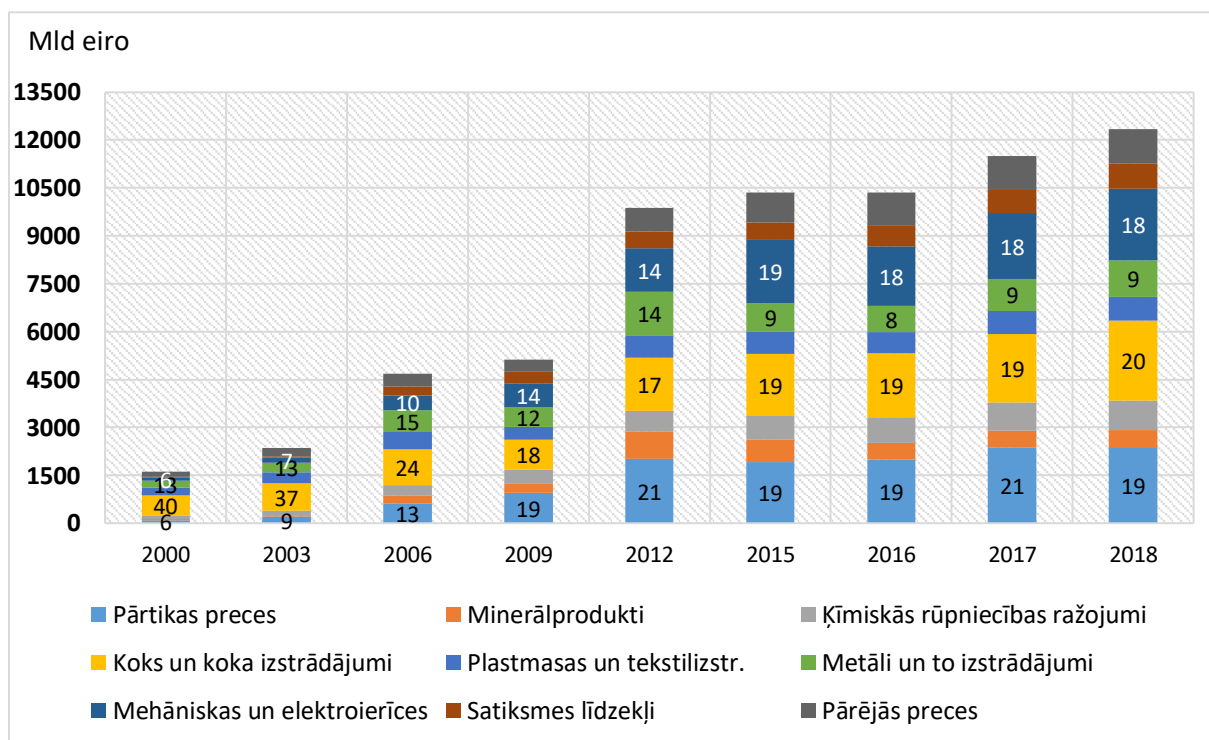
Kopumā vērtējot, pēdējos divos gados būtiski uzlabojies ārējais pieprasījums, ko pamatā noteica augoša pasaules ekonomika, tādējādi tas pozitīvi veicināja gan preču, gan pakalpojuma eksporta attīstību arī Baltijas valstīs 2017.gadā, pirmo reizi kopš pasaules ekonomikas un finanšu krīzes visām ES dalībvalstīm bija pozitīva ekonomikas izaugsme. Savukārt vidējā ES ekonomikas izaugsme 2017.gadā sasniedza 2,4%, kas ir straujākais kāpums kopš 2008.gada. Jāatzīmē, ka ES tirgus ir galvenais eksporta tirgus Baltijas valstīm. Arī pārējos Baltijas valstīm nozīmīgajos noieta tirgos, kā Krievija un ASV, bija fiksēta viena no straujākajām ekonomikas izaugsmēm pēdējos gados. Tādējādi kopējā preču un pakalpojumu eksporta vērtība Latvijā palielinājās par 10,0% faktiskajās cenās, kas ir straujākais kāpums kopš 2012.gada. Savukārt Igaunijā un Lietuvā eksports pieauga attiecīgi par 7,4% un 18,6%, kas ir straujākais kāpums kopš 2011.gada.

3.2. Latvijas preču eksporta analīze

Kā jau bija minēts bakalaura darbā iepriekš, Latvijas preču eksporta vērtība kopš 2000.gada būtiski palielinājusies. Ja salīdzina ar 2000.gadu, tad deviņpadsmit gadu griezumā preču eksports pieaudzis 7,6 reizes. Tik strauju eksporta ekspansiju noteica gan Latvijas pievienošanās Pasaules Tirdzniecības organizācijai 1999.gadā, gan pievienošanās ES 2004.gadā un eirozonai 2014.gadā. Jāatzīmē arī tas, ka arī pasaules ārējā tirdzniecība kopš tā laika kopumā kļuvusi liberālāka, samazinoties tirdzniecības barjerām, tarifiem un kvotām.

Kopš 2000.gada Latvijas preču eksports kļuvis ievērojami diversificētāks. Laika periodā no 2000.-2003.gadam vairāk nekā trešdaļu no kopējā preču eksporta veidoja tikai viena preču grupa - koks un koka izstrādājumi, skatīt 3.5. attēlu. Deviņdesmitajos gados Latvijas rūpniecība bija vāji attīstīta, ko negatīvi ietekmēja nesakārtota uzņēmējdarbības vide un zemas investīcijas tehnoloģiju un ražošanas modernizācijā, līdz ar to kokapstrāde un koksnes eksports koncentrēja lielu uzņēmēju interesi, jo bija pieejami visi iekšzemes resursi veiksmīgam biznesam, proti, koksne un darbaspēks. Papildus tam, noturīgs ārējais pieprasījums ļāva īsā laikā strauji palielināt eksporta ieņēmumus. Koka un koka izstrādājumu cenu svārstības tirgū

laiku pa laikam tika novērotas, taču tas īsā laikā būtiski neizmainīja vispārējo tendenci. Tomēr ar laiku, palielinoties investīcijām citās rūpniecības nozarēs, kā arī attīstoties tirdzniecības sakariem un tehnoloģijām, kopējais eksports turpinājis strauji augt - īpaši pēc Latvijas pievienošanās ES, bet koksnes produkcijas īpatsvars tajā pakāpeniski mazinājies.

3.5. att. Latvijas preču eksporta vērtība pa preču grupām miljardos eiro un lielāko preču kategoriju īpatsvars kopējā preču eksportā laika periodā no 2000.-2018.gadam, %

Autora veidots attēls, izmantojot Centrālās statistikas pārvaldes datus⁵⁵

Jāuzsver, ka, lai arī koka un koka izstrādājumu īpatsvars kopējā preču eksportā mazinājies kopš 2000.gada, eksporta vērtība naudas izteiksmē bijusi augoša. Tā 2018.gadā tieši koka un koka izstrādājumu eksports nodrošināja lielāko devumu preču eksporta kāpumā starp visām preču grupām, to eksporta vērtībai palielinoties par 17,8%, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, tādējādi nodrošinot 2,9 procentpunktus no kopējā eksporta pieauguma pērnajā gadā. Koksnes un koka materiālu eksports nepārtraukti palielinās jau deviņo gadu pēc kārtas un 2018.gadā pirmo reizi šo preču eksporta vērtība pārsniedz 2 miljardus eiro. Savukārt pēdējo desmit gadu laikā – kopš 2009.gada - koka un koka izstrādājumu eksports gandrīz trīskāršojies. 2018.gadā koka un koka izstrādājumu eksporta vērtību palielināja gan izejvielu sadārdzinājums, gan arī preču fiziskā apjoma kāpums. Lielākais eksporta vērtības kāpums fiksēts uz Zviedriju, ko veicinājis neapstrādāto kokmateriālu eksporta pieaugums. Savukārt uz Apvienoto Karalisti koka un koka izstrādājumu eksportu veicināja garumā sazāgēto kokmateriālu, kā arī malkas un

⁵⁵ Centrālā statistikas pārvalde. Preču ārējā tirdzniecība pa valstīm pēc Kombinētās nomenklatūras. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/atirdz/atirdz_detalizeta_2zim/?tablelist=true&rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 (skatīts 30.03.2019.)

koksnes šķeldas eksporta pieaugums. Svarīgi arī tas, ka tā ir vienīgā no lielajām eksporta preču grupām, kurai bija pozitīva ārējās tirdzniecības bilance, proti, eksporta vērtība pārsniedza importa vērtību. Koksnes gadījumā šis pārsvars ir ievērojams. 2018.gadā koka un koka izstrādājumu eksporta vērtība bija 2244 miljardi eiro, savukārt importa vērtība vien 587 miljardi eiro, tādējādi par 1657 miljardiem eiro kompensējot kopējo preču ārējās tirdzniecības deficītu, kuru veido pārējās lielākās preču grupas, kā satiksmes līdzekļi, mehāniskās ierīces un minerālprodukti.

Nemot vērā, ka bakalaura darba apjoms ir ierobežots, turpinājumā akcentēta galvenokārt eksporta analīze, balstoties uz aktuālākajiem datiem, proti, uz eksporta datiem par 2018.gadu.

Otro lielāko devumu preču eksporta kāpumā 2018.gadā noteica mehānismu un mehānisko ierīču eksporta palielinājums par 26,3%, salīdzinot ar 2017.gadu. Tik iespaidīgu pieaugumu ietekmēja turboreaktīvo dzinēju un turbopropelleru eksporta pieaugums. Jāatzīmē, ka šo preču eksporta pieaugumam kopumā ir neitrāla ietekme uz ārējo tirdzniecības bilanci vidējā termiņā, jo turboreaktīvo dzinēju un turbopropelleru eksports ir saistīts ar šo preču remontu ASV, un tajā brīdī, kad remonts būs pabeigts, šīs preces tiks atgrieztas atpakaļ Latvijā, kas atspoguļosies importa datos. Savukārt kopumā turboreaktīvo dzinēju un turbopropelleru eksporta un importa plūsma ir saistīta ar Latvijas nacionālās aviokompānijas flotes atjaunošanu. Jāpiebilst, ka mehāniskās un elektroierīču eksports kopš 2012.gada ir strauji audzējis savu īpatsvaru kopējā preču eksporta vērtībā, taču galvenokārt uz reeksporta apjoma pieauguma rēķina. Pēc Latvijas Bankas novērtējuma, tieši šajā preču eksporta grupā ir vislielākais reeksporta īpatsvars. Kopš 2011.gada reeksporta īpatsvars mehānisko un elektroierīču preču grupā veido nedaudz vairāk nekā 50%.⁵⁶ Mehānisko un elektroierīču eksporta preču grupu pamatā veido mobilie telefoni, projektori un monitori, kā arī turboreaktīvie dzinēji jeb tās preces, ko Latvija neražo vispār vai ražo ļoti ierobežotā daudzumā.

2018.gadā par 14,0% palielinājies metālu un metālu izstrādājumu eksports, ko noteica alumīnija metālkonstrukciju eksporta pieaugums uz Apvienoto Karalisti, dzelzs atkritumu un lūžņu eksports uz Igauniju un Lietuvu, kā arī dzelzs un tērauda velmējumu un cauruļu eksporta kāpums uz Zviedriju, Igauniju un Lietuvu.

Otras lielākās preču grupas jeb pārtikas preču eksporta vērtība 2018.gadā bija līdzvērtīga iepriekšējā gada vērtībai. Vēl 2018.gada pirmajā pusē pārtikas eksports pieaudzis par 10,3%, salīdzinot ar iepriekšējā gada attiecīgo periodu, ko galvenokārt nodrošināja alkoholisko dzērienu eksporta kāpums uz Krieviju, kā arī augļu eksports uz ES valstīm un dārzeņu eksports

⁵⁶ Beņkovskis K., Bērziņa S., Zorgenfreija L. Latvijas reeksporta novērtējums, izmantojot uzņēmuma līmeņa datus. 2015. 13.lpp. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/diskusiju-materials-latvijas-reeksporta-novertejums-izmantojot-uznemuma-limena-datus> (skatīts 30.03.2019.)

uz trešajām valstīm. Taču jau gada otrajā pusē, tieši rudens mēnešos, būtisks graudaugu eksporta kritums samazināja pārējo pārtikas preču eksporta pieaugumu. Tradicionāli graudaugi tiek eksportēti tieši rudenī, taču sausie laika apstākļi pērnā gada vasarā negatīvi ietekmēja ražas apjomu Latvijā, līdz ar to mazinot arī pārtikas eksportu. Graudaugu eksports 2018.gadā kopumā samazinājies par 15,8%, bet tieši rudens mēnešos, kad tiek eksportēta lielākā daļa no graudaugu gada eksporta kopumā, kritās par 43,0%, salīdzinot ar attiecīgo periodu 2017.gadā. Tādējādi graudaugu eksporta vērtība 2018.gadā bija 345 milj. eiro, kas ir zemākais sniegums kopš 2015.gada. Par 46,6% samazinājies augu sēkļu eksports, ko lielā mērā negatīvi ietekmēja arī vājā graudaugu raža. Līdz ar to arī pārtikas un lauksaimniecības preču eksporta vērtība kopumā palika nemainīga, salīdzinot ar 2017.gadu. Ja izslēgtu graudaugu eksporta samazinājuma negatīvo ietekmi, tad kopējā Latvijas preču eksporta vērtība būtu par 0,6 procentpunktiem augstāka un pieaugums būtu 7,8% gadā. Kopumā pārtikas un lauksaimniecības preču eksports veidojis 19,2% no kopējā preču eksporta vērtības 2018.gadā. Šo preču eksporta grupas struktūra ir daudzveidīga, tomēr piena produkti, graudaugi un alkoholiskie dzērieni veido vairāk nekā pusi no šīs grupas eksporta vērtības.

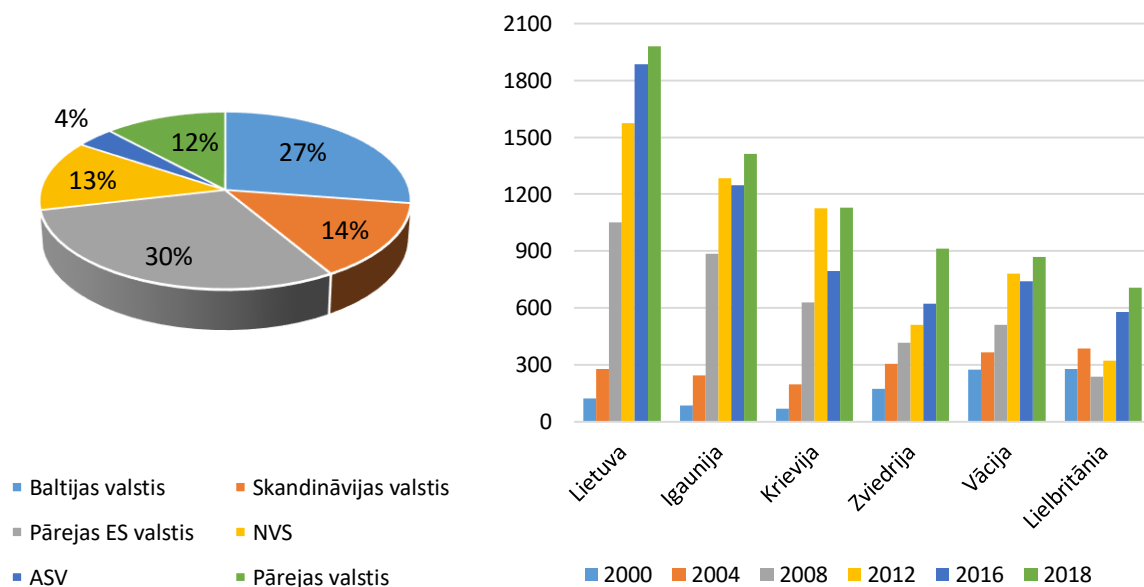
Eksporta vērtību kopš 2000.gada kāpinājušas arī citas preču grupas. Stabila ekonomikas attīstība ES pēdējos gados labvēlīgi ietekmēja būvniecības nozari ES dalībvalstīs, kas pozitīvi atspoguļojas arī Latvijas būvniecības, metāla un plastmasas eksporta datos. Tādējādi šo preču eksporta vērtība kopējā preču eksporta vērtībā 2018.gadā pieauga attiecīgi līdz 2,5%, 3,1% un 9,3%.

Jāsecina, ka, lai arī laika gaitā Latvijas eksports preču grupu griezumā kļuvis sabalansētāks, mazinoties koka un koka izstrādājumu īpatsvaram, tomēr preču eksporta struktūru nevar uzskatīt par labi diversificētu. Tikai trīs preču grupas (koka un koka izstrādājumi, pārtikas un lauksaimniecības preces, mehāniskas iekārtas un elektroierīces) 2018.gadā veidoja gandrīz 60% no kopējā Latvijas preču eksporta. Tādējādi preču cenu un valūtas svārstības, ārējā pieprasījuma kritums vai nelabvēlīgie laika apstākļi, kas ir svarīgi pārtikas un lauksaimniecības preču eksportā, var būtiski ietekmēt arī kopējo Latvijas eksportu. Latvijā ražošanas struktūra ir diezgan vienkārša. Ražošanas uzņēmumu darbība pamatā ir fokusēta tajās nozarēs, kas sniedz potenciāli zemāku pievienoto vērtību. Tas lielā mērā atspoguļojas arī Latvijas eksporta zemajā komplicētības līmenī un faktā, ka eksportu veido lielākoties preces ar zemu vai vidēji zemu pievienoto vērtību.

Tradicionāli lielākie Latvijas eksporta partneri ir ES valstis, uz kurām Latvija 2018.gadā eksportēja 71% no visa eksporta produkcijas. Tomēr ar kaimiņvalstīm un Baltijas jūras reģiona valstīm Latvijai izveidojas visciešākās tirdzniecības saites, līdz ar to Baltijas un Skandināvijas valstis (Dānija, Norvēģija, Zviedrija), kā arī Krievija ir lielākie noieta tirgi Latvijas precēm.

Kopējā eksporta vērtība šajās valstīs 2018.gadā sasniedza 6258 miljardus eiro, tādējādi veidojot 51% no kopējas preču eksporta vērtības. Detalizētāka statistika par Latvijas preču eksporta struktūru pa valstu grupām ir atspoguļota 3.6. attēlā. Kopējā preču eksporta vērtība pērn pieaugusi par 7,6% salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu. Eksports nedaudz straujāk pieaudzis uz ES valstīm (8,7%), savukārt mērenāk uz NVS (6,7%) un pārējām valstīm. 2018.gadā uz ES valstīm galvenās eksporta preču grupas bija koksne un tās izstrādājumi, mehānismi un ierīces, kā arī transporta līdzekļi un to daļas. Eksportā uz NVS valstīm lielu daļu veido alkoholiskie dzērieni, mehānismi un ierīces un farmācijas produkti. Savukārt uz pārējām valstīm lielākās eksporta grupas bija koksne un tās izstrādājumi, mehānismi un ierīces, kā arī elektroierīces un iekārtas.

Lai arī eksporta dinamika un tās īpatsvars bijis dažāds, taču kopš 2000.gada Latvijas lielākie eksporta noieta tirgi nav mainījušies. 2018.gadā Latvija visvairāk eksportēja uz Lietuvu, Igauniju, Krieviju, Zviedriju, Vāciju, Lielbritāniju, skatīt 3.7. attēlu.

3.6.att. Latvijas preču eksporta struktūra pa valstu grupām 2018.gadā, %
 Autora veidots attēls, izmantojot Centrālās statistikas pārvaldes datus⁵⁷

3.6.att. Latvijas preču eksporta vērtība lielākajos noieta tirgos laika periodā no 2000.-2018.gadam
 Autora veidots attēls, izmantojot Centrālās statistikas pārvaldes datus⁵⁸

Absolūtā izteiksmē lielākais preču eksporta kāpums 2018.gadā no visām valstīm bija eksporta pieaugums uz Zviedriju, ASV un Apvienoto Karalisti, eksportam attiecīgi palielinoties

⁵⁷ Centrālā statistikas pārvalde. Eksports un imports pa valstu grupām ceturkšņiem. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/areja-tirdznieciba/apkopojums/tabulas/at020c/eksports-un-imports-pa-valstu-grupam-pa> (skatīts 03.04.2019.)

⁵⁸ Centrālā statistikas pārvalde. Eksports un imports pa valstīm, valstu grupām un teritorijām. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/areja-tirdznieciba/detalizeti/tabulas/atd200/eksports-un-imports-pa-valstim-valstu-grupam> (skatīts 03.04.2019.)

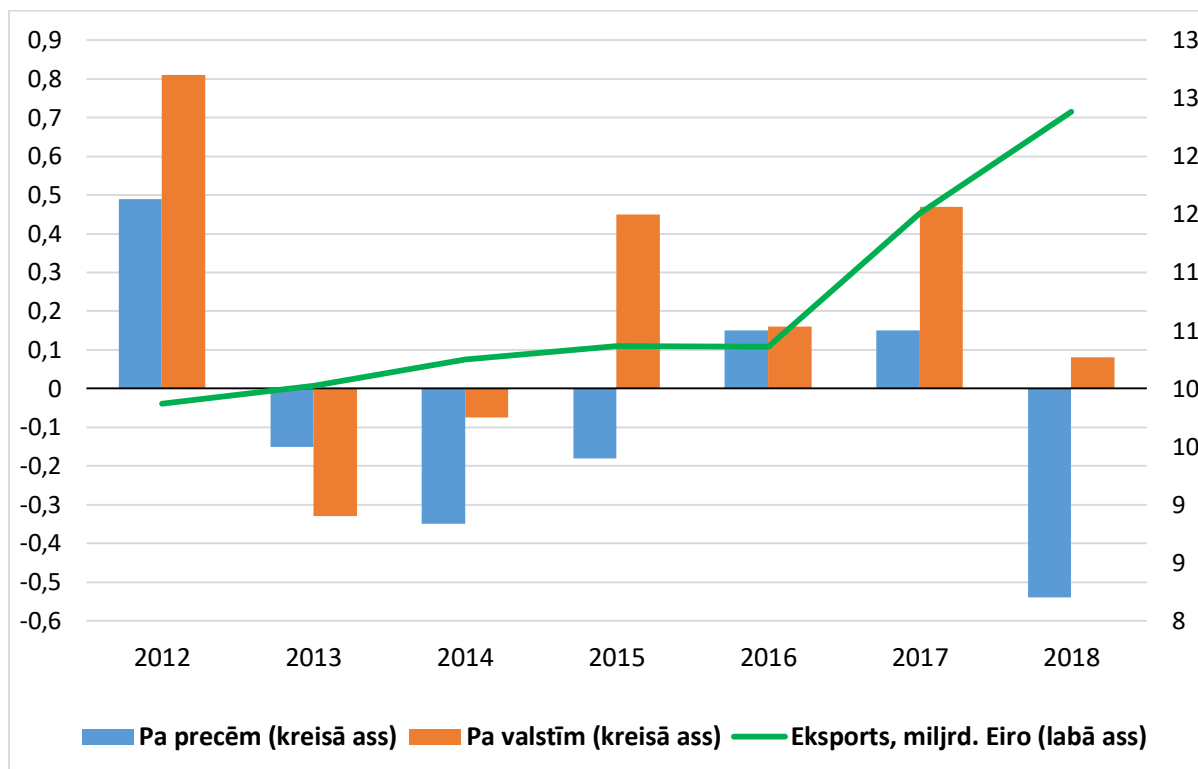
par 29,6%, 48,9%, 18,6%. Savukārt preču eksporta pieaugums uz Lietuvu, kas ir lielākais eksporta tirgus Latvijas precēm ne tikai Eiropā, bet arī kopumā, 2018.gadā bija uz pusi zemāks nekā vidējais preču eksporta pieaugums un veidoja 3,7%. Tādējādi Lietuvas īpatsvars Latvijas preču eksporta struktūrā 2018.gadā samazinājās līdz 16,0%. Otrais lielākais eksporta tirgus gan ES, gan kopumā bijis Igaunijā - ar 11,4% īpatsvaru. Pērn preču eksports uz šo valsti pieaudzis par 5,2%.

Spēcīgs preču eksporta kāpumsfiksēts arī pārējos Latvijai nozīmīgos eksporta tirgos. 2017.gadā pēc divu gadu recesijas atjaunojās ekonomikas izaugsme Krievijā, kas labvēlīgi atspoguļojās šīs valsts iedzīvotāju pirktspējas pieaugumā. Tas, kopā ar labvēlīgāku valūtas kursu nekā 2016.gadā, ļāva kāpināt Latvijas preču eksportu uz Krieviju par 32,2% jeb 255 miljardiem eiro. Savukārt 2018.gadā preču eksporta kāpums uz Krieviju turpinājās, bet pieauguma temps bija zemāks, proti, 7,7%. Absolūta izteiksmē eksporta kāpums ir ekvivalents 80 miljardiem eiro, kas ir ceturtais lielākais pieaugums starp visām valstīm. Tādējādi eksporta kāpums uz šo valsti nodrošinājis būtisku devumu kopējā preču eksporta izaugsmē un ar 9,1% īpatsvaru Krievija saglabājusi savu pozīciju kā trešais lielākais Latvijas eksporta tirgus aiz Lietuvas un Igaunijas. Analizējot eksporta pieauguma struktūru valstu griezumā 2018.gadā, īpaši jāatzīmē arī eksporta kāpums uz ASV, preču eksporta vērtībai uz šo valsti gada laikā dubultojušies un sasniedzot vēsturiski augstāko līmeni jeb 465 milj. eiro. Līdz ar to palielinot savu īpatsvaru kopējā preču eksportā līdz 3,8%.

Jāsecina, ka, lai arī pēdējo desmit gadu laikā Latvijas preču eksports sadalījumā pa valstīm kļuvis diversificētāks, nedaudz samazinoties Baltijas valstu un Krievijas īpatsvaram un vienlaicīgi nedaudz palielinoties ASV, Ķīnas, Saūda Arābijas un Turcijas īpatsvaram kopējā preču eksportā. Tomēr preču eksporta diversifikācija nav pietiekama. Trīs lielāko eksporta noieta tirgu (Lietuva, Igaunija un Krievija) saraksts ir nemainīgs kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas 1990.gadā. Šo valstu īpatsvars kopējā preču eksportā pēdējo divdesmit gadu periodā veido aptuveni trešo daļu, bet 2018.gadā tās līmenis sasniedza 36,5%. Latvijas uzņēmēji fokusējas galvenokārt uz ES valstu tirgiem, kamēr Āzijas un Tuvo Austrumu reģions praktiski netiek apgūts.

Ekonomikas ministrijas dati apliecina augstākminētos secinājumus. Salīdzinot ar pirms ekonomikas krīzes periodu (līdz 2008.gadam), ir uzlabojusies Latvijas preču eksporta diversifikācijas pakāpe. Straujas izaugsmes gados eksporta izaugsmē dominēja dažas lielākās eksporta preču grupas, tādas kā koksne un tās izstrādājumi un metāli. Krīzes laikā eksporta apjomi samazinājās visās preču grupās, tomēr straujāk saruka tieši lielāko eksporta grupu apjomi, kas noteica diversifikācijas rādītāja uzlabošanos. Savukārt atsākoties izaugsmei, eksporta apjomu pieaugumi preču grupu griezumā ir līdzīgāki, kas norāda uz augstāku eksporta

diversifikācijas pakāpi. Taču, pēdējos straujāk augot lielākajām preču grupām, tādām kā koksne un tās izstrādājumi un lauksaimniecības un pārtikas preces, rezultātā pasliktinās eksporta preču diversifikācijas rādītājs, skatīt 3.8. attēlu.

3.8.att. Latvijas preču eksporta diversifikācija pa precēm un valstīm laika periodā no 2012.-2018.gadam, izmaiņas procentpunktos⁵⁹

Preču eksporta diversifikācija pa valstīm 2018.gadā bijusi pozitīva, skatīt 3.8. attēlu, kas liecina par to, ka diversifikācija uzlabojas. Taču, salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu, sniegums ir pieticīgs.

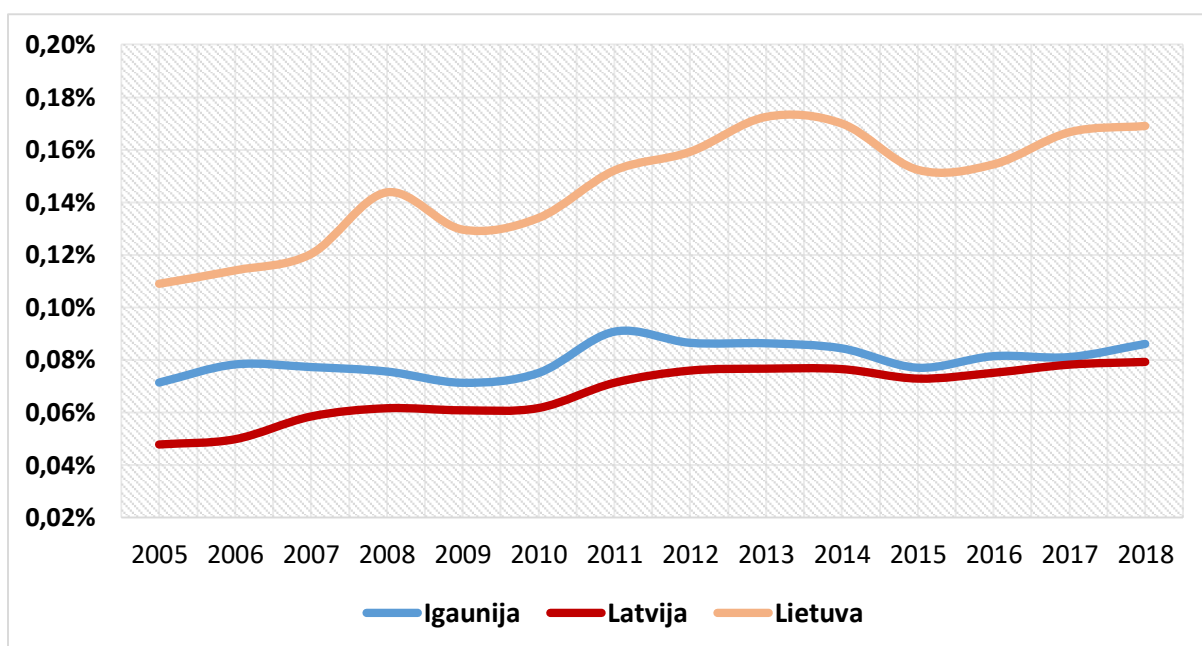
3.3. Latvijas preču eksporta tirgus daļa pasaules importā

Pat viena maza reģiona ietvaros eksporta vērtība un dinamika var krasi atšķirties uzņēmējdarbības vides attīstības un politiskās stabilitātes dēļ. Kā jau bija atzīmēts, Lietuvā ir lielākā eksporta vērtība Baltijas valstīs, ko galvenokārt nosaka valsts ekonomikas un tirgus apjoms, kas ir lielāks salīdzinot ar pārējām Baltijas valstīm. Taču, pat Igaunijā, kura gan ekonomikas, gan iedzīvotāju skaita ziņā ir mazāka par Latviju, eksporta vērtība ir lielāka nekā Latvijā. Šajā bakalaura darba nodaļā analizētas Latvijas eksporta tirgus daļas pārmaiņas importējošās valstīs pasaulē un tās salīdzinātas ar Lietuvas un Igaunijas rādītājiem. Papildus

⁵⁹ Ekonomikas ministrija. Latvijas ekonomikas attīstības pārskats. 2018, 26. lpp. Pieejams: https://www.em.gov.lv/files/tautsaimniecibas_attistiba/leap/leap_2018.pdf (skatīts 04.04.2019.)

tam, novērtēti būtiskākie faktori, kas ietekmējuši gan Latvijas eksporta izmaiņas, gan Latvijas eksporta tirgus daļas pasaules importā.

Baltijas valstu preču eksporta īpatsvars kopējā pasaules importā atspoguļo šo valstu preču eksporta kopējo vērtību un dinamiku. Ņemot vērā, ka Lietuvai preču eksporta vērtība absolūta izteiksmē ir lielākā Baltijas valstīs, tad attiecīgi arī īpatsvars kopējā pasaules importā ir lielākais un 2018.gadā veidojis 0,17%, skatīt 3.9. attēlu. Pēc Lietuvas seko Igaunija un Latvija, un rezultāti kopumā atbilst eksporta vērtībai absolūtā izteiksmē. 2018.gadā Igaunijas preču eksports bija 12,8 miljardu eiro, savukārt Latvijas – 12,1 miljardu eiro, līdz ar to šo valstu īpatsvars kopējā pasaules preču importā attiecīgi bija 0,086% un 0,079%.

3.9.att. Baltijas valstu preču eksporta īpatsvars pasaules preču importā laika periodā 2005.-2018.gadam, %

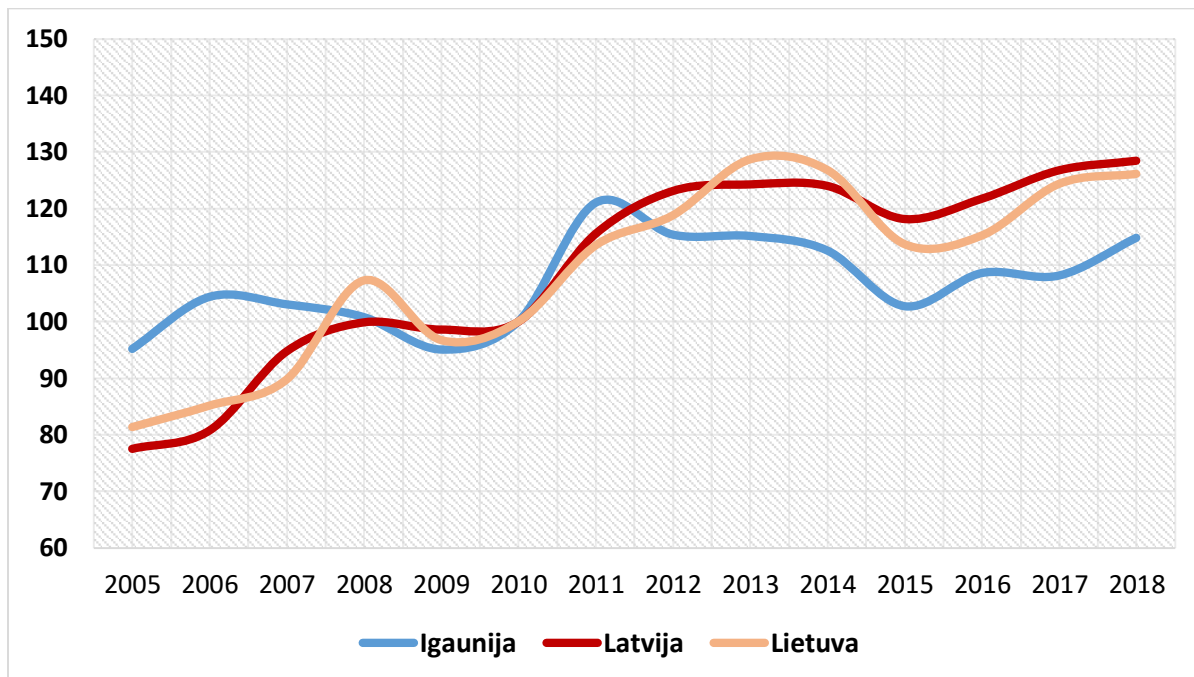
Autora veidots attēls, izmantojot Pasaules Tirdzniecības organizācijas datus⁶⁰

Balstoties uz Pasaules tirdzniecības organizācijas datiem, kura apkopo eksporta un importa datus ASV dolāros, 2018.gadā tikai Igaunijai izdevies palielināt savu preču eksporta īpatsvaru pasaules importā, kopumā līdz 0,086%. Lai arī preču eksports 2018.gadā pieaudzis ne tikai Igaunijā, bet arī Latvijā un Lietuvā, tomēr tikai Igaunijai eksporta kāpums (17,0% salīdzinot ar 2017.gadu) pārsniedzis kopējo pasaules preču importa pieaugumu attiecīgajā periodā, kas arī ļāvis kāpināt eksporta īpatsvaru. Savukārt preču eksporta kāpums Lietuvā un Latvijā, atbilstoši Pasaules tirdzniecības organizācijas datiem, 2018.gadā pieaudzis par aptuveni 11,5% salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu, kas kopumā atbilst arī pasaules preču

⁶⁰ World Trade Organization. WTO Data portal. International trade statistics. Pieejams: <https://data.wto.org/> (skatīts 10.04.2019.)

importa pieaugumam, tādējādi šo valstu preču eksporta īpatsvari palikuši nemainīgi, salīdzinot ar 2017.gadu.

Tajā pašā laikā, ja analizē preču eksporta īpatsvaru indeksu pasaules preču importā, kas atspoguļo īpatsvaru izmaiņas, tad jāsecina, ka pēdējos gados Latvijas sniegums ir labākais starp Baltijas valstīm, skatīt 3.10. attēlu.

3.10.att. Baltijas valstu preču eksporta īpatsvara pasaules preču importā indekss laika periodā 2005.-2018.gadam, 2010=100

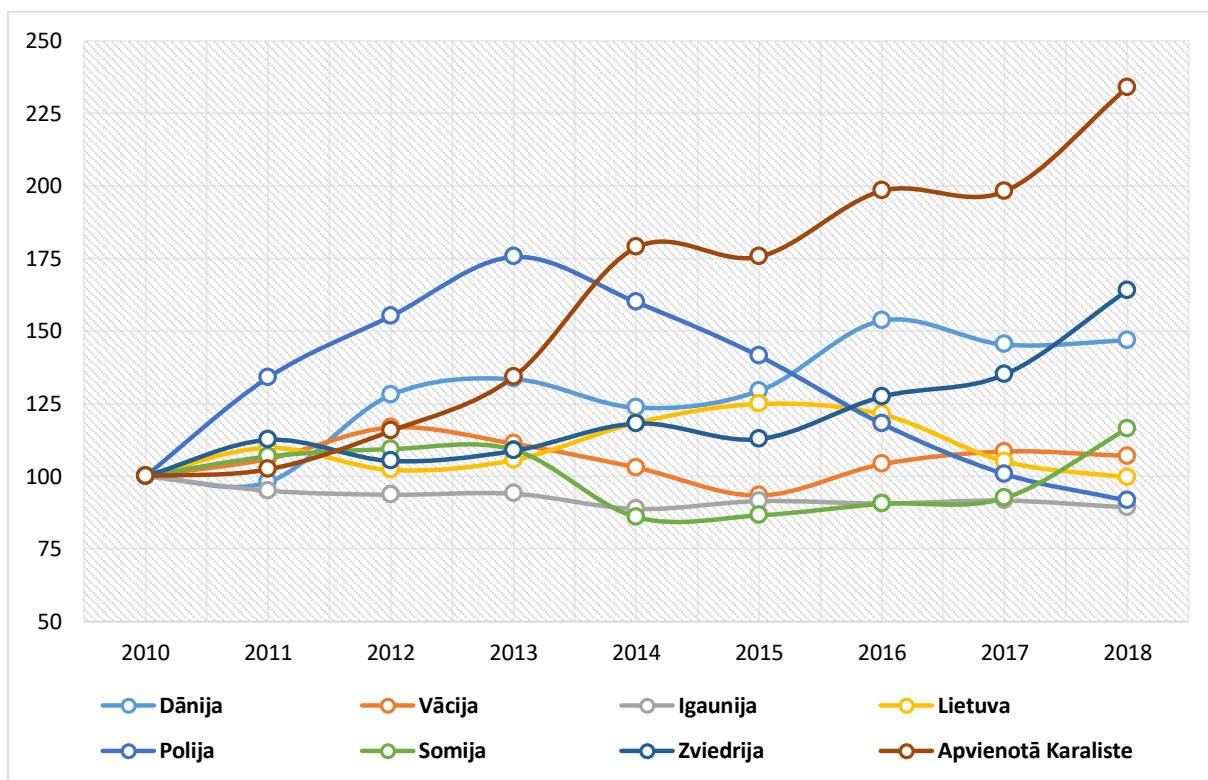
Autora veidots attēls, izmantojot Pasaules Tirdzniecības organizācijas datus⁶¹

2018.gada Latvijas preču eksporta īpatsvara pasaules preču importā indeksa vērtība sasniedza 128,5 punktus, kas ir par 2,5 punktiem augstāk nekā Lietuvai un aptuveni par 13,7 punktiem augstāk nekā Igaunijai. Tādējādi, Latvijas preču eksports ir bijis noturīgāks un straujāk augošs, salīdzinot ar pārējām Baltijas valstīm. Latvijas preču eksporta īpatsvara noturīgumu pasaules importā 2018.gadā veicināja lielākās preču eksporta grupas, kā koka un koka izstrādājumi, mehāniskās ierīces un iekārtas, kā arī metālu eksporta kāpums. 2018.gadā indeksa vērtība palielinājās visās Baltijas valstīs, tomēr spēcīgu kāpumu uzradījusi tikai Igaunija (6,7 punkti salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu), kamēr Latvijai un Lietuvai kāpums ir minimāls un kopumā ir nedaudz zem 2 punktiem. Lai arī Latvijas indeksa vērtība 2018.gadā palielinājusies tikai simboliski, tā joprojām saglabā augstāko indeksa vērtību Baltijas valstīs.

Kā tika noskaidrots, Latvijas preču eksporta tirgus daļa pasaules preču importā pēdējos divos gados ir stabila. Taču ir svarīgi noteikt Latvijas preču eksporta tirgus daļu un tās izmaiņas arī galvenajos noieta tirgos, piemēram, uz ES valstīm. Preču eksporta īpatsvars ES valstīs jau

⁶¹ World Trade Organization. WTO Data portal. International trade statistics. Pieejams: <https://data.wto.org/> (skatīts 10.04.2019.)

vairākus gadus stabili pārsniedz 70%, savukārt tieši 2018.gadā īpatsvars sasniedzis 71,4%. Eksporta izaugsmi šajā reģionā veicina gan ģeogrāfiskais tuvums, gan vienota ekonomika, sociāla un ekonomiska telpa. Tādējādi, pat ja Latvijas uzņēmēji ir spējuši iekarot jaunus tirgus un pielāgot savu piedāvājumu vai atrast nišas arī Latvijai netradicionālos noieta tirgos, ES tirgu loma un spēja tajos konkurēt ir nozīmīga Latvijas tautsaimniecības attīstībai. Latvijas preču eksporta tirgus daļa lielākajos ES noieta tirgos atspoguļota 3.11. attēlā.

3.11.att.Latvijas preču eksporta tirgus daļa lielākajos noieta tirgos laika periodā no 2010.-2018.gadam, indeksa vērtība 2010=100

Autora veidots attēls, izmantojot Pasaules Tirdzniecības organizācijas datus⁶²

Kopš 2010.gada Latvijas preču eksporta tirgus daļa būtiski pieaugusi Apvienotajā Karalistē, Zviedrijā un Dānijā. Preču eksporta kāpums uz šīm valstīm bijis nepārtraukti augošs kopš 2010.gada un pārsniedzis gan vidējo Latvijas preču eksporta pieaugumu šajā periodā, gan arī šo valstu preču importa kāpumu. Savukārt eksporta tirgus daļa Lietuvā, Somijā un Vācijā, lai arī bijusi ar nelielām svārstībām, taču kopumā vērtējama kā stabila, kamēr Igaunijā un Polijā Latvija ir zaudējusi preču eksporta tirgus daļu. Kopš 2010.gada Igaunijas un Polijas preču imports bijis augošs, vidēji gadā imports pieaudzis attiecīgi par 10,8% un 9,0%, tas nozīmē, ka Latvija paņēmusi mazāku daļu no šo valstu augošā pieprasījuma nekā konkurenti.

⁶² World Trade Organization. WTO Data portal. International trade statistics. Pieejams: <https://data.wto.org/> (skatīts 10.04.2019.)

Eksporta apjomu ietekmē preču pievienotā vērtība. Tehnoloģiski sarežģītāku precī var pārdot dārgāk, salīdzinājumā ar precī, kuras ražošanā nav nepieciešami kapitālieguldījumi, kā arī investīcijas pētniecībā un attīstībā. Papildus tam, tehnoloģiski sarežģītāka prece jeb prece ar augstu pievienoto vērtību ir arī konkurētspējīgāka starptautiskā tirgū, jo šo precī ir grūtāk viltot, kā arī potenciāliem konkurentiem ir nepieciešams samērā ilgs laika periods, lai nodrošinātu līdzīgu preču ražošanu. Tādējādi eksporta vērtību un eksporta tirgus daļas pasaules tirdzniecību ietekmē arī valstī ražotās un citām valstīm pārdotās preces, atkarībā no to pievienotās vērtības.

Ja preču eksportu sadala pa tehnoloģiskajiem līmeņiem, tad var identificēt, kādas preces dominē Latvijas eksportā – ar zemu vai augstu pievienoto vērtību. Ekonomikas literatūrā tiek piedāvāti vairāki varianti, kā klasificēt dažādu tehnoloģisko līmeņu produkciju. Šajā darbā tiek izmantota saražotās produkcijas klasifikācija zemo, vidēji zemo, vidēji augsto un augsto tehnoloģiju nozarēs, izmantojot Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) produktu klasifikācijas metodiku. Preču eksporta saraksts sadalījumā pēc tehnoloģiskās specifiskācijas pakāpes tiek atspoguļots 1.pielikumā.

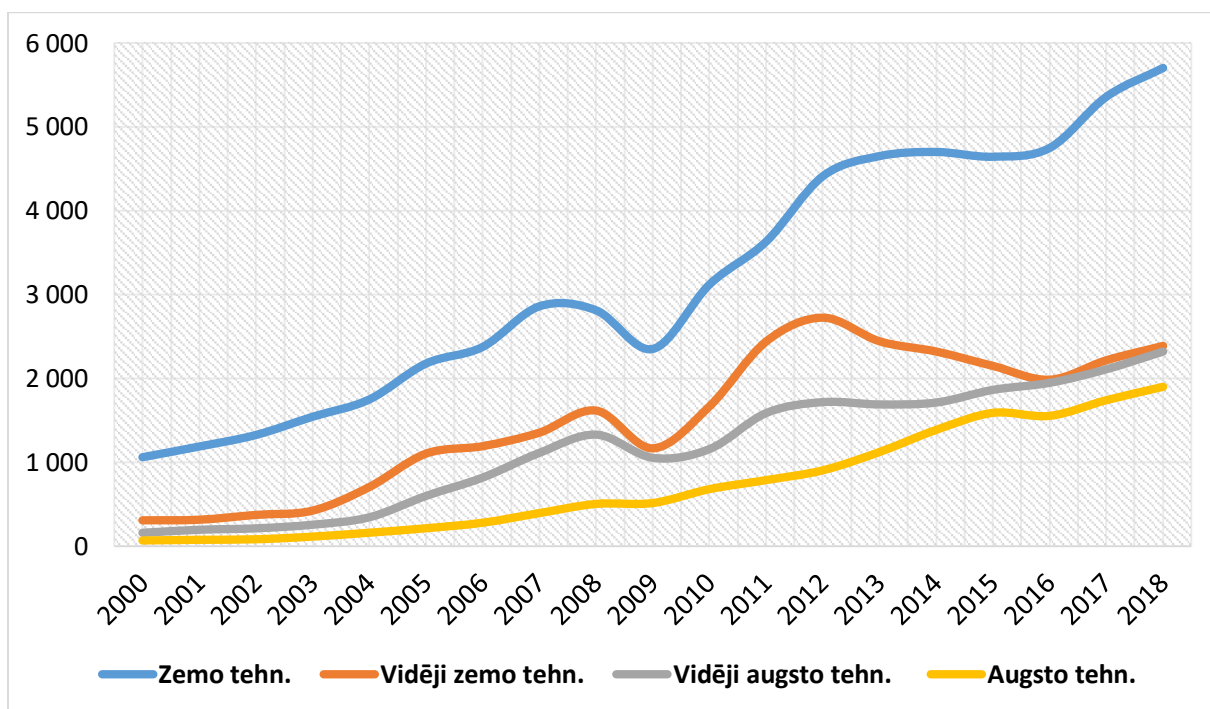
Eksporta analīze no šī skatupunkta ir zīmīga arī ar to, ka Latvijas tautsaimniecības ilgtermiņa mērķis, kas definēts hierarhiski augstākajā nacionāla līmeņa vidējā termiņa plānošanas dokumentā “Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020.gadam”, ir pāreja uz augstas pievienotās vērtības nozarēm.⁶³ Savukārt attiecībā uz eksportu, kā rezultatīvais rādītājs tiek izvirzīts tas, ka augsto tehnoloģiju nozaru īpatsvaram Latvijas preču eksportā jābūt 11% līdz 2020.gadam un vismaz 15% līdz 2030.gadam.⁶⁴ Izvirzītais mērķis atbilst arī Zinātnes, tehnoloģiju attīstības un inovācijas pamatnostādņēs 2014.-2020.gadam ietvertajai Latvijas Viedās specializācijas stratēģijai (VSS). VSS ietvarā ir izvirzīti trīs galvenie virzieni tautsaimniecības transformācijai, kas sasaucas arī ar Eksporta un investīciju pamatnostādņēs izvirzītajiem rīcības virzieniem, uzdevumiem un pasākumiem. Šie trīs virzieni ir: 1) ražošanas un eksporta struktūras maiņa tradicionālajās tautsaimniecības nozarēs; 2) nākotnes nozares, kurās eksistē vai var rasties produkti un pakalpojumi ar augstu pievienoto vērtību; 3) nozares ar nozīmīgu horizontālo ietekmi un ieguldījumu tautsaimniecības transformācijā. Tādējādi Pamatnostādņēs izvirzītajiem pasākumiem ir tieša ietekme uz VSS un kopumā uz Latvijas

⁶³ Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020.gadam. Pārresoru koordinācijas centrs. 2012. 4. lpp. Pieejams: https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/20121220_NAP2020%20apstiprinats%20Saeima_4.pdf (skatīts 15.04.2019.)

⁶⁴ Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020.gadam. Pārresoru koordinācijas centrs. 2012. 21. lpp. Pieejams: https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/20121220_NAP2020%20apstiprinats%20Saeima_4.pdf (skatīts 15.04.2019.)

ekonomikas strukturālo izmaiņu veicināšanu par labu preču un pakalpojumu ar augstāku pievienoto vērtību ražošanai.⁶⁵

Analizējot Latvijas preču eksporta sadalījumu tehnoloģiskās specififikācijas pakāpēs, var secināt, ka kopš 2000.gada lielāko apjomu veido preces ar zemu pievienoto vērtību. 2018.gadā šo preču eksporta vērtība, ko Latvijas gadījumā galvenokārt veido tādas eksporta preces kā pārtikas un lauksamniecības preces, koks un koka izstrādājumi, papīra izstrādājumi un tekstils, bija 5,7 miljardi eiro, skatīt 3.12. attēlu. Jāatzīmē, ka preču eksporta vērtība ar zemu tehnoloģisko intensitāti ir ievērojami augstāka salīdzinājumā ar pārējam grupām. Otra lielākā grupa ir eksporta preces ar vidēji zemu tehnoloģisko intensitāti, ko pamatā veido naftas pārstrādes produkti, metāli un gumijas izstrādājumi. Šo preču eksporta vērtība 2018.gadā bija 2,4 miljardi eiro. Jāatzīmē, ka šīs grupas eksports pēdējos gados ir zemāks salīdzinājumā ar vēsturiski augstāko vērtību laika periodā no 2012.-2013.gadam. Tas galvenokārt ir saistīts ar būtiski zemākām naftas un naftas pārstrādes produktu cenām, kas strauji sāka samazināties tieši 2014.gadā. Tomēr 2017.-2018.gadā naftas cenas stabilizējās un atsāka kāpumu, tādējādi nedaudz palielinot arī šīs grupas kopējo eksporta vērtību.

3.12..att. Latvijas preču eksports pēc tehnoloģiskās intensitātes laika periodā no 2000.-2018.gadam, miljardos eiro

Autora veidots attēls izmantojot Centrālās statistikas pārvaldes datus⁶⁶

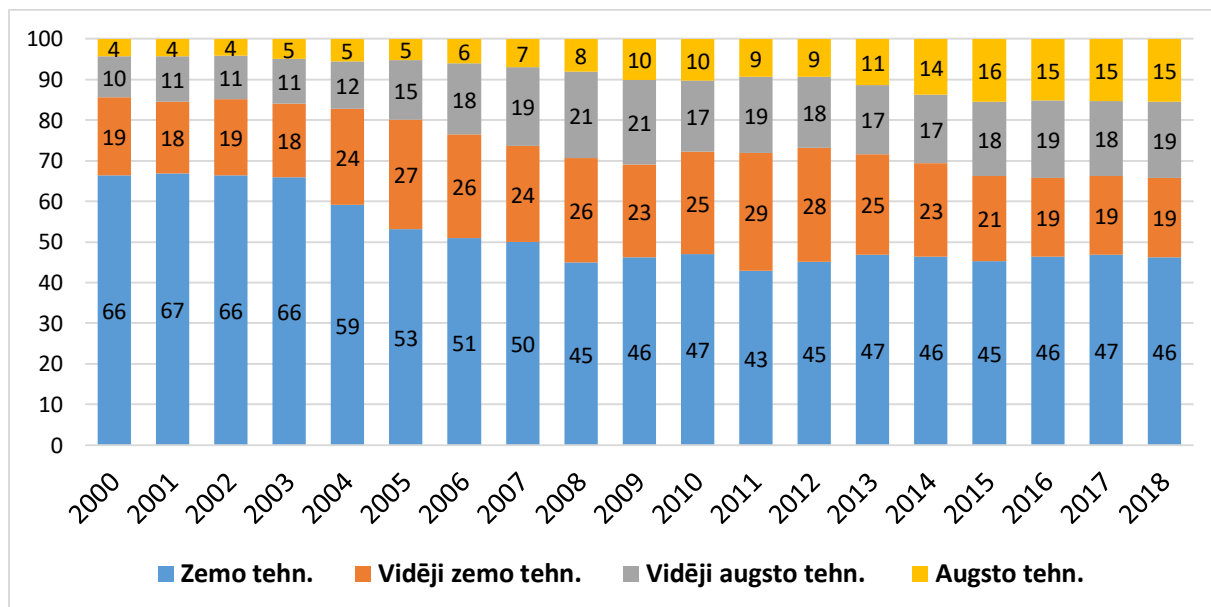
⁶⁵ Izglītības un zinātnes ministrija. Viedās specializācijas stratēģijas monitorings. 2017. 10. lpp. Pieejams: https://www.izm.gov.lv/images/zinatne/RIS3_pirmais-monitoringa-ziojums_2018.pdf (skatīts 15.04.2019.)

⁶⁶ Centrālā statistikas pārvalde. Eksports un imports pa valstu grupām ceturkšņiem. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/areja-tirdznieciba/apkopojums/tabulas/at020c/eksports-un-imports-pa-valstu-grupam-pa> (skatīts 15.04.2019.)

Kopš 2016.gada vidēji augstu tehnoloģiskās intensitātes preču eksports kopumā ir izlīdzinājies ar vidēji zemo tehnoloģisko grupu un 2018.gadā kopumā veidoja 2,3 miljardus eiro. Šo preču grupu veido tādas preces kā ķīmiskas vielas (izņemot farmaceitiskos preparātus), elektriskas iekārtas, automobiļi un to detaļas. Zīmīgi, ka, salīdzinājumā ar divām iepriekš minētām preču eksporta grupām, vidēji augstais tehnoloģiskais eksports uzrāda nepārtraukti augošu tendenci kopš 2010.gada.

Attiecībā uz preču eksportu ar lielāko pievienoto vērtību jeb augsti tehnoloģisko eksportu, tad absolūtos skaitļos šo preču eksporta grupa veido zemāko eksporta vērtību. 2018.gadā augsti tehnoloģiskais eksports bija 1,9 miljardi eiro, kas bija trīs reizes mazāks nekā zemas tehnoloģiskās intensitātes eksports. Taču salīdzinājumā ar 2000.gadu tieši šai preču eksporta grupai ir straujākais kāpums. Deviņpadsmit gadu garumā augsti tehnoloģiskais eksports pieaudzis 27 reizes, kamēr zemo tehnoloģiju eksports vien 5 reizes. Papildus tam ir svarīgi atzīmēt, ka tā ir vienīgā preču grupa tehnoloģiskās intensitātes sadalījumā, kura uzrādīja nepārtrauktu pieaugumu kopš 2000.gada, uzrādot noturīgu kāpumu pat pasaules ekonomikas krīzes periodā, kad ārējais pieprasījums būtiski samazinājies.

Vērtējot eksportu preču struktūru sadalījumā pēc tehnoloģiskās intensitātes Latvijā, tad var secināt, ka, lai arī preču eksports ar zemo tehnoloģisko intensitāti samazinās kopš 2000.gada, taču joprojām tas veido lielāko daļu no kopējā preču eksporta jeb 46,3% 2018.gadā. Savukārt vidēji zems un vidēji augsts tehnoloģiskais eksports pēdējos trīs gados veido aptuveni 19% katrs, skatīt 3.13. attēlu.

3.13.att. Latvijas preču eksporta struktūra pēc tehnoloģiskās intensitātes laika perioda no 2000.-2018.gadam, % Autora veidots attēls, izmantojot Centrālās statistikas pārvaldes datus⁶⁷

⁶⁷ Centrālā statistikas pārvalde. Eksports un imports pa valstu grupām ceturkšņiem. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/areja-tirdznieciba/apkopojums/tabulas/at020c/eksports-un-imports-pa-valstu-grupam-pa> (skatīts 17.04.2019.)

Savukārt augsti tehnoloģiska preču eksporta daļa kopējā preču eksportā pieaugusi no 4,3% 2000.gadā līdz 15,4% 2018.gadā. Kā jau bija minēts, Latvijas vidējā termiņa plānošanas dokumentā "Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020.gadam" attiecībā uz preču eksportu ar augstu pievienoto vērtību ir uzstādīts rezultatīvais rezultāts - augsto tehnoloģiju nozaru īpatsvaram Latvijas preču eksportā jābūt 11% līdz 2020.gadam un vismaz 15% līdz 2030.gadam. 2018.gadā šo preču īpatsvars jau bija 15%, tādējādi pārsniedzot izvirzīto mērķi 2020.gadam un sasniedzot 2030.gada rezultatīvo rādītāju. Taču jāatzīmē, ka būtisku daļu no augsti tehnoloģiskā preču eksporta Latvijā veido galvenokārt tās preces, ko Latvija pati neražo, piemēram, turbo dzinēji lidmašīnām un mobilie telefoni. Latvija importē šīs preces un reeksportē tālāk uz citām valstīm, tādējādi šādas reeksporta preces var attiecināt pie paaugstināta riska precēm, jo samērā īsā laikā šo preču tirdzniecības plūsma var mainīties un tikt reeksportēta caur citu valsti. Ja reeksportēto preču ražošana būtu Latvijā, tad ražošanas novirzīšana uz citu valsti aizņemtu krietni vairāk laika, tādējādi negatīva ietekme būtu mazāka un pakāpeniska.

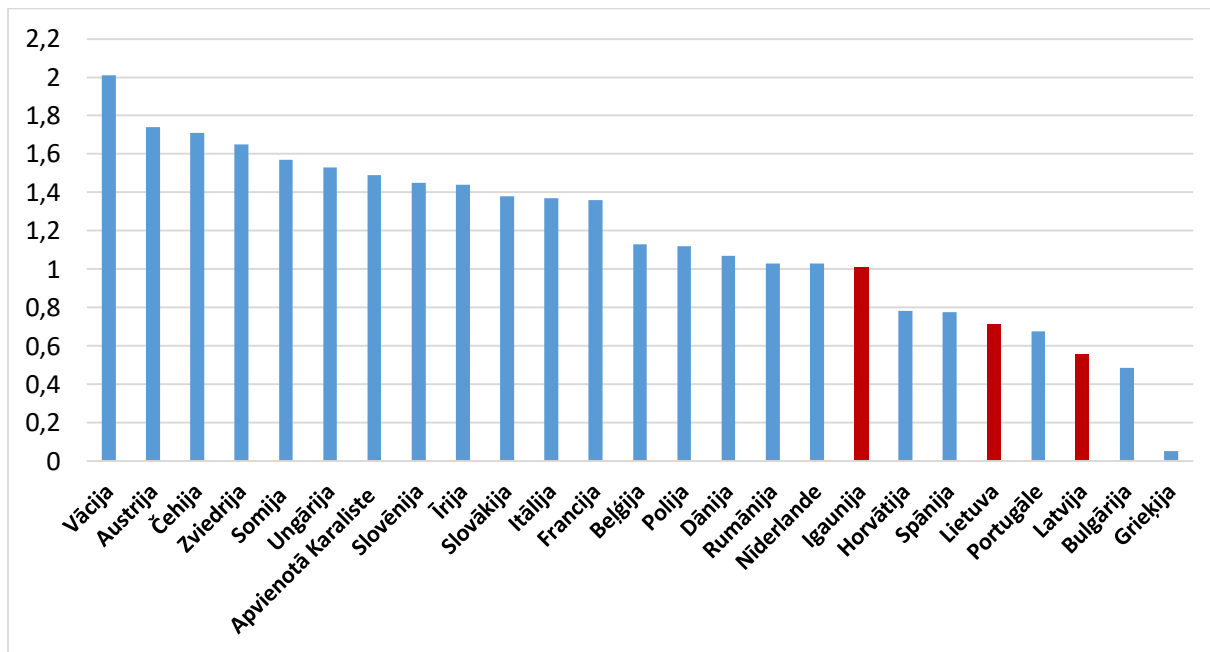
Autora analīzes datus apstiprina arī Latvijas Bankas novērtējums. Augsti tehnoloģisko preču eksportu Latvijā "uztur" reeksportētās preces, kuras Latvijas gadījumā nozīmīgi pārstāv tādas preces kā mehānismi un elektroierīces, kuru pievienotā vērtība nav radīta Latvijā. Piemēram, pēc Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (OECD) produktu klasifikācijas pieejas augsto tehnoloģiju produktu eksports satur 15% no kopējā preču eksporta. Veicot pārrēķinu par iekšzemē radīto augsto tehnoloģiju produktu eksporta īpatsvaru, t.i., izslēdzot reeksportētās preces, īpatsvars samazinās līdz 10% no iekšzemē ražotajām precēm. Tātad eksporta komplikētība iekšzemē ražotajām precēm ir vēl zemāka, nekā oficiālā statistika uzrāda.⁶⁸ Tas noteikti neiepriecina, paturot prātā, ka lielāka eksporta komplikētība ir saistīta ar iespēju sasniegt arī augstāku labklājības līmeni valstī. Tas nozīmē, ka bez būtiskām reformām virknē jomu, kas Latvijai ļautu ražot arvien gudrāk, radot sarežģītākus, zināšanām ietilpīgākus produktus, diez vai Latvija sasniegs attīstīto valstu labklājības līmeni.

Vēl viens aspekts, vērtējot preču eksportu sadalījumā pēc tehnoloģiskās specifiskācijas pakāpes, ir tas, kā eksportu vērtē pēc uzņēmuma pamatdarbības veida, kas ne vienmēr sniedz objektīvu priekšstatu par eksporta produkcijas piederību vidēji zemo, vidēji augsto vai augsto tehnoloģiju grupām. Precīzāk būtu, ja eksportu vērtētu pēc produktu grupām.

Pētot eksporta struktūras sakarību ar valstu ienākumiem, Hārvarda Universitātes pētnieki izveidojuši eksporta komplikētības novērtēšanai izmantojamu rādītāju. Katra produkta

⁶⁸ Bērziņa S. *Latvijas preču eksporta vājums, vai vainojami tikai citi?* 2016. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/latvijas-pecu-eksporta-vajums-vai-vainojami-tikai-citi> (skatīts 17.04.2019.)

ražošanai ir nepieciešama zināma ražošanas faktoru kombinācija – darbaspēks, kapitāls, zināšanas, infrastruktūra, dažādas valsts institūcijas, piemēram, efektīva autortiesību aizsardzība un tiesu sistēma, attīstīts kapitāla tirgus u.c. Turklāt būtiska loma ir šo faktoru kvalitatīvajām īpašībām, ko tieši izmērīt un salīdzināt valstu starpā ir ļoti grūti vai pat neiespējami.

3.14.att. Ekonomikas komplicētības rādītājs ES valstīs 2016.gadā⁶⁹

Tomēr netiešā veidā šo informāciju iespējams nolasīt eksporta datos. Ja valsts spēj saražot un pasaules tirgū veiksmīgi konkurēt ar noteiktiem produktiem, tad, visticamāk, tās rīcībā ir arī atbilstoši resursi, lai tos saražotu. Empīriski novērojams, ka attīstīto un mazāk attīstītu valstu eksporta struktūras būtiski atšķiras, un, izmantojot šo informāciju, ir iespējams aprēķināt gan konkrētu produktu, gan valsts kopējā eksporta groza komplicētības līmeni.⁷⁰ Latvijas un citu Eiropas un pasaules attīstīto valstu eksporta komplicētības rādītājs atspoguļots 3.14. attēlā. Eksporta komplicētības ziņā Latvija atrodas Eiropas perifērijā, pēc šī rādītāja apsteidzot vien Bulgāriju un Grieķiju.

⁶⁹ Center for International Development at Harvard University. Country complexity rankings (ECI). 2016. Pieejams: <http://atlas.cid.harvard.edu/rankings/> (skatīts 17.04.2019.)

⁷⁰ Bērziņa S., Rutkaste U. *Ko par tautsaimniecības turpmāko attīstību var pastāstīt Latvijas eksports?* 2018. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/ko-par-tautsaimniecibas-turpmako-attistibu-var-pastastit-latvijas-eksports> (skatīts 17.04.2019.)

3.4. Latvijas eksportu ietekmējošo faktoru analīze

Bakalaura darbā pirmajā nodaļā noskaidroti galvenie eksportu ietekmējošie faktori. Kopumā, eksporta attīstību un konkurētspējas noteicošu faktoru ir daudz, piemēram, ārējais pieprasījums, preču cena un kvalitāte, ražošanas kapacitāte, tehnoloģiskās izmaiņas un citi. Šajā nodaļā izvērtēta atsevišķu augstākminēto faktoru ietekme uz Latvijas preču eksporta attīstību.

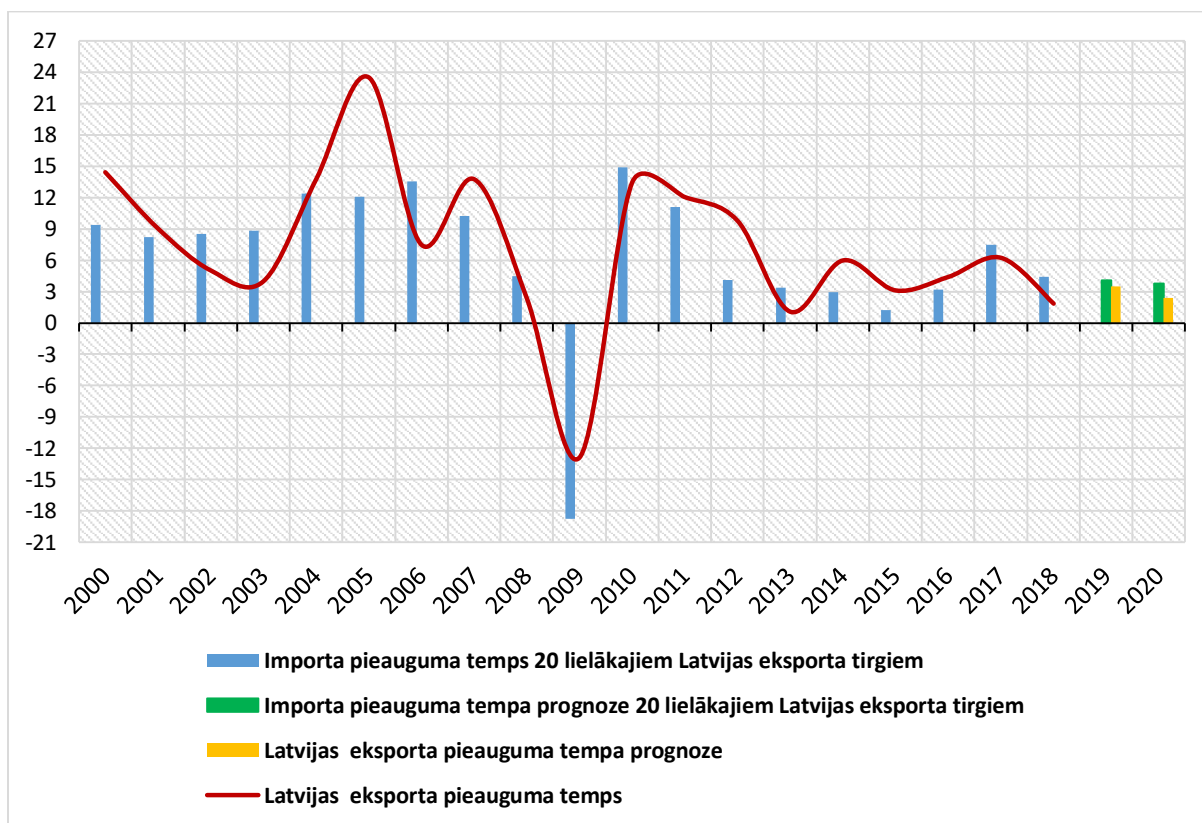
Latvijā ir maza un atvērta tipa ekonomika - ar ierobežotu cilvēku un dabas resursiem, un tā ar savu eksporta un importa apjomu nevar ietekmēt globālas ekonomikas tendences un ārējo pieprasījumu. Tāpēc, ņemot vērā, ka Latvija ir cenu, tehnoloģiju un zināšanu ņēmēja, līdz ar to Latvijas eksportu būtiski ietekmē ārvalstu pieprasījums pēc Latvijā saražotām precēm un pakalpojumiem, kā pirmais eksportu ietekmējošais faktors, novērtēts tieši ārējais pieprasījums.

Balstoties uz Latvijas Centrālās statistikas biroja datiem par Latvijas preču eksportu 2018.gadā, Eiropas Savienības Statistikas biroja *Eurostat* datiem par preču un pakalpojuma importu un Eiropas Komisijas un Starptautiskā Valūtas fonda prognozēm par preču un pakalpojuma importu, izveidots statistisks modelis, kurš atspoguļo Latvijas preču un pakalpojumu eksporta ārējā pieprasījuma sastāvdaļu. Pirmkārt, balstoties uz Latvijas Centrālās statistikas biroja datiem tiek atlasīti 20 lielākie noieta tirgi Latvijas precēm 2018.gadā. Kopējais eksporta īpatsvars atlasītajām valstīm veido 86,6% no kopēja Latvijas preču eksporta. Jāpiebilst, ka aprēķinos tiek izmantoti 20 Latvijas lielāko eksporta tirgu normalizētie svāri, pārrēķinot šo tirdzniecības partnervalstu īpatsvaru, balstoties tikai uz eksporta vērtību šīm valstīm. Detalizēti dati ir pieejami 2.pielikumā.

Otrkārt, tiek izrēķināti Latvijas preču eksporta 20 lielāko noieta tirgu preču un pakalpojumu importa pieauguma tempi laika periodā no 2000.-2018.gadam, kas ļauj analizēt ārējā pieprasījuma korelāciju ar Latvijas eksportu. Savukārt laika periodā no 2019.-2020.gadam tiek atspoguļota preču un pakalpojumu importa prognoze. Detalizēti dati ir pieejami 3.pielikumā. Dati tiek aprēķināti 2010.gada salīdzināmajās cenās, lai novērtētu ietekmi tikai uz eksporta apjoma izmaiņām un izslēgtu cenu efektu ietekmi. Papildus tam, izmantojot Eiropas Komisijas un Starptautiskā Valūtas fonda aktuālākās makroekonomikas prognozes par preču un pakalpojumu importu līdz 2020.gadam tām pašām 20 valstīm, tiek izstrādāts Latvijas preču un pakalpojumu eksporta pieaugums tempa prognozē 2019.-2020.gadam. Eiropas Komisija izstrādā makroekonomikas prognozes tikai ES28 un lielākajām pasaules valstīm, bet starp 20 Latvijas lielākajiem eksporta tirgiem ir arī tādas valstis kā Baltkrievija un Ukraina, tāpēc šīm valstīm tiek izmantotas SVF ekonomikas prognozes.

Balstoties uz rezultātiem, var secināt, ka ārējais pieprasījums būtiski ietekmē Latvijas eksporta attīstību. Tiek fiksēta cieša korelācija starp Latvijas preču eksporta pieaugumu un 20

lielāko Latvijas eksporta noieta valstu importa pieauguma tempu laika periodā no 2000.-2018.gadam. Precizēts, ka 3.15. attēlā ir redzams importa (zila krāsa) devums eksporta (sarkana krāsa) izaugsmē. Piemēram, 2017.gadā eksports pieauga par 6,2%, bet importā pieauguma temps 20 lielākajiem Latvijas eksporta tirgiem palielinājies par 7,5%. Savukārt 2018.gadā, mazinoties importa pieauguma tempam, 20 lielākajiem Latvijas eksporta tirgiem - līdz 4,5%, Latvijas eksporta kāpums veidoja vien 1,9% salīdzināmajās cenās.

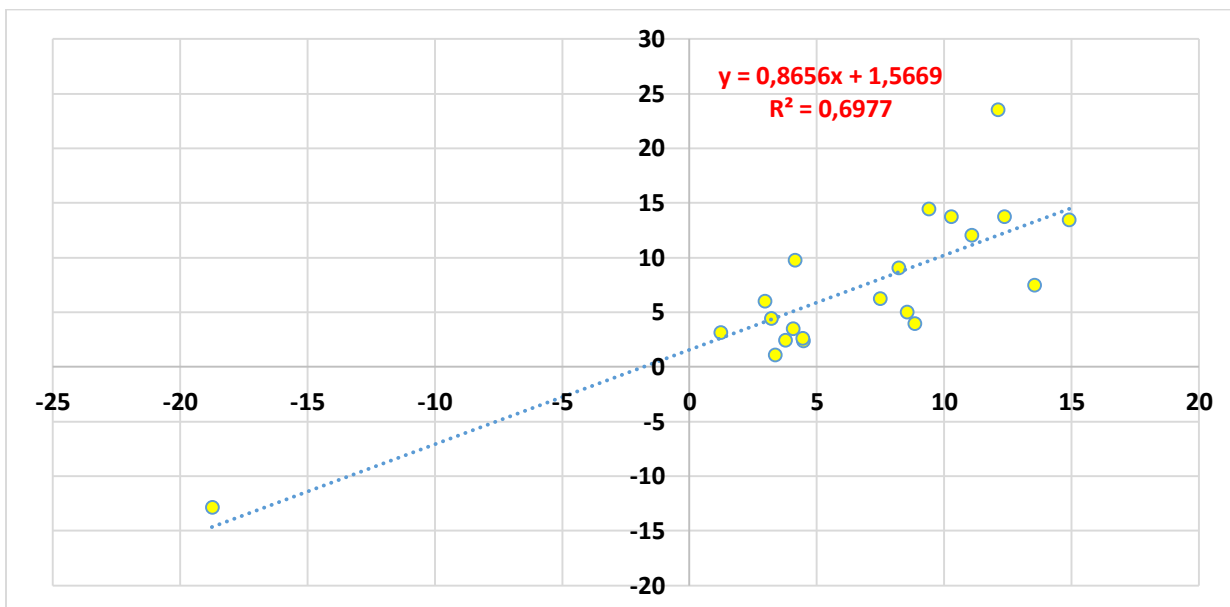
3.15.att. Latvijas kopējā eksporta un 20 lielāko Latvijas eksporta partnervalstu importa pieauguma temps laika periodā no 2000.-2018.gadam (g/g, %) un Latvijas eksporta un 20 lielāko Latvijas eksporta partnervalstu importa pieauguma tempa prognoze laika periodā 2019.-2020.gadam

Autora veidots attēls

Ārējā pieprasījuma nozīmīgumu Latvijas eksporta izmaiņās apliecina arī 3.16. attēls. Šajā attēlā ir atspoguļota korelācija starp Latvijas eksportu un Latvijas eksporta partnervalstu importa pieauguma tempu. Determinācijas koeficients ir 0,6977, kas liecina, ka ārējais pieprasījums 69,7% gadījumos izskaidro Latvijas eksporta izmaiņas laika periodā no 2000.-2018.gadam.

Attiecībā uz Latvijas preču eksporta prognozēm līdz 2020.gadam, balstoties uz statistikas modeļa rezultātiem, var secināt, ka eksporta pieauguma temps mazināsies, bet joprojām būs pozitīvs. Pieaugošs ārējās tirdzniecības protekcionisms 2018.gadā un tirdzniecības kari starp ASV, no vienas puses, un Ķīnu un ES, no otras puses, negatīvi ietekmē

pasaules tirdzniecību. Zemāks ārvalstu pieprasījums divās lielākajās ekonomikās pasaulē jeb ASV un Ķīnā mazina ES eksporta apjomus, kas ir viens no galvenajiem tirdzniecības partneriem šīm divām valstīm. Tādējādi ir likumsakarīgi, ka mazāks globālais ārējais pieprasījums mazina pieprasījumu arī pēc Latvijā ražotām precēm, un eksports krities. Atbilstoši izveidotajam statistikas modelim, Latvijas eksports 2019.gadā palielināsies par 3,5%, bet 2020.gadā par 2,4%.

3.16.att. Korelācija starp Latvijas eksporta un 20 lielāko Latvijas eksporta partnervalstu importa pieauguma tempu laika periodā no 2000.-2018.gadam

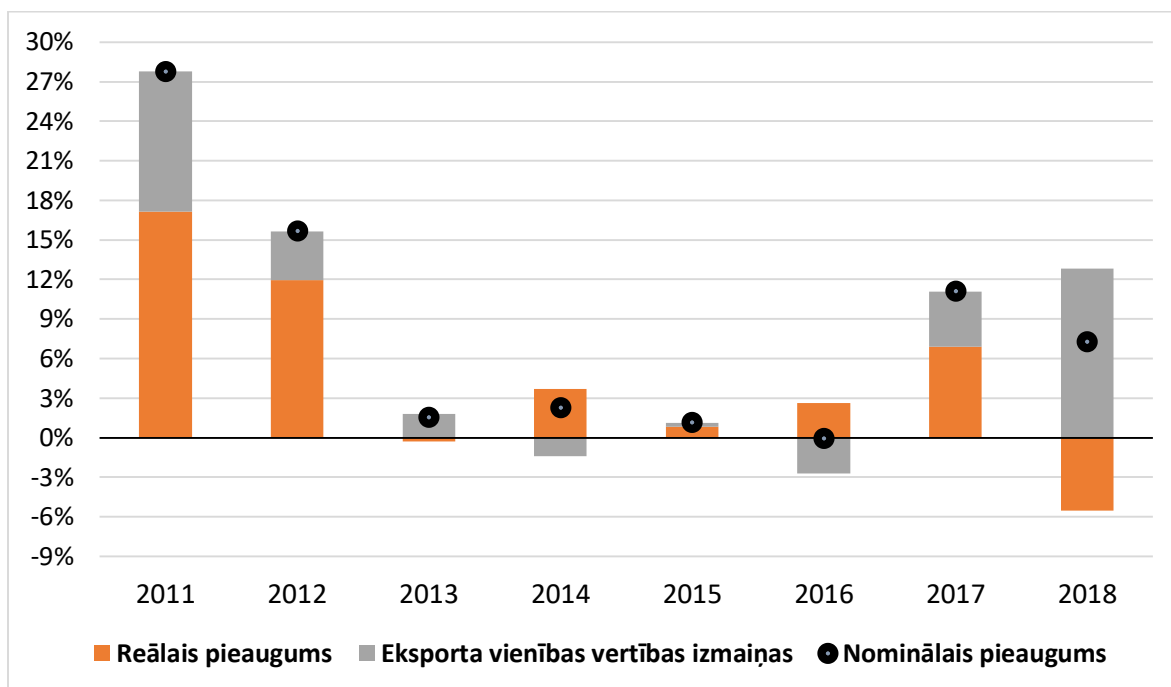
Autora veidots attēls

Eksportu ietekmē ne tikai ārējais pieprasījums tiešā veidā, bet arī izejvielu un ražošanā izmantojamo faktoru cenu izmaiņas. Piemēram, naftas cenu svārstības ietekme degvielas, gāzes un siltumenerģijas cena, kas rezultātā atspoguļojas preču izmaksās, tādējādi preču eksporta vērtību ietekmē ne tikai fiziskais preču apjoms, bet arī cenu izmaiņas.

Kopš 2014.gada vidus divu gadu garumā pasaules biržās pastāvīgi samazinājās neapstrādātās pārtikas un energoresursu cenas, ko ietekmēja preču ražošanas izmaksu samazinājums. Tādējādi, 3.17. attēlā var redzēt, ka 2016.gadā, ņemot vērā cenu izmaiņu ietekmi, reālā preču eksporta vērtība jeb eksporta vērtība, ņemot vērā cenu svārstības, palielinājās par 2,6%, kamēr faktiskajās cenās eksporta vērtība 2016.gadā samazinājusies par 0,1%. Tādējādi var secināt, ka preču eksporta vērtību 2016.gadā galvenokārt ietekmēja zemākas cenas, nevis preču faktiski eksportētais apjoms.

Stabilizējoties izejvielu pieprasījumam un piedāvājumam pasaules tirgos, gan pārtikas, gan energoresursu cenas 2017.-2018.gadā būtiski pieauga, tādējādi ietekmējot arī ārējās tirdzniecības datus nominālajā izteiksmē. Piemēram, *Brent* jēlnaftas vidējā cena 2017.gadā, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, palielinājās par 21,5%, no 45,1 ASV dolāriem par vienu barelu

līdz 54,8 ASV dolāriem.⁷¹ Savukārt neapstrādātas pārtikas cenas pasaulē 2017.gadā palielinājās par 8,1%, salīdzinot ar 2016.gadu.⁷²

3.17. att. Preču eksporta vienību vērtības izmaiņas, kā arī preču eksporta nominālais un reālais pieaugums, salīdzinot ar iepriekšējo gadu laika periodā no 2011.-2018.gadam

Autora veidots attēls

Savukārt Vidējā *Brent* markas jēlnaftas cena 2018.gadā bija 71,9 ASV⁷³ dolāri par vienu barelu, kas ir par 31,2% augstāk nekā 2017.gadā. Ja no preču eksporta vērtības izslēgtu cenu izmaiņu ietekmi, preču eksporta kāpums 2017.gadā būtu par 4,2 procentpunktiem mazāks. Savukārt 2018.gadā eksporta vienības vērtība palielinājās par 12,8%, kas ir straujāk par nominālo preču eksporta kāpumu 7,2% apmērā. Tas nozīmē, ka reāla eksporta attīstība, ņemot vērā cenu izmaiņas ietekmi, 2018.gadā bijusi negatīva (-5,6%).

⁷¹ European Commission. European Economic Forecast Spring 2018. Primary commodity prices. 2018. 190 p. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip077_en.pdf (skatīts 20.04.2019.)

⁷² Food and Agriculture Organization of the United Nations. FAO food price index. 2019. Pieejams: <http://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/> (skatīts 20.04.2019.)

⁷³ European Commission. European Economic Forecast Winter 2019. Technical assumptions. 2019. 31 p. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip096_en.pdf (skatīts 20.04.2019.)

SECINĀJUMI

1. Eksports ir svarīgs faktors mūsdienu tautsaimniecības attīstībā, kas atļauj valstīm gūt papilddienākus uz nacionālu un pasaules ražošanas izmaksu starpības rēķina, kā arī attīstīt un diversificēt valsts specializāciju, palielinot iekšējās ražošanas apjomus; papildus tam eksports ir ārvalstu valūtas avots, kas var būt izmantojams importēto preču iegādei, ko Latvija pati nespēj saražot.
2. Starptautiskās tirdzniecības attīstība atspoguļota klasiskās un modernās starptautiskās tirdzniecības teorijās. Pie klasiskām teorijām, kas atstājušas lielāko ieguldījumu starptautiskā tirdzniecībā kā zinātniski pētnieciska virziena attīstībā, ir attiecināms merkantilisms, Ā. Smita un D. Rikardo teorijas. Merkantilisma teorija radusies 17. gs., un tās pamatuzskats - valsts bagātības pamats ir zelts, savukārt 18.gs. Ā. Smita absolūtas priekšrocības teorija un D. Rikardo salīdzinošās priekšrocības teorija ir klasiskas starptautiskās tirdzniecības teorijas, kas likušas pamatus brīvā tirgus redzējuma attīstībā. Šī virziena pārstāvji uzskata - starptautiskā ražošana būtu jāizplata pēc konkurences priekšrocības teorijas. Valstīm jāspecializējas tās produkcijas ražošanā, kura tām būtu visefektīvākā.
3. Pie modernām teorijām var attiecināt 20.gs. Hekšera-Olina teoriju, saskaņā ar kuru valstis eksportē tās preces, kuru ražošanā nepieciešams relatīvi lieko ražošanas faktoru ievērojams daudzums, un importē tās preces, kuru ražošanai nāksies izmantot relatīvi deficītus ražošanas faktorus. Pastāv arī citas ārējās tirdzniecības teorijas, taču nav viena vienota teorētiska skaidrojuma, kas izklāstītu ārējās tirdzniecības būtību, plūsmas apjomu un motivāciju. Katra teorija piedāvā savus ārējās tirdzniecības motivējošos iemeslus un ietekmējošos faktorus. Neviena no teorijām neizskaidro visus iespējamus ietekmējošos faktorus, bet sniedz priekšstatu par vispārējiem teorētiskiem skaidrojumiem.
4. Ārējā pieprasījuma un jauno preču un pakalpojumu eksporta attīstības kontekstā jāvērs uzmanība ne tikai uz tiešo eksporta partnervalstu attīstību, bet arī uz tām valstīm, kur ir galapatērētāji. Ņemot vērā, ka ekonomikas piedalās globālajās vērtības ķēdēs, svarīga kļūst gala patēriņa valsts, kura pieprasa un patērē produktu, kuram Latvijas ražotāji ir pievienojuši iekšzemē radīto vērtību.
5. Viens no būtiskākajiem efektiem pēc Latvijas pievienošanās ES ir ievērojams ārējās tirdzniecības apjoma pieaugums. 2000.–2003. gadā Latvijas eksports uz ES valstīm palielinās vidēji aptuveni par 12,9% gadā, bet nākamajos četros gados, līdz ar

- pievienošanās vienotai ES ekonomiskai un tirdzniecības telpai, Latvijas eksporta kāpuma temps uz ES valstīm gandrīz dubultojas, sasniedzot vidēji 24,0% gadā.
6. Pievienošanās ES ne tikai būtiski atvieglo savstarpējos tirdzniecības darījumus ar pārējām ES valstīm, bet dod iespēju Latvijai panākt labākus tirdzniecības nosacījumus arī darījumos ar citām valstīm, it īpaši ar NVS valstīm.
 7. Pēdējo desmit gadu periodā Latvijas eksporta proporcija praktiski nav mainījusies, lielāko daļu kopējā eksporta veido preces jeb aptuveni 70%, kamēr pakalpojumu eksports vidēji veido 30%. Līdz 2008.gadam eksporta struktūra ir nedaudz sabalansētāka, jo pakalpojumu īpatsvars laika periodā no 2004.-2008.gadam ir 35%, bet līdz 2003.gadam īpatsvars vidēji veido 43% kopējā eksporta. Preču un pakalpojumu eksporta proporciju būtiski ietekmē pasaules ekonomikas krīze.
 8. Lai arī kopš 2000.gada palielinās visu preču eksporta grupas, šajā laika periodā būtiski mainās arī preču eksporta struktūra. Tā koka un koka izstrādājumu īpatsvars 2000.gadā ir 638 miljardi eiro jeb 40% no kopējā preču eksporta. Kopš 2000.gada koka un koka izstrādājumu eksports palielinās gandrīz 4 reizes līdz 2504 miljardiem eiro 2018.gadā, taču šo preču īpatsvars 2018.gadā ir jau divas reizes mazāks jeb 20%. 2018.gadā lielākās preču eksporta grupas ir lauksaimniecības un pārtikas preces, koka un koka izstrādājumi, kā arī mehāniskas un elektriskas ierīces.
 9. Pēc ekonomikas krīzes perioda preču eksporta apjomu ievērojamo kāpumu nosaka vienlīdz stabils ārējais pieprasījums un Latvijas uzņēmumu konkurētspējas uzlabošanās, saistībā ar darbaspēka izmaksu samazināšanos ekonomikas straujās lejupslīdes gados. Atvērta darba tirgus apstākļos vismaz vidējā termiņā saglabājas salīdzinoši straujās darbaspēka izmaksu kāpums un turpina samazināties darbaspēka izmaksu konkurētspējas priekšrocības.
 10. Absolūtā izteiksmē lielākais preču eksporta kāpums 2018.gadā ir eksportā pieaugums uz Zviedriju un ASV, eksportam attiecīgi palielinoties par 29,6% un 48,9%. Savukārt preču eksporta pieaugums uz Lietuvu, kas ir lielākais eksporta tirgus Latvijas precēm ne tikai Eiropā, bet arī kopumā, 2018.gadā ir uz pusi zemāks nekā vidējais eksporta pieaugums un veido 3,7%. Tādējādi Lietuvas īpatsvars Latvijas eksporta struktūrā 2018.gadā samazinās līdz 16,0%. Otrais lielākais eksporta tirgus gan ES, gan kopumā ir Igaunija ar 11,4% īpatsvaru. Pērnā gadā preču eksports uz šo valsti pieaug par 5,2%.
 11. 2016.gadā, ņemot vērā cenu izmaiņu ietekmi, reālā preču eksporta vērtība palielinās par 2,6%, kamēr faktiskajās cenās eksporta vērtība 2016.gadā samazinās par 0,1%. Tādējādi preču eksporta vērtību 2016.gadā galvenokārt ietekmē zemākas cenas, nevis preču faktiski eksportētais apjoms. Savukārt, stabilizējoties izejvielu pieprasījumam un

- pieāvājūmam pasaules tirgos, gan pārtikas, gan energoresursu cenas 2017.gadā būtiski pieaug, tādējādi ietekmējot arī ārējās tirdzniecības datus nominālajā izteiksmē. 2018.gadā eksporta vienības vērtība palielinās par 12,8%, kas ir straujāk par nominālo preču eksporta kāpumu 7,2% apmērā. Tas nozīmē, ka reāla eksporta attīstība, ņemot vērā cenu izmaiņas ietekmi, 2018.gadā ir negatīva (-5,6%).
12. Baltijas valstu preču eksporta īpatsvars pasaules preču importā atspoguļo šo valstu preču eksporta kopējo vērtību un dinamiku. Ņemot vērā, ka Lietuvai preču eksporta vērtība absolūta izteiksmē ir lielākā starp Baltijas valstīm, attiecīgi arī īpatsvars kopējā pasaules importā ir lielākais un 2018.gadā veido 0,17%. Pēc Lietuvas seko Igaunija un Latvija, un rezultāti kopumā atbilst eksporta vērtībai absolūtā izteiksmē. 2018.gadā Igaunijas preču eksports ir 12,8 miljardi eiro, savukārt Latvijas – 12,1 miljardi eiro, līdz ar to šo valstu īpatsvars kopējā pasaules preču importā attiecīgi ir 0,086% un 0,079%.
 13. Balstoties uz Pasaules tirdzniecības organizācijas datiem, kura apkopo eksporta un importa datus ASV dolāros, 2018.gadā tikai Igaunijai izdevies palielināt savu preču eksporta īpatsvaru pasaules importā. Lai arī preču eksports 2018.gadā pieaug ne tikai Igaunijā, bet arī Latvijā un Lietuvā, tomēr tikai Igaunijai eksporta kāpums (17,0% gada griezumā) pārsniedz kopējo pasaules preču importa pieaugumu attiecīgajā periodā, kas arī atļāvis kāpināt eksporta īpatsvaru. Savukārt preču eksporta kāpums Lietuvā un Latvijā, atbilstoši Pasaules tirdzniecības organizācijas datiem, 2018.gadā pieaug par aptuveni 11,5% salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu, kas kopumā atbilst arī pasaules preču importa pieaugumam, tādējādi šo valstu preču eksporta īpatsvari paliek nemainīgi, salīdzinot ar 2017.gadu.
 14. Latvijas preču eksporta īpatsvara indeksa (2010=100) attīstība pasaules preču importā pēdējos gados ir labākā starp Baltijas valstīm. 2018.gada Latvijas preču eksporta īpatsvara pasaules preču importā indeksa vērtība sasniedz 128,5 punktus, kas ir par 2,5 punktiem augstāk nekā Lietuvai un aptuveni par 13,7 punktiem augstāk nekā Igaunijai. Tādējādi Latvijas preču eksports ir bijis noturīgāks un straujāk augošs, salīdzinot ar pārējām Baltijas valstīm. Latvijas preču eksporta īpatsvara noturīgumu pasaules importā ir veicinājis koka un koka izstrādājumu, mehānisko ierīču un iekārtu, kā arī metālu eksporta kāpums.
 15. Kopš 2010.gada Latvijas preču eksporta tirgus daļa būtiski pieaugusi Apvienotajā Karalistē, Zviedrijā un Dānijā. Preču eksporta kāpums uz šīm valstīm ir bijis nepārtraukti augošs un pārsniedz gan vidējo Latvijas preču eksporta pieaugumu šajā periodā, gan arī šo valstu preču importa kāpumu. Savukārt eksporta tirgus daļa Lietuvā,

- Somijā un Vācijā, lai arī ir bijusi ar nelielām svārstībām, taču kopumā vērtējama kā stabila.
16. Tajā pašā laikā Latvija ir zaudējusi preču eksporta tirgus daļu Igaunijā un Polijā. Kopš 2010.gada Igaunijas un Polijas preču imports ir bijis augošs, vidēji gadā imports pieaug attiecīgi par 10,8% un 9,0%, tas nozīmē, ka Latvija paņēmusi mazāku daļu no šo valstu augošā pieprasījuma nekā konkurenti.
 17. Lai arī Latvijas preču eksports ar zemo tehnoloģisko intensitāti samazinās kopš 2000.gada, taču joprojām tas veido lielāko daļu no kopējā preču eksporta jeb 46,3% 2018.gadā. Savukārt vidēji zems un vidēji augsts tehnoloģiskais eksports pēdējos trīs gados veido aptuveni 19% katrs.
 18. Absolūtā izteiksmē preču eksporta vērtībā ar zemo pievienoto vērtību 2018.gadā ir bijusi 5,7 miljardi eiro. Latvijas gadījumā šo preču eksporta grupu galvenokārt veido tādas eksporta preces kā pārtikas un lauksaimniecības preces, koks un koka izstrādājumi, papīra izstrādājumi un tekstils.
 19. Kopš 2016.gada vidēji augstu tehnoloģiskās intensitātes preču eksports kopumā ir izlīdzinājies ar vidēji zemo tehnoloģisko grupu un 2018.gadā kopumā veidojis 2,3 miljardus eiro. Šo preču grupu veido tādas preces kā ķīmiskas vielas (izņemot farmaceitiskos preparātus), elektriskas iekārtas, automobiļi un to detaļas. Zīmīgi, ka salīdzinājumā ar zemas un vidēji zemas tehnoloģiskās intensitātes preču eksporta grupām, vidēji augstais tehnoloģiskais eksports uzrāda nepārtraukti augošu tendenci kopš 2010.gada.
 20. Augsti tehnoloģiska preču eksporta daļa kopējā preču eksportā pieaug no 4,3% 2000.gadā līdz 15,4% 2018.gadā, tādējādi pārsniedzot "Nacionālā attīstības plāna 2014.-2020.gadam" izvirzīto mērķi 2020.gadam un sasniedzot jau 2030.gada rezultatīvo rādītāju. Taču jāatzīmē, ka būtisku daļu no augsti tehnoloģiskā preču eksporta Latvijā veido galvenokārt tās preces, ko Latvija pati neražo. Veicot pārrēķinu par iekšzemē radīto augsto tehnoloģiju produktu eksporta īpatsvaru, t.i., izslēdzot reeksportētās preces, īpatsvars samazinās līdz 10% no iekšzemē ražotajām precēm.
 21. Valsts specializācija noteiktu produktu ražošanā rada priekšnosacījumus arī citu jaunu produktu ražošanas sākšanai līdzīgās jomās. Latvijas šī brīža preču ražošanas specializācija (galvenokārt ar zemo un vidēji zemo tehnoloģisko intensitāti) liek domāt, ka, nerealizējot mērķtiecīgu politiku, lielāka iespējamība attīstīties jauniem produktiem ir zemas pievienotās vērtības nozarēs, kā pārtika un lauksaimniecība, koka un koka izstrādājumi. Lai arī jebkurā Latvijai tradicionālā nozarē jauns produkts var būt inovatīvs un ar lielāku pievienoto vērtību nekā iepriekš ražotais, tomēr starpvalstu

praksē šīs nozares nav starp augstas pievienotās vērtības ražotājām, kas varētu dot grūdienu straujākai valsts konverģencei uz augstāku ienākumu līmeni.

PRIEKŠLIKUMI

Balstoties uz bakalaura darbā veikto izpēti un izdarītajiem secinājumiem, izvirzāmi šādi priekšlikumi:

1. Lai uzlabotu Latvijas eksporta struktūru un palielinātu eksportētās produkcijas vērtību, kā arī veicinātu tautsaimniecības pāreju no resursu un darbaspēka ietilpīgu preču ražošanas uz cilvēkkapitāla ietilpīgu preču ražošanu, jāpalielina kopējais finansējums zinātnei un praktiskai pētniecībai vismaz līdz ES pašreizējam vidējam līmenim (2,03% no IKP). Tāpat valdībai ar nodokļu politikas palīdzību jāveicina uzņēmumu inovatīvā darbība, kā arī jāstiprina saite starp uzņēmumiem un zinātniekiem - uzņēmumiem ir jāpiedāvā attīstības virzieni zinātniekiem, bet augstskolām un pētniecības institūtiem jā sagatavo jaunie zinātnieki un profesionāli darbinieki.
2. Finanšu ministrijai un Valsts ieņēmumu dienestam ir nepieciešams mazināt ēnu ekonomikas apmēru, lai tādējādi paaugstinātu uzņēmējdarbības vides konkurenci Latvijā. Pirmkārt, to var izdarīt ar stabilāku nodokļu politikas īstenošanu, proti, retāk mainīt nodokļu likmes un iekasēšanas procedūru. Otrkārt, ir nepieciešams pārdaļīt nodokļu slogu no darbaspēka uz patēriņu, vides un nekustamo īpašumu nodokļiem. Treškārt, veicot sistemātisku un efektīvu nodokļa auditu, lai mazinātu krāpniecību.
3. Ir padziļināti jāizpēta iespēja, lai pašvaldību budžetu papildus iedzīvotāju ienākumu nodokļa un nekustamā īpašuma nodokļa daļai veidotu arī daļa no pašvaldības teritorijā esošo uzņēmumu ienākuma nodokļa, ar nosacījumu, ka visa vai kāda noteikta daļa no šī nodokļa iekasētiem ieņēmumiem būtu novirzīti pašvaldības investīciju un uzņēmējdarbības vides attīstībai, proti, infrastruktūras, tūrisma vai industriālo zonu attīstības projektiem. Šis priekšlikums ir adresēts Finanšu ministrijai, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijai, kā arī Latvijas Pašvaldības savienībai.
4. Ņemot vērā, kā Latvija nav bagāta ar derīgajiem izrakteņiem, tieši darbaspēka resursi ir ilgtspējīgas ekonomiskas attīstības pamatā. Taču pie krītoša iedzīvotāju skaita ir nepieciešams paātrināt vidējās profesionālās un augstākās izglītības reformas, lai tādējādi mazinātu disproporciju starp darba tirgus pieprasījumu un piedāvājumu. Priekšlikums ir adresēts Izglītības un zinātnes ministrijai un Ekonomikas ministrijai.
5. Svarīgi ir vēl lielākā mērā veicināt mazo un vidējo uzņēmumu attīstību un inovativitāti. Valsts atbalsts MVU jāveido tā, lai atvieglotu to iespējas realizēt jaunas, oriģinālas idejas, nepazīstamas produkcijas ražošanu, tehnoloģiju izstrādi vai cita veida darbības, kas nākotnē var attīstīt jaunus virzienus ražošanā. Viens no veidiem, kā sekmēt šo valsts atbalstu, ir izveidot un finansēt vairākus tehnoloģiskos centrus, biznesa inkubatorus, kas

radītu iespējas ne tikai šiem MVU attīstīt savas idejas, bet arī ciešāk sadarboties ar zinātniski pētniecisko personālu, kas varētu palīdzēt šo ideju radīšanas un realizācijas procesā.

6. Ir būtiski nodrošināt pastāvīgu finanšu pieejamību, it īpaši mazajiem un vidējiem uzņēmumiem. Ir jāveicina valsts atbalta programma finanšu instrumentu veidā, nodrošinot aizdevumus uzņēmējdarbības uzsācējiem, sniedzot garantijas, kā arī sekmējot riska kapitāla instrumentu pieejamību. Starp prioritārajiem uzņēmumiem jābūt tiem, kuri spēj piedāvāt un ražot konkuretspējīgu preci vai arī pakalpojumu starptautiskā līmenī ar augstu pievienoto vērtību. Priekšlikums ir adresēts Ekonomikas ministrijai un attīstības finanšu institūcijai Altum.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

Latvijas Republikas likumi, Ministru kabineta noteikumi un citi normatīvie akti:

1. Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020.gadam. Pārresoru koordinācijas centrs. 2012. 68 lpp. Pieejams: https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/20121220_NAP2020%20apstiprinats%20Saeima_4.pdf (skatīts 15.04.2019.)

Statistikas datubāzes:

2. Centrālā statistikas pārvalde. Eksports un imports pa valstīm, valstu grupām un teritorijām. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/areja-tirdznieciba/detalizeti/tabulas/atd200/eksports-un-imports-pa-valstim-valstu-grupam> (skatīts 03.04.2019.)
3. Centrālā statistikas pārvalde. Eksports un imports pa valstu grupām ceturkšņiem. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/areja-tirdznieciba/apkopojums/tabulas/at020c/eksports-un-imports-pa-valstu-grupam-pa> (skatīts 03.04.2019.)
4. Centrālā statistikas pārvalde. Preču ārējā tirdzniecība pa valstīm pēc Kombinētās nomenklatūras. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/atirdz/atirdz_detalizeta_2zim/?tablelist=true&rxid=c_dcb978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 (skatīts 30.03.2019.)
5. Eurostat. Economy and finance. National accounts. GDP and main components. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (skatīts 25.03.2019.)
6. Food and Agriculture Organization of the United Nations. FAO food price index. 2019. Pieejams: <http://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/> (skatīts 20.04.2019.)
7. International monetary fund. World Economic Outlook Database. Pieejams: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/02/weodata/index.aspx> (skatīts 25.04.2019.)
8. The World Bank. Indicators. Exports of goods and services (current \$). Pieejams: <https://data.worldbank.org/indicator/ne.exp.gnfs.cd> (skatīts 20.02.2019.)
9. The World Bank. Indicators. Exports of goods and services (% of GDP). Pieejams: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?view=chart> (skatīts 20.02.2019.)
10. The World Bank. Indicators. GDP per capita (current US\$). Pieejams: <https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.pcap.cd> (skatīts 21.02.2019.)

11. World Trade Organization. WTO Data portal. International trade statistics. Pieejams: <https://data.wto.org/> (skatīts 10.04.2019.)

Autoru darbi:

12. **Ajevskis V., Rimgailaite R., Rutkaste U., Tkačevs O.** *Lata reālā kursa līdzsvara stāvokļa novērtējums*. Latvijas Banka, 2012, 14 lpp. Pieejams: https://www.bank.lv/images/stories/pielikumi/publikacijas/petijumi/Pet_4-2012_ajevskis.pdf (skatīts 10.03.2019.)
13. **Beņkovskis K., Bērziņa S., Zorgenfreija L.** *Latvijas reeksporta novērtējums, izmantojot uzņēmuma līmeņa datus*. 2015. 23 lpp. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/diskusiju-materials-latvijas-reeksporta-novertejums-izmantojot-uznemuma-limena-datus> (skatīts 30.03.2019.)
14. **Beņkovskis K., Bobeica E.** *Eksporta tirgus daļu dinamika (empīriskā analīze, izmantojot Beijesa modeļu svērumu)*. Latvijas Banka, 2017. 6. lpp. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/petijums-eksporta-tirgus-dalu-dinamika-empiriska-analize-izmantojot-beijesa-modeļu-sverumu> (skatīts 30.01.2019.)
15. **Bērziņa S.** *Latvijas preču eksporta vājums, vai vainojami tikai citi?* 2016. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/latvijas-precu-eksporta-vajums-vai-vainojami-tikai-citi> (skatīts 17.04.2019.)
16. **Bērziņa S.** *Praktiski apsvērumi saistībā ar lata/eiro pārejas kursu*. 2013. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/praktiski-apsverumi-saistiba-ar-lataeiro-parejas-kursu> (skatīts 15.03.2019.)
17. **Bērziņa S.** *Sabalansētāka pēckrīzes ekonomika Latvijā – Eiropas Komisijas atzinums*. 2012. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/sabalansetaka-peckrizes-ekonomika-latvija-eiropas-komisijas-atzinums> (skatīts 01.03.2019.)
18. **Bērziņa S., Rutkaste U.** *Ko par tautsaimniecības turpmāko attīstību var pastāstīt Latvijas eksports?* 2018. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/ko-par-tautsaimniecibas-turpmako-attistibu-var-pastastit-latvijas-eksports> (skatīts 17.04.2019.)
19. **Bikse V.** *Ekonomikas teorijas pamatprincipi*. Izdevējs SIA “Izglītības soļi”, Rīga, 2007. 454 lpp.
20. **Bitāns M.** *Reālais valūtas kurss Latvijā 1994-2001*. Latvijas Banka, 2002. 33 lpp. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/sites/default/files/realkurss.pdf> (skatīts 30.01.2019.)
21. **Gods U.** *Makroekonomika*. Biznesa augstskola Tūrība SIA, Rīga. 352 lpp.

22. **Hill C.W.L.** *International business, Competing in the Global Marketplace*. 6th ed. Boston: McGraw-Hill/Irwin, 2007. 740 p.
23. **Hume D.** *Essays. Moral, political, and literary*. Printed for A. Milliar, London, 1777. 309-315 p. Pieejams: Library of Congress Cataloging in Publication Data: <http://oll.libertyfund.org/titles/hume-essays-moral-political-literary-lf-ed> (skatīts 15.02.2018.)
24. **Krugman P. R., Obstfeld M.** *International Economics: theory and policy*. New York: Addison-Wesley Publishing Company, fifth edition, 2000. 750 p.
25. **Leamer E.** *The Heckscher-Ohlin model in theory and practice*. Princeton University. Princeton studies in international finance, No.77, 1995. 50 p. Pieejams: https://www.princeton.edu/~ies/IES_Studies/S77.pdf (skatīts 20.01.2019.)
26. **Oļevskis G.** *Starptautiskā tirdzniecība*. Rīgas Starptautiskā ekonomikas un biznesa administrācijas augstskola, 2003. 204 lpp.
27. **Opmane I.** *Ārējais pieprasījums – kas tas ir un ko dara*. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/arejais-pieprasijums-kas-tas-ir-un-ko-dara> (skatīts 02.02.2019.)
28. **Saulītis J., Šenfelde M.** *Ievads makroekonomikā*. RTU Izdevniecība. Rīga, 2003. 171 lpp.
29. **Šenfelde M.** *Makroekonomika*. RTU Izdevniecība. Rīga, 2012. 244 lpp.
30. **Šenfelde M., Ņikitina V., Kullesa I.** *Makroekonomika*. Rīga: Kamene. 2002. 220 lpp.
31. **Staiger R.** *Heckscher-Ohlin theory and non-competitive markets*. National bureau of economic research, Working paper No. 2515, 1988. 3-5 p. Pieejams: <http://www.nber.org/papers/w2515> (skatīts 25.01.2019.)

Raksti zinātniskos izdevumos:

32. **Cushman, O.D.** *Real Exchange Rate Risk, Expectations, and the Level of Direct Investment*. The Review of Economics and Statistics, Vol. 67 Iss: 2, 1985. 303-304 p. Pieejams: http://www.researchgate.net/publication/24094336_Real_Exchange_Rate_Risk_Expectations_and_the_Level_of_Direct_Investment (skatīts 27.01.2019.)
33. **Edwards L., Golub S.S.** *South Africa's International Cost Competitiveness and Exports in Manufacturing*. World Development, Vol.32 Iss: 8, 2004. 1323-1339 p. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X04000804> (skatīts 30.01.2019.)
34. **Leontief W.** *Domestic Production and foreign trade; The American capital position re-examined*. Proceedings of the American Philosophical Society,

Vol. 97, No. 4, 1953. 332 – 349 p. Pieejams:

http://www.jstor.org/stable/3149288?seq=1#page_scan_tab_contents (skatīts 25.01.2019.)

35. **Vernon, R.** *International investment and international trade in the product cycle.* Quarterly Journal of Economics, Vol.80 Iss:2, 1966. 190-207 p. Pieejams: <http://bev.berkeley.edu/ipe/readings/International%20Investment%20and%20International%20Trade%20in%20the%20Product%20Cycle.pdf> (skatīts 27.01.2019.)

Interneta resursi:

36. Ārlietu ministrija. Pasaules Tirdzniecības organizācija. 2015. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/arpolitika/starptautiskas-organizacijas/44696-pasaules-tirdzniecibas-organizacija-pto> (skatīts 23.02.2019.)
37. Center for International Development at Harvard University. Country complexity rankings (ECI). 2016. Pieejams: <http://atlas.cid.harvard.edu/rankings/> (skatīts 17.04.2019.)
38. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. Eiropas Parlamenta un Padomes regula (ES) Nr.1174/2011, 2011. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011R1174&from=LV> (skatīts 02.03.2019.)
39. Ekonomikas ministrija. Latvijas ekonomikas attīstības pārskats. 2018, 152 lpp. Pieejams: https://www.em.gov.lv/files/tautsaimniecibas_attistiba/leap/leap_2018.pdf (skatīts 04.04.2019.)
40. European Commission. Alert Mechanism Report 2019. 2018, 16 p. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0758&from=EN> (skatīts 10.03.2019.)
41. European Commission. European Economic Forecast. Primary commodity prices. 2018. 208 p. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip077_en.pdf (skatīts 20.04.2019.)
42. European Commission. European Economic Forecast Winter 2019. Technical assumptions. 2019. 31 p. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip096_en.pdf (skatīts 20.04.2019.)
43. European Commission. Macroeconomic imbalance procedure. In-depth reviews. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/macro-economic-imbalance-procedure/depth-reviews_en (skatīts 05.03.2019.)

44. European Commission. Statistical Annex of Alert Mechanism Report 2019. 2018, 106 p. Pieejams: <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2019-european-semester-alert-mechanism-report-statistical-annex.pdf> (skatīts 10.03.2019.)
45. Eurostat. Nominal unit labour cost. Macroeconomic imbalance procedure. Methodology. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/macroeconomic-imbalance-procedure/methodology> (skatīts 30.01.2019.)
46. Finanšu ministrija. Stabilitātes un izaugsmes pakts, 2017. Pieejams: http://www.fm.gov.lv/lv/sadalas/tautsaimniecibas_analize/fiskala_politika/stabilitates_un_izaugsmes_pakts/ (skatīts 01.03.2019.)
47. Izglītības un zinātnes ministrija. Viedās specializācijas stratēģijas monitorings. 2017. 10. lpp. Pieejams: https://www.izm.gov.lv/images/zinatne/RIS3_pirmais-monitoringa-ziojums_2018.pdf (skatīts 15.04.2019.)
48. OECD. ISIC Rev.3 Technology intensity definition. 2011. Pieejams: <https://www.oecd.org/sti/ind/48350231.pdf> (skatīts 15.04.2019.)

PIELIKUMI

1.pielikums

Apstrādes rūpniecības nozaru iedalījums saskaņā ar NACE klasifikācijas 2.redakciju⁷⁴

Tehnoloģiskais līmenis	Apstrādes rūpniecības nozares
Augsto tehnoloģiju nozares	Farmaceutisko pamatvielu un farmaceutisko preparātu ražošana Lidmašīnas un turbodzinēji Datoru, elektronisko un optisko iekārtu ražošana
Vidēji augsto tehnoloģiju nozares	Ķīmisko vielu un ķīmisko produktu ražošana Elektrisko iekārtu ražošana Citur neklasificētu iekārtu, mehānismu un darba mašīnu ražošana Automobiļu, piekabju un puspiekabju ražošana Citu transportlīdzekļu ražošana
Vidēji zemo tehnoloģiju nozares	Koksa un naftas pārstrādes produktu ražošana Gumijas un plastmasas izstrādājumu ražošan Nemetālisko minerālu izstrādājumu ražošana Metālu ražošana Gatavo metālizstrādājumu ražošana, izņemot mašīnas un iekārtas Iekārtu un ierīču remonts un uzstādīšana
Zemo tehnoloģiju nozares	Pārtikas produktu ražošana Dzērienu ražošana Tabakas izstrādājumu ražošana Tekstilizstrādājumu ražošana Apģērbu ražošana Ādas un ādas izstrādājumu ražošana Koksnes; koka u korķa izstrādājumu ražošana, izņemot mēbeles Papīra un papīra izstrādājumu ražošana Poligrāfija un ierakstu reproducēšana Mēbeļu ražošana Cita veida ražošana

⁷⁴ OECD. ISIC Rev.3 Technology intensity definition. 2011. Pieejams: <https://www.oecd.org/sti/ind/48350231.pdf> (skatīts 15.04.2019.)

2.pielikums

Latvijas eksporta 20 lielākie noieta tirgi 2018.gadā⁷⁵

Nr.p.k.	Valsts	Eksports 2018.gadā, milj. eiro	Īpatsvars kopējā preču eksportā, %	Normalizētais īpatsvars, %
1.	Lietuva	12 341	16,0%	18,5%
2.	Igaunija	1 977	11,5%	13,3%
3.	Krievija	1 419	9,1%	10,6%
4.	Zviedrija	1 129	7,3%	8,4%
5.	Vācija	897	7,0%	8,0%
6.	Apvienotā Karaliste	858	5,7%	6,6%
7.	Dānija	702	4,5%	5,2%
8.	Polija	560	4,1%	4,7%
9.	ASV	504	3,8%	4,4%
10.	Somija	465	2,4%	2,8%
11.	Nīderlande	299	2,3%	2,7%
12.	Norvēģija	286	2,2%	2,6%
13.	Francija	274	1,8%	2,1%
14.	Itālija	220	1,6%	1,9%
15.	Baltkrievija	200	1,3%	1,5%
16.	Spānija	163	1,2%	1,4%
17.	Ķīna	154	1,2%	1,4%
18.	Beļģija	149	1,2%	1,4%
19.	Čehijas Republika	148	1,1%	1,3%
20.	Ukraina	142	1,1%	1,3%

⁷⁵ Centrālā statistikas pārvalde. Preču ārējā tirdzniecība pa valstīm pēc Kombinētās nomenklatūras. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/atirdz/atirdz_detalizeta_2zim/?tablelist=true&rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 (skatīts 12.05.2018.)

3.pielikums

Importa pieaugums laika periodā no 2000.-2020.gadām⁷⁶

Nr.p.k.	Valsts \ Gads	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1.	Lietuva	7	20	20	10	15	20	14	11	12	-28	19	15	7	9	3	7	4	12	7	5	4
2.	Igaunija	-5	12	13	14	16	17	21	13	-6	-31	21	27	10	2	3	-2	6	4	5	4	4
3.	Krievija	16	23	13	21	21	18	21	26	14	-29	24	11	10	4	-7	-26	-4	17	5	4	5
4.	Zviedrija	12	-2	-1	4	7	7	8	8	4	-14	13	7	0	0	6	5	4	5	4	3	3
5.	Vācija	11	1	-3	6	8	6	11	6	2	-10	13	7	0	3	4	6	4	5	3	4	4
6.	Apvienotā Karaliste	10	5	6	3	7	7	10	-2	-2	-9	8	1	3	3	4	5	3	4	1	3	2
7.	Dānija	14	2	6	-1	7	11	14	6	5	-12	1	7	3	1	4	5	4	4	4	2	3
8.	Polija	15	-5	3	10	8	6	18	16	10	-12	14	6	0	2	10	7	8	10	7	6	5
9.	ASV	13	-3	4	4	11	6	6	3	-3	-14	13	5	3	2	5	6	2	5	5	6	3
10.	Somija	15	1	4	4	8	11	7	7	8	-17	6	6	2	0	-1	3	6	4	3	3	3
11.	Nīderlande	11	2	0	2	6	5	8	8	-1	-8	9	4	2	2	3	15	-2	5	3	4	4
12.	Norvēģija	2	2	1	1	9	8	9	10	3	-10	8	4	3	5	2	2	3	2	4	5	3
13.	Francija	15	2	2	1	6	6	6	6	1	-9	9	6	0	2	5	6	3	4	2	3	3
14.	Itālija	10	2	1	1	5	3	8	5	-4	-13	12	1	-8	-2	3	7	4	5	3	4	4
15.	Baltkrievija	13	13	10	13	20	-1	22	7	17	-9	12	19	4	-6	2	-12	-3	12	1	1	2
16.	Spānija	9	4	4	6	10	7	8	9	-6	-18	7	-1	-6	-1	7	5	3	6	4	4	3
17.	Kīna	27	15	22	33	21	13	18	15	7	2	20	18	7	11	8	-1	5	7	7	5	4
18.	Beļģija	13	-1	1	1	6	6	5	6	4	-9	10	7	0	0	6	3	8	4	3	3	3
19.	Čehijas Republika	15	11	5	9	26	13	11	13	3	-11	15	7	3	0	10	7	3	6	5	4	3
20.	Ukraina	4	13	6	30	14	13	12	20	13	-42	15	22	2	-9	-25	-29	8	17	8	7	6

⁷⁶ Eurostat. Economy and finance. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>. European Commission Autumn 2018 Economic Forecast. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip089_en_0.pdf International monetary fund. World Economic Outlook Database. Pieejams: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/02/weodata/index.aspx> (skatīts 25.04.2019.)

Bakalaura darbs „**Latvijas eksporta preču tirgus daļu analīze**” izstrādāts LU Biznesa, vadības un ekonomikas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Jānis Druvenieks _____
(paraksts) (datums)

Rekomendēju / nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: profesore Svetlana Saksonova _____
(paraksts) (datums)

Recenzents: M.ekon. lektore Līga Leitāne _____
(paraksts) (datums)

Darbs iesniegts LU Biznesa, vadības un ekonomikas fakultātes Studiju centrā

Dekāna pilnvarotā persona:

Studiju metodiķe Zanda Nilendere: _____
(paraksts) (datums)

Darbs aizstāvēts _____ gala pārbaudījuma komisijas sēdē _____
(bakalaura valsts)
(datums)

Komisijas sekretārs(e): _____
(paraksts) (paraksta atšifrējums) (datums)